

ISPARTA UYGULAMALI BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ
GÖNEN MESLEK YÜKSEKOKULU
UYGULAMALI
SOSYAL BİLİMLER VE
GÜZEL SANATLAR DERGİSİ

Yıl: 2020 Cilt: 2 Sayı: 4

ISSN: 2687-4903

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. İbrahim DİLER
(Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Adına / On Behalf of Isparta University of Applied Sciences Applied)

Editör / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Dr. Nihat ALTUNTEPE

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi/ Assist. Prof. Dr. Hatice E. TÜTÜNSATAR

Öğr. Gör. Dr. Murat Yusuf UÇAN

Öğr. Gör. Dr. Elif Bayrak KAYA

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Yahya FİDAN	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Şebnem ASLAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARADAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Özhan ÇETİNKAYA	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk İPEK	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Olcay Bige AŞKUN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nurhan PAPTAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Mirzahan EGEMBERDİYEV	El Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan DEMİR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet UÇAR	Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Gürcan PAPTAYA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. İzzet TAŞAR	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Gülnar TAUBAEVA	M. Auezov Güney Kazakistan Ulusal Ün.
Doç. Dr. Musa TÜRKOĞLU	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Raşit TACİBAYEV	Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Ün.
Doç. Dr. Beyhan AKSOY	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet DÜŞÜKCAN	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa GENÇ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Fatima DURSUNOVA	Mehmet E. Resulzade Bakü Devlet Ün.
Doç. Dr. Mete Kaan NAMAL	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOÇANCI	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ece Çalış ZEĞEREK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KOÇANCI	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN	Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Adem BABACAN
Dr. Öğr. Üyesi Şerife DURMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Emrah DOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Mine Ülkü Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Begül ÖZKOCA

Cumhuriyet Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Bitlis Eren Üniversitesi
Bitlis Eren Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Web Editörü / Web Editor

Öğr. Gör. Harun ÇAKIR
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Yasemin DURAN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Redaktör / Proofreader

Öğr. Gör. Serdar YETİŞEN
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

İletişim Adresi / Contact Info

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Gönen MYO, Gönen/ISPARTA
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosguz>
sosguz@isparta.edu.tr
0 246 2812300

Amaç / Aim

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi bünyesinde yayınlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki hem teorik hem de uygulamalı çalışmaların yer aldığı dergi, sosyal bilimler ve güzel sanatların hızla gelişen alanlarına ilişkin makalelerin yayınına öncelik tanır ve disiplinler arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı, sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki en güncel bilimsel ve sanatsal gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.

Kapsam / Scope

Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi" sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarındaki bütün konuları kapsayan bir dergidir. Dergi ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerini veya yeterli sayıda bilimsel makaleyi tarayıp, konuyu bugünkü bilgi ve uygulama düzeyinde özetleyen, değerlendirme yapan ve bulguları karşılaştırarak yorumlayan tarama makalelerini kabul etmektedir

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmaları yayınlayan uluslararası, hakemli ve bilimsel bir dergidir. Dergi, uluslararası düzeyde sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında en güncel gelişmeleri araştırmacılara, sanatçılara ve ilgili kitlelere ulaştırmayı hedefler. Dergi sosyal bilimler ve güzel sanatlar alanlarında orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtan ve bilime katkısı olan araştırma makalelerinin yayınına öncelik tanır ve disiplinler-arası yöntem ve teknolojiler üzerine yoğunlaşmayı amaç edinir.

“Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ)” evrensel bilime ve uygulamaya katkıda bulunmak şartıyla, her türlü yapıcı, yaratıcı ve yenilikçi görüşlere açıktır. Dergi yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran - Aralık) olup, Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleleri kabul etmektedir. Teorik (kuramsal) veya uygulama içeren araştırma ve çalışmaların yayımlandığı disiplinlerarası bir dergidir. Özgün araştırma makalelerinin başka dergilerde yayımlanmamış olması, teorik ve uygulama sonuçları içermesi beklenir. Derleme makalelerinde ise belirli bir konu üzerinde bilimsel, uygulama ve güncel gelişmelerin geniş bir kaynakça kullanılarak yansıtılması ve bunların doyurucu bir değerlendirilmesinin yapılması aranır.

Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar alanlarında;

- Özgün araştırma makaleleri,
- Derleme ve tarama makaleleri,
- Lisansüstü ve doktora tez makaleleri
- Kongre, konferans, sempozyum bildirileri,

kabul edilmektedir. Dergide yayımlanan makaleler izin alınmaksızın başka bir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Makalelerin bir kısmı veya tamamı Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar dergisi (SOSGÜZ) kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İndeksler / Indexes

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Isparta University of Applied Sciences Journal of Applied Social Sciences and Fine Arts (JASSFA) are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

ASOS
indeks

Asos Index (2020)

Central And East European Index
(CEENDX) (2020)

Citefactor Academic Journals
(2020)

International Institute Of Organized
Research (I2OR) (2020)

kaynakça.info (2020)

ideal online (2020)

Scientific Indexing Services (SIS)
(2020)

Directory of Academic and
Scientific Journals (2020)

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Levent KÖSEKAHYAOĞLU
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma Bahar ŞANLI GÜLBAHAR
İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Gökçe CEREV
Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ümit DEMİR
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emrah DOĞAN
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ELİTOK
Atatürk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÇOŞKUN ÇELİK
Bitlis Eren Üniversitesi

Liste dergimizin bu sayısında yayınlanan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list constitutes of the referees that evaluate the articles published in this volume of our Journal. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arş. Gör. Tuğba İNCİ
Prof. Dr. Bekir GÖVDERE
Davranışsal Ekonomide Eğitim ve Bazı Davranışsal Yanılgı Kalıplarının Eğitim Üzerindeki Etkileri
Education in Behavioral Economy and The Effects of Some Behavioral Bias Patterns on Education
1-14

Sercan KULE
Var Olmayan Yugoslavya Sineması: Vukovar, Jedna Prica
Nonexistent Yugoslav Cinema: Vukovar, Jedna Priča
15-34

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla ERİKLİ
TR82 Bölgesi (Kastamonu, Çankırı, Sinop) İşgücü Piyasası Görünümü: 2014-2019
Labor Market Review of TR82 Region (Kastamonu, Çankırı, Sinop): 2014-2019
35-50

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ
Türk Hat Sanatı ve Hattat İsmail Zühdî Efendi'nin Türkiye Dışındaki Bazı Eserlerinin İncelenmesi
Turkish Islamic Calligraphy and Investigating Some Works By İsmail Zuhdi Efendi Outside Turkey
51-63

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

1. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi (SOSGÜZ) yılda 2 sayı yayınlanmakta (Haziran- Aralık) olup, Editör Kurulu gerekli gördüğü takdirde belirlediği başlıklarda özel sayı çıkarma yetkisine sahiptir.
2. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
3. Dergide sosyal ve sanatsal konuları içerisine alan uygulamalı bilimler konusundaki araştırmalara yer verilir.
4. Türkçe ve İngilizce dillerinden birinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.
5. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmaların yayımlanmamış ve sözlü veya poster sunum olarak başka yerde yayın için değerlendirme aşamasında olmaması gereklidir.
6. Dergide yayımlanan makalelerde ifade edilen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.
7. “Yayın İlkeleri”ne uygun olan “Araştırma Makalesi” türündeki eserler çifte kör hakemlik sürecine ve benzerlik/intihal kontrolüne tabiidir. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumda, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir ya da son karar yayın kurulu tarafından mevcut raporlara göre verilir. Yayımlanmasına karar verilen yazılar dergi yönetimince uygun görülen bir sayıda yayımlanır.
8. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayımlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç üç ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
9. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmaktadır.
10. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak intihal programından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir.
11. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır.
12. Derginin tüm giderleri Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti alınmaz.
13. Gönderi dosyası Microsoft Word dokümanı dosyası biçimindedir.
14. Gönderilen makalelerde SOSGÜZ yazım kuralları aranır.
15. Makaleler akademik intihal engelleme programından (Örneğin: Ithenticate, intihal.net vb.) alınmış orijinallik raporu ile birlikte gönderilmelidir. Bu oran %20'ye kadar kabul edilmektedir. %20'nin üzerinde benzerlik oranı olan çalışmalar ön kontrol aşamasında iade edilir.
16. Yazarlar Telif hakkı formunu imzalayarak sisteme yüklemek zorundadırlar.
17. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.
18. Derginin ilke ve kurallara uymayan ve yazım kurallarında belirtilen şartları taşımayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve gerekli düzenlemelerin tamamlanması için makale yazara iade edilir ya da reddedilir.
19. Daha önce yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.
20. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası çift kör olarak hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.
21. Kabul edilen yayından önce veya sonra etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır.
22. Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.
23. Yayımlanan eserler için yazar(lar)a telif ücreti ödenmez.
24. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

YAZIM KURALLARI / SPELLING RULES

**ÇALIŞMANIN TÜRKÇE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR
ÇALIŞMANIN İNGİLİZCE BAŞLIĞI 12 PUNTO İLE BU ALANA YAZILIR**

ÖZ

Özet metni Times New Roman yazı tipinde 10 punto ile yazılmalı, içerisinde kısaltma kullanılması halinde, kısaltmanın açık adı parantez içinde belirtilmelidir. Özette çalışmanın amacı ve kullanılan yöntemler kısaca belirtilmeli, bulgular yeterli sayısal ayrıntıyla birlikte özetlenmeli ve sunulan bulgular çerçevesinde sonuç açıklanmalıdır. İstenildiği takdirde özet; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç başlıkları kullanılarak alt başlıklara ayrılabilir. Özet 200 kelimeyi aşmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kurallar, Makale, Sayfa, Şablon, Yazı Tipi. 10 punto

Jel Kodları : .....10 punto

ABSTRACT

The abstract section should be written using in 10 pt. If the abbreviation is used, the abbreviated name should be specified in parentheses. The intent of the study and the methods used should be briefly stated, the findings should be summarized with sufficient numerical details and the results should be explained within the presented findings. Summarize if desired; purpose, method, findings and conclusions. The entire summary should not be exceed 200 words.

Keywords: Article, Font Style, Page, Rules, Template.

Jel Codes :

TAM METİN MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır ve uzunluğu dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir.
2. Sayfa düzeni; Üst: 4,5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
3. Makaleler 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
4. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
5. Makalenin ilk sayfasında 12 punto ve ortalı olarak, büyük harflerle ve kalın yazı tipi Türkçe ve İngilizce başlık, 10 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz ile en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır.
6. Dergimiz JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodu uygulaması olduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 5 tane olmak üzere JEL sınıflandırma kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold), 11 punto ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makale içindeki tüm tablo ve şekiller metnin uygun yerlerinde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo ve şekle kalın yazı tipinde bir sıra numarası (**Tablo 1.**, **Şekil 2.** vb. gibi) ve normal yazı tipinde bir başlık verilmelidir. Başlık; tablolarda üstte, şekillerde altta, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde, 10 punto olarak, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır. Tablo ve şekil içindeki metin Times New Roman karakteri ile 8-10 punto aralığında ve tek satır olmalıdır. Grafik, çizelge, harita, çizim ve fotoğraf gibi tüm görseller şekil olarak nitelendirilmelidir. Tüm tablo ve şekiller yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır. Tablo ve şekillerde açıklama ve kaynaklar tablo ve şeklin altında 8 punto olarak, paragraftan önce ve sonra 3nk boşluk bırakılarak verilmelidir. Tablo ve şekilden önce ve sonra satır boşluğu bırakılmamalıdır.

9. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir.
10. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Derer, 2014:32).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Çakır ve Köklü, 2014:28).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Öztürk vd., 2017:68).

Birden fazla kaynağa atıf: (Mishkin, 1999:57; Bernanke, 2005:36).

Kaynağın tamamı için atıf: (Richard, 2017).

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TCMB, 2016:72).

11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Rahmani ve Maleki, 2009).

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (IMF, 2018).

12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.

(Tütünsatar, 2017a:42).

(Tütünsatar, 2017b:78).

13. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.

Kaya'ya (2016:27) göre, ...

14. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri “en yeni tarihli” olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Basım Yeri: Yayınevi.

Akdiş, M. (2011). Para Teorisi ve Politikası, Ankara: Gazi Kitabevi.

Orhan, O. Z. ve Erdoğan, S. (2015). Para Politikası, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. Çevirmenin Soyadı (Çev.), Basım Yeri: Yayınevi.

Mevdudi, E.A., (2016). İslam Ekonomisinin temel İlkeleri, Ş.Haşimi (Çev.), İstanbul: Çıra yayınları.

Editörlü Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). “Bölümün Adı”, Editörün Adının Baş Harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Adı, içinde (Bölümün Sayfa Aralığı), Basım Yeri: Yayınevi.

Aktay. (2010). “Kıdem Tazminatı Fonu Düzenleme Çalışmaları”, T. Topalhan (Ed.), Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar III, içinde (21-28), Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). “Makalenin Adı”, Dergini Adı, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Uçan, M., Y., (2015), “2050 Yılına 38 Yıl Kala, Balkanlar, Dünya ve Türkiye: Müzakere Yönetimi Yaklaşımı”, Yeni Türkiye Dergisi, 21 (70), 6050-6059.

Türkoğlu, M. ve Yetişen S., (2016), "Düzy 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması", Vizyoner Dergisi,7 (14), 66-80.

Tezler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Tez Başlığı, Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Üniversitenin Adı, Yayın Yeri.

Yetişen, S., (2015), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzy 2 Bölgelerinde Beşeri Sermaye Yapısının Karşılaştırılması: Panel Veri Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sempozyum/Konferanslar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). “Bildirinin Adı”, Sempozyum/Konferans Adı, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Derer, E., Kocabıyık T. ve Altunay M., A., (2010), “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları”, 9.İşletmecilik Kongresi Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak. 12-15 Mayıs 2015,120-135.

Çalışma Metinleri (Working Paper):

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Çalışma Metninin Adı, Çalışma Metni, Yayın Yeri.

Özatay, F., Sak G., (2019). Ekonominin Seyir Defteri, Maliye Politikasında Manevra Alanı Var Mı?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).

Gazeteler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Tam Yayın Tarihi). “Makalenin Adı”, Gazetenin Adı, Varsa Sayfa Aralığı.

Alkin, K., (12.04.2019), “İhracat Odaklı Sürdürülebilir Ekonomi”, Sabah.

Gazetede yayınlanmış yazarsız makaleye gönderme;

..... (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca, geçen yıl sabit yatırım tutarı toplam 5 milyar lira olan 270 turizm yatırımı için teşvik belgesi düzenlendi, Sabah, 15.04.2019).

İnternet Kaynakları:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yayınlanma Tarihi). Başlık, İnternet Adresi. (Erişim Tarihi: Tarih).

Salah K., (2018), Entrepreneurship From An Islamic Perspective, Theoretical Framework And Research Methodology,

https://www.researchgate.net/publication/293488871_Entrepreneurship_From_An_Islamic_Perspective_Theoretical_Framework_And_Research_Methodology(Erişim Tarihi:30 Kasım 2011).

15. Makalenin yazarı/yazarları, adını, soyadını makalenin başlığının altında, varsa akademik unvanıyla birlikte sağa dayalı şekilde, görev yaptığı kurumu, ORCID Kodunu ve e-posta adresini sayfa sonunda dipnot şeklinde tam ve açık olarak belirtmelidir.
16. Yazar/Yazarların DOSYALAR kısmında yer alan Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi Telif Hakkı Devri Formunu doldurup imzaladıktan sonra makale başvuru sırasında makale ile birlikte sisteme yüklemeleri gerekir.

17. Metnin sonunda KAYNAKÇA başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf).

Örnek:

Banerje, S (2017), "A Study Of Visual Pollution And Its Effect On Mental Health", Scholarly Journal for Interdisciplinary Studies, 4(30), 4768-4771.

18. Makalenin sonunda Kaynakçadan sonra varsa Görsel kaynakçası yer almalıdır.

Örnek

Resim:1 İnal, G. (1995). Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara kadar). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

19. Görseller, JPEG formatında ve 300 dpi çözünürlüğünde ve çok temiz olmalıdır. (yani fotoğraflar yüksek çözünürlükte olmalıdır).
20. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

TEZ ÖZETİ / THESIS SUMMARY

DAVRANIŞSAL EKONOMİDE EĞİTİM VE BAZI DAVRANIŞSAL YANILGI KALIPLARININ EĞİTİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ¹

EDUCATION IN BEHAVIORAL ECONOMY AND THE EFFECTS OF SOME BEHAVIORAL BIAS PATTERNS ON EDUCATION

Arş. Gör. Tuğba İNCİ²

Prof. Dr. Bekir GÖVDERE³

ÖZ

Ekonomik karar verme modellerini geliştirmek ve genişletmek için insan davranışı hakkındaki psikolojik bilgiyi birleştiren davranışsal ekonomi, eğitime farklı bakış açıları sunan bir alan olarak eğitim araştırmalarına farklı bir yön sunmaktadır. İnsanların rasyonel veya normatif karar verme modellerini takip edemeyeceğini ve yanlışların karar sonuçları üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceği bilinmektedir. Davranışsal ekonomi, insanların sürekli olarak davranışsal yanılırlara düşme nedenlerini ve bu yanlışlar aracılığıyla belirli sonuçlara yöneldiklerini vurgulamaktadır. Bu yanlışların bilinmesi öğrencilerin karar alma süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları anlamak açısından oldukça önemlidir. Böylece öğrencilerin karar verme süreçleri davranışsal iktisadın sunmuş olduğu farklı perspektiften açıklanmakta ve değerlendirilmektedir. İnsan davranışını ve onların bilgiyi kullanma tutumlarını etkileyen bilişsel yanlışlar bireylerin birçok kararını etkileyebilmektedir. Bu çalışma bir literatür çalışması olmakla birlikte öğrenci seçimlerini, davranışlarını ve yanlışları, literatürde öğrenci seçimini en çok etkileyen ve eğitim araştırmalarının davranışsal boyutunu açıklayan yanlışlardan olan kayıptan kaçınma, statükoyu koruma ve batık maliyet yanlışları aracılığıyla tanımlamayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Ekonomi, Davranışsal Yanılırlar, Karar Verme

JEL Kodları: D81, D84

ABSTRACT

Combining psychological knowledge about human behavior to develop and expand economic decision-making models, behavioral economics offers a different direction to educational research as a field that offers different perspectives. It is known that people may not follow rational or normative decision-making models and mistakes can have a negative effect on decision results. Behavioral economics emphasizes the reasons why people constantly make behavioral errors and tend to make certain results through these errors. Being aware of these misconceptions is very important in understanding the difficulties students face in their decision-making processes. Thus, students' decision-making processes are explained and evaluated from the different perspectives presented by behavioral economics. Cognitive errors that affect human behavior and their attitudes to use information can affect many decisions of individuals. This study aims to define and evaluate student choices, behaviors, and misconceptions through loss aversion, status quo, and sunk costs, which are the most influencing errors in the literature and explain the behavioral dimension of educational research.

¹ Bu çalışma Tuğba İNCİ'nin, Prof. Dr. Bekir GÖVDERE danışmanlığında yazdığı "Karar Yanıllıkları Teorileri Kapsamında Tüketicilerin Belirsizlik Altında Karar Verme Süreçleri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

² Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, [turk.tugba@giresun.edu.tr](mailto:tugba@giresun.edu.tr), <http://orcid.org/0000-0003-2385-6752>

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, bekirgovdere@sdu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-7923-2183>

Keywords: BehavioralEconomics, BehavioralBiases, DecisionMaking

JEL Codes: D81, D84

1. GİRİŞ

Davranışsal iktisat, insanların karar verme şeklini, özellikle de insanların bilgiyi işlerken kullandıkları basitleştirme tekniklerini anlamaya çalışmaktadır. İnsanların istikrarlı tercihlerle sahip olduğunu ve karar almak için bilgiyi etkili bir şekilde işleyebileceğini varsayma eğiliminde olan geleneksel ekonomi teorisine farklı bakış açıları getirmektedir (Diamond vd., 2012:17). Davranışsal iktisat, ekonominin hemen her alanında çalışmaların olduğu bir alan haline gelmiştir. Teorisyenler, modellerinde standart paradigmanın dışında kalan davranışsal teorinin varsayımlarını kabul etmekte, laboratuvarlarda yürütülen deneylerle alana yeni davranışsal tahminler eklenmekte ve politika yapıcılar, yeni yasalar hazırlarken psikolojinin gücünü giderek daha fazla kabul etmektedirler. Bununla birlikte eğitim, davranışsal iktisadın nispeten sınırlı ilerleme kaydettiği bir alan olarak bilinmektedir (Levitt vd., 2016:183).

Bireylerin belirsizlik altında ve bilişsel sınırlamalara sahip olması, karar verme sürecini oldukça önemli düzeyde etkilemektedir. Hatta bu durum karar verme sürecinde "doğru" ve "yanlış" seçimler arasındaki farkın anlaşılmasına dahi engel olabilmektedir. Yükseköğrenime girip girmemeye, hangi kuruma devam edeceğine veya hangi bölümü okuyacağına ilişkin karar vermek birçok bireyin yaşamındaki en önemli konular arasında yer almaktadır. Yaşamın erken veya geç dönemlerinde yüksek öğretime katılmak, kişinin kariyer yörüngesini, sosyal statüsünü ve hayata bakış açısını önemli ölçüde etkilemektedir. Geleneksel iktisat teorisine göre, bireyler farklı yüksek öğrenim seçenekleriyle ilişkili maliyetler ve faydalar hakkında tam bilgiye ve bu bilgileri en etkin şekilde değerlendirebilme yeteneğine sahiptirler. Bireyler aynı zamanda uzun vadeli süreçte faydalarını maksimize edebilmekte ve karar alma sürecinde alternatifleri en iyi şekilde değerlendirebilmektedirler (Kohn vd., 1976:394). Dolayısıyla bireyler kendi çıkarlarına en uygun olan seçimi yapabilecek, ilgi ve tercihlerine en uygun seçeneği bularak rasyonel bir kararda bulunabilecektir (Diamond vd., 2012:16). Gerçekte ise karmaşık kararlar ve belirsizlikle karşılaşan bireyler standart ekonomi teorisinden sistematik olarak sapmalar göstermektedirler.

Yapılan birçok çalışma ile bireylerin kayıplara kazançlardan çok daha fazla anlam yüklediği, belirsizlik durumunda ve alternatiflerin çeşitliliği karşısında bazı zihinsel kısayollara yani bilişsel yanlılıklara başvurdukları ortaya konmuştur. Bu bilişsel yanlılıkları ve etkilerini anlamak, bireylerin seçim yapma biçimlerinin gelişiminde önemli ilerlemeler kaydedilmesine katkıda bulunmaktadır. Öğrenci seçim karmaşıklığının daha iyi anlaşılabilmesi için eğitim araştırmacılarının davranışsal ekonomiden daha fazla yararlanmaları gerektiği de ifade edilmektedir (DesJardinsve Toutkoushian, 2005:232).

2. DAVRANIŞSAL EKONOMİYE KISA BİR BAKIŞ

Davranışsal iktisattaki fikirlerin ve öne sürülen varsayımların birçoğu literatüre yeni eklenmemiştir. Adam Smith 1759 yılında yayınladığı The Theory of Moral Sentiment (Ahlaki Duygular Teorisi) kitabı ile davranışsal iktisadı ele alan ve birçok varsayımı ortaya koyan en eski örneklerden birisi olarak kabul edilmektedir (Camerer ve Loewenstein, 2004:3). Herbert Simon'un dikkate değer çalışmalarıyla birlikte yirminci yüzyılın ikinci yarısında iktisat ve psikoloji bilimi ilişkisi yeniden incelenmeye başlanmıştır. Davranışsal ekonomi açısından yapılan birçok çalışmanın ortak noktası karar almanın merkezde yer almasıdır. Simon, bireylerde karar alma sürecindeki belirsizliği ve sınırlı rasyonelliğin rolünü ilk vurgulayan isimlerden biri olmuştur (Ruben ve Dumludağ, 2015:7).

Davranışsal iktisatçılar sadece insanların irrasyonel olduğunu veya bazı durumlarda bencil olmadığını kanıtlamanın yanı sıra aynı zamanda, bir sınırlı rasyonel haritası oluşturmak için bu sapmaların nedenlerini de ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar (Kahneman, 2003:1449).

Anaakım iktisat, insanların ekonomik kararlarının faydayı maksimize etme kuralına dayandığını varsaymaktadır. Ancak davranışsal ekonomide, insanlar fayda maksimizasyonu konusunda en iyi kararı verememekte ve fayda maksimizasyonunu amaç edinmediği görüşü öne sürülmektedir. Aksine, bu yaklaşıma göre, insanlar birçok psikolojik önyargılara sahiptirler, sınırlı bilişsel kaynaklara sahiptirler (Miller ve Amit, 2016:1).

Anaakım iktisadın fayda maksimizasyonu ve rasyonellik varsayımları, bazı ekonomi modellerini tanımlamak açısından tek başına yetersiz ve zayıf kalmaktadır (Arrow, 1986:390). Dolayısıyla hâkim iktisadın açıklama gücünü artırmak için davranışsal ekonomi iktisatta oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır. Davranışsal iktisat her ne kadar standart ekonomi teorisini reddediyor gibi görünse de, aksine davranışsal ekonomi için hâkim iktisat, fayda maksimizasyonu, denge analizi ve verimliliğin önemi üzerinde duran ve her türlü ekonomik davranışı analiz edebilen teorik bir çerçeve sunmaktadır. Bir başka ifade ile davranışsal iktisat psikoloji ile birleştirdiği çalışmaları yaparken, standart ekonomi teorisinin varsayımlarına odaklanarak ve standart modellere ek parametreler ekleyerek modellerin açıklama gücünü artırmaya çalışmaktadır. (Ruben ve Dumludağ, 2015:48)

Davranışsal iktisat temel ilkelerini anaakım iktisattan almaktadır. Klasik ekonomiye katkıda bulunan birçok araştırmacı psikolojik ilkelerin seçim davranışında oynadığı önemli rolü kabul etmektedir. Bireyler ekonomik kararlar alırken inanç, duygu ve sosyal düşüncelerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Ancak yirminci yüzyılın başında kısmen psikolojinin henüz köklü bir bilim olmaması ve kısmen de iktisatçıların doğa bilimlerine daha yakın olma arzusundan dolayı psikoloji ve neoklasik ekonomi ayırımına gidilmiştir (Hochman ve Ariely, 2015:2).

3. DAVRANIŞSAL EKONOMİ VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

Çoğu ekonomik modelin temeli, sınırsız rasyonellik veya insanların hiç deneyimlemedikleri mal ve hizmetler için bile tercihlerinde hata yapmayacakları ve seçeneklerini tamamen doğru bir şekilde değerlendirebilecekleri varsayımına dayanmaktadır. Ekonomistler kararları analiz ettiğinde, insanların zaman tercihlerini, olasılıkları ve sonuçların beklenen faydasını içeren karmaşık zihinsel hesaplamalar yapabileceklerini varsaymaktadırlar. Bununla birlikte, davranışsal iktisatçılar, tercihlerin her zaman tutarlı veya iyi tanımlanmadığını öne sürmektedirler. Birçok seçim genellikle bağlamlarına veya nasıl çerçeveslendirildiklerine bağlı olarak tercih edilmektedir (Jabbar,2011:446). Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, insanlar tercihte bulunurken zaman ve enerjiden tasarruf etmek için genellikle "pratik kurallara" dayalı sezgisel akıl yürütmeye başvurmaktadırlar. Davranışsal ekonomi eğitimde de yararlı olabilecek ekonomik karar verme modellerini geliştirmek ve genişletmek için insan davranışı hakkındaki psikolojik bilgiyi birleştirmektedir (Mullainathan ve Thaler, 2000).

Anaakım iktisat kararların sonuçlarıyla ilişkili riskler ve ödüller açısından temellenmektedir. Davranışsal ekonomi ise, algılanan kayıplar ve kazançlar açısından risklerin nasıl daha sık değerlendirildiğini ifade etmektedir. Örneğin, kayıplara karşı aynı büyüklükteki kazançlara göre daha büyük tepkiler verilmekte, bu da bireylerin belirsiz seçim durumlarında riskten kaçınabileceklerini ortaya koymaktadır (Diamond vd., 2012:9).

Ekonomistler, insanların tamamen rasyonel olmadığını bilmektedirler. Ancak davranışsal iktisatçılar psikolojik olarak daha gerçekçi modeller ortaya koymaya başlamışlardır. Davranışsal iktisatçılar sadece insanların irrasyonel veya bazen bencil olmadığını kanıtlamakla ilgilenmezler, ayrıca bir "sınırlı rasyonel haritası" oluşturup, bu sapmalara neden olan davranış kalıplarını da ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Buradan hareketle eğitim araştırmacıları da öğrencilerin ve öğretmenlerin rasyonel aktörler olmadığını bilmekte ve rasyonel seçim teorisine yeni alternatifler geliştirmektedirler (Jabbar, 2011:447).

Davranışsal iktisadın kamu politikası uygulamalarının çoğu, davranışı belirli bir yönde etkileme girişimini içermektedir. Bu yaklaşım, öğrenci seçimi bağlamında değerlendirildiğinde yükseköğrenimde

politika oluşturmanın amacı, öğrencileri daha iyi bilgilendirmek ve kendileri için daha iyi seçimler yapmaları için onları doğru şekilde yönlendirebilmektir. Bu bağlamda, davranışsal iktisat, öğrencilerin karar verme sürecini önleyen bilinçaltı ve otomatik etkiler konusunda farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla bilgilerin nasıl uyarlanacağını daha iyi anlamak ve öğrencilerin karar vermelerine en iyi şekilde yardımcı olacak rehberlik hizmetleri için çalışmalar mevcuttur (Diamond vd., 2012:7).

Bireylerin eğitimlerine ne kadar yatırım yapacaklarına karar vermek, onların yaşamları boyunca aldıkları en önemli ekonomik kararlardan biri olarak bilinmektedir. Eğitim bireye yaşam boyu kazanç sağlamakta, sağlık, iyi vatandaşlık gibi bir dizi önemli bireysel konularda farkındalık oluşturmaktadır. Davranışsal iktisat, insan davranışını daha iyi anlamak için psikoloji ve sosyolojinin kullandığı teorileri de standart iktisat teorisine dâhil etmektedir. Bu iki alan birlikte, insanların standart dışı tercihlere, standart dışı inançlara sahip olduklarını (örneğin, yetenekleri konusunda aşırı özgüvenli olduklarını) ve seçimlerde alternatifin çerçeveleme şekline bağlı olarak hareket ettiklerini ortaya koymaktadır. Eğitim sonuçlarını daha iyi anlamak için davranışsal ekonominin üzerinde durduğu bazı kavramlardan faydalanılmaktadır. Birçok insanın eğitime çok az yatırım yapma nedenlerini daha iyi anlamak için davranışsal iktisadın ortaya koyduğu kavramlar üzerinden çalışmalar bulunmaktadır (Koch vd., 2015:1).

3.1. Eğitimde Sınırlı Rasyonellik

Sınırlı rasyonelite, özellikle karmaşık ve gerçek dünya durumlarında insan düşüncesini ve davranışını anlamak için değerli bir kavram olarak kabul edilmiştir (Lee ve Porter, 1990:159). Rasyonelite kavramı ise, insan muhakemesini, problem çözmeyi ve karar vermeyi anlamının merkezinde yer almaktadır. Aynı zamanda rasyonel bakış açısı, insanları çevrenin beklenmedik durumlarına yanıt olarak mantıklı kararlar verebilecek yetenekte görmektedir. Sınırlı rasyonelite, ekonominin tüm alanlarında etkileri olan anahtar bir kavram olarak betimlenmektedir. Öğrencilerin bireysel seçimde sınırlı rasyonelitenin doğasını, nedenlerini ve biçimlerini daha iyi anlamalarına yardımcı olmak için birçok çalışma yapılmaktadır (Bennato vd., 2020:1).

Sınırlı rasyonelite, bireyler mükemmel bilgiye sahip olmadıklarında, yani, eylemlerinin sonuçları hakkında herhangi bilgiye sahip olmadıklarında ortaya çıkmaktadır. Çünkü bireyler sınırlı bilgiye sahiptirler ve bu mevcut bilgiyi bilişsel yanlışlıklardan dolayı en doğru şekilde kullanamamaktadırlar. Bu koşullar altında, bireyler bunun için mevcut verilere, kaynaklarına ve bilgiyi işleme kapasitelerine dayanarak karar vermeye zorlanmaktadırlar. Bu da bireylerin, faaliyet gösterdikleri koşullara uyum sağlamak zorunda oldukları için tamamen optimal olmayan kararlar alabilecekleri anlamına gelmektedir (Vargas vd., 2019:1). Sınırlı rasyonelitenin etkilerini araştırmak amacıyla literatürde yapılan birçok çalışma mevcuttur. Örneğin; sınırlı rasyonelite kavramını ve bunun sınıf öğretiminde araştırma ve uygulama üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmada öğretmenlerin beklentilerinin öğrencilerle etkileşimlerini etkilediğine değinilmektedir. Bu farklı beklentilerle tutarlı olarak, öğretmenler bireysel öğrencilere, gruplara veya tüm sınıflara karşı farklı davranmaktadırlar. Öğretmen beklentilerinde ve öğrencilere farklı muamelede paradoksal bir durum söz konusudur. Bununla birlikte beklentiye sahip olan öğretmenler, öğrencilerin gerçek başarılarını veya potansiyellerini, ırk, cinsiyet veya sosyal sınıf ayırımına dayalı olarak belirli öğrencilere karşı ayrımcılık yapmakta ki bu da sınırlı rasyonel insan modeli ile uyum sağlamamaktadır (Lee, 1990:163). Aslında, teorik bir mercekle sınırlı rasyonelitenin avantajlarından biri, kararın arkasındaki ekonomik zorunlulukları kabul ederken, finansal kararların sosyal ve bireysel unsurlarına odaklanması olarak ifade edilmektedir (Harrison, 2016:90).

Bazı sınırlar, özellikle bilginin mevcudiyeti ve onu arama zamanı açısından bu bilginin 'maliyeti' ile ilgili olarak, içinde bulunulan ortamdan kaynaklanmaktadır. Bireylerin 'daha fazla araştırmanın hangi ek bilgileri getireceğini, ne kadar mâl olacağını ve bu arama sırasında hangi fırsatlardan vazgeçileceğini' öngörebilme olasılığı düşüktür (Todd ve Gigerenzer, 2003:146). Çevresel sınırlar, olası eylem seçeneklerinin ve bunlar arasında ayırım yapmak için kriterlerin sayısını içermektedir. Her iki özellikteki artışla birlikte kararların karmaşıklığı katlanarak artmakta ve her birinin beklenen faydasının

değerlendirilmesinde sorunlara yol açmaktadır. Örneğin, iki seçenekli ve bir işaretli bir kararın çözülmesi basittir, ancak yirmi seçenekli ve beş işaretli bir karar önemli ölçüde daha sorunlu kabul edilmektedir. Ayrıca, risk altında alınan kararlar özellikle bu sonuçların meydana gelme olasılıklarının bilinmediği (tahmin gerektiren) veya durumun yeniliği nedeniyle bilinemediği durumlarda bu karmaşıklık daha da artmaktadır. Yani temelde, karar alıcı konumunda olan birçok öğrenci eylemlerin sonuçları hakkında son derece eksik ve yanlış bilgiye sahiptir (Harrison, 2016:87). Birçok öğrenci seçenekler arasında ayırım yapma yeteneklerine kısıtlamalar koymaktadır. Bu kısıtlamalar özellikle (a) bu seçeneklerin çok sayıda olduğu, (b) sonuçların olasılığa dayalı ve 'riskli' olduğu, (c) birden fazla (ve çelişkili) fayda ölçüsü olduğu ve (d) deneyime sahip olma durumlarında ortaya çıkmaktadır.

Davranışsal iktisatçılar, iki geniş karar verme stratejisini kategorilere ayırmaktadırlar; bu kategoriler nispeten yavaş ve dikkatli muhakeme ve hızlı sezgisel yargı olarak bilinmektedir. Hızlı sistem otomatiktir, duygulara ve içgüdülere dayanmakta, çok az çaba harcamakta veya hiç çaba harcamamakta, kontrol duygusu olmadan hızlı çalışmakta ve birçok şeyi aynı anda işleyebilmektedir. Yavaş sistem ise, düşünme ve mantığa dayanmakta, ayrıca çaba ve konsantrasyon gerektirmektedir (Kahneman, 2017:27). Yüksek öğrenimle ilgili pek çok karar, büyük bir çaba ve hazırlık gerektirmesine rağmen, büyük olasılıkla defterin “hızlı” tarafı kullanılmaktadır. Kısa yollar, kararlar karmaşık olduğunda, belirsizlik ve uzun vadeli faydalar içerdiğinde ve insanların önceki deneyimlerden faydalanamadığı durumlarda devreye girme eğilimindedir (Baum ve Schwartz, 2015:4). Temel fikir, insanların gerekçeli kararlar vermenin zahmetli sürecinden kaçınmalarına olanak tanıyan, kararları yönlendiren sezgisel kuralların olmasıdır. Başka bir deyişle, bu sezgisel yöntemler, insanların kararları yavaş yoldan hızlı yola kaydırmasına olanak tanımaktadır. Üniversite seçim sürecinde de birçok zaman öğrenci ve aileleri tarafından bu sezgisel yollara başvurulmaktadır. İnsanlar en belirgin seçeneklere yönelme eğilimindedirler. Örneğin, bir öğrencinin lisesinde bulunan ve üniversiteye giden çoğu kişi belli bir üniversite seçiminde bulunursa, bu bariz bir seçim olacaktır. Buna bir başka örnekte ise, her gün öğrencinin bir mesleki eğitim fırsatı ile ilgili reklamlara maruz kalması, öğrencinin o programı seçme eğilimini artıracak şekilde olacaktır. Öğrenciler ise birçok zaman maruz kaldıkları bilgilerin doğru olduğu ve mevcut koşulların her daim devam edeceği yanılığına düşmektedirler (Baum ve Schwartz, 2015:5).

3.2. Bazı Davranışsal Yaklaşımların Eğitime Etkisi

Öğrenciler yeterince düşünmeden, kendi yetenekleri veya ilgi alanlarına uygun olmayan kararlar verebilmektedirler (Lavecchia vd.,2016:23). Son zamanlarda öğrencilerin daha bilinçli kararlar almak için daha fazla bilgi aradıkları bilinmektedir. Bu, potansiyel öğrencilerin geçmişte olduğundan çok daha karmaşık bir şekilde daha fazla faktörü değerlendirmek durumunda olduklarının bir göstergesidir. Bu durum da öğrencilerin seçim kararını daha karmaşık hale getirmektedir. Bu seçimlerin değerlendirilmesi, kaliteli bilgiye erişimi olan öğrenciler için bile sorunlu bir hal almaktadır. (Briggs, 2006:708) Öğrencilerin elde ettikleri ve ulaşabildikleri bilgi içeriğinin karar verme sürecindeki ihtiyaçları için yetersiz olduğu ifade edilen bir başka husustur. Bu nedenle kararlar sözel ifadeler, algı ve itibar gibi kısıtlı argümanlarla gerçekleşmektedir (Briggs, 2006:718).

Öğrencilerin ilgi alanları ve seçimleri, akranlar, öğretmenler, ebeveynler ve diğer önemli yetişkinler gibi etkili taraflarca da değiştirilebilecek mevcut bilgiler nedeniyle değişiklik göstermektedir (Moogan ve Baron, 2003:271). Eğitim ve diğer yatırım kararlarına ilişkin kararların uzun vadeli sonuçları bulunmaktadır. Dolayısıyla öğrenciler ve ebeveynleri mevcut önyargılı tercihlerden etkilenebilmektedir (Damgaard ve Nielsen, 2018:315). Bilişsel yanılgılar ve dikkatle ilgili kısıtlamalar, eğitim gibi karmaşık seçimler için iyi karar vermede önemli bir engel oluşturmaktadır ancak standart iktisat teorisi, bireylerin karar verirken tüm ilgili alternatifleri ve tüm mevcut bilgileri dikkate aldığını varsaymaktadır (Damgaard ve Nielsen, 2018:316).

İktisatçılar genellikle, bireylerin çeşitli kaynak kısıtlamaları göz önüne alındığında yaşam boyu refahı maksimize etmek için yalnızca rasyonel, ileriye dönük bir sistem kullandıklarını varsaymaktadırlar. Bu

basitleştirici varsayım birçok ortamda yardımcı olmakta ancak sinirbilim ve psikolojide yapılan araştırmalar, özellikle de hala bilişsel gelişimde olan gençlerin yanlış kararlar alabileceğini göstermektedir. Uzun vadeli sonuçların önemsenmemesi, eğitim kararlarını alırken hatalı kararlarda bulunulmasını ve öğrenci davranışlarını kısmen de olsa açıklamaktadır (Lavecchia vd., 2016:7).

Davranışsal ekonomi, kısa ve uzun vadede elde edilecek faydaları ve bu fayda kıyaslamasını yaparken sık sık karşılaşılan zorlukları hesaba katarak, birçok farklı alanda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Eğitim, birçok fırsatı barındıran davranışsal ekonomi için nispeten yeni bir alanı temsil etmektedir. Geleceğe odaklanmaya ve dürtüleri kontrol etmeye yardımcı olan yürütücü beyin işlevi, bir bireyin yirmili yaşların ortasına kadar tam olarak olgunlaşmadığı için, çocuklar ve ergenler, eğitim fırsatlarını kaçırmalarına yol açabilecek "davranışsal engellere" yetişkinlerden daha da duyarlı olmaktadır (Lavecchia vd.,2016:72).

İnsanların gerekçeli kararlar vermenin zahmetli sürecinden kaçınmalarına olanak tanıyan ve kararları yönlendiren sezgisel kuralların olması en temel faktör olarak ifade edilmektedir. Başka bir deyişle, bu sezgisel yöntemler, insanların kararları yavaş yoldan hızlı yola kaydırmasına olanak tanımaktadır. Üniversite seçim sürecinde de birçok zaman öğrenci ve aileleri bu sezgisel yollara başvurmakta ve en belirgin seçeneklere yönelme eğiliminde olmaktadır (Baum ve Schwartz, 2015:5). Karar verme kısayollarından biri, aktif bir karar vermeyi değil, mevcut durumu varsayılan olarak ayarlamayı içermektedir. Karmaşıklık, insanların seçimlerle karşılaştıklarında "varsayılan seçeneğe" yönelmesinin bir nedeni olarak görülmektedir. Bir karar zorlayıcıysa veya bir sonuca ulaşmak için karmaşık eylemler gerekiyorsa, insanlar muhtemelen çok fazla çaba göstermeyecekleri pasif seçimlerde bulunacaklardır (Kahneman vd., 1991).

Artan deneysel bilgiler, insanların yargılarının ve kararlarının çoğu zaman mantıklı olmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Birçok insan içinde bulunduğu mevcut faktörlerden etkilenmekte veya önemli bilgileri dikkate almamaktadır. Dahası, rasyonel normdan bu sapmalar genellikle sistemattir. İnsanlar aynı tür problemde sürekli başarısız olma ve aynı hatayı yapma eğilimi göstermektedirler. Yani, insanlar öngörülebilir bir şekilde irrasyonel görünmektedirler (Ariely, 2008).

Belirsizlik altında karar alma çok yönlü olarak ele alınabilmektedir. Üniversite tercihi yapmak isteyen aday öğrencilerin karar almasının arkasındaki nedenler, bölüm seçmenin arkasındaki nedenler, öğrencilerin okulu bırakma kararının arkasındaki nedenler gibi birçok konu sorgulanmaktadır. Bu alanda son zamanlarda uygulanan davranışsal kavramlar ise, öğrenci davranışında bilgi karmaşıklığı ve eylemsizliğin rolünü aydınlatmaya yardımcı olmuştur.

3.2.1. Eğitim ve Kayıptan Kaçınma Yanılgısı İlişkisi

Kayıptan kaçınma, davranış ekonomisinde en önemli kavramlardan biri olarak literatürde yer almaktadır (Blavatsky, 2011:2). Kayıptan kaçınma, başlangıçta riskli seçim bağlamında tanımlayıcı bir davranış modeli sağlamayı amaçlayan Prospect Theory' nin (Kahneman ve Tversky, 1979) merkezi bir fikri olarak belirtilmektedir. Bu anlamda kayıptan kaçınma kavramı psikolojinin davranışsal ekonomiye en önemli katkısı olarak ifade edilmektedir (Gal ve Rucker, 2018:1). Kayıptan kaçınma aynı zamanda bir dereceye kadar bağış etkisi, statüko önyargısı gibi yanılgıları da açıklayabilmektedir (Schmidt ve Traub, 2002:246).Kayıptan kaçınma ve tercihler üzerine geniş bir literatür, insanların kazanç olarak çerçevelenen teşviklerden ziyade kayıp olarak çerçevelenen teşviklere daha duyarlı olduklarını göstermektedir. Kayıptan kaçınma ve diğer bilişsel yanılgıların etkileri ve nedenleri konusunda birçok saha deneyi ve çalışma yapılmıştır (Kahneman ve Tversky 1979; Tversky ve Kahneman, 1991; Ariely vd., 2005).

Geniş kapsamlı çıkarımları olan bir sorunla karşılaşan bireyler, bir referans noktasından başlama ve yeni bilgileri karşılaştırmak yerine mevcut seçenekleri değerlendirme eğilimindedirler. Kayıplardan, eşdeğer

kazançlara değer verdiklerinden daha fazla korktukları için, daha fazla riskten kaçınma eğilimi meydana gelmektedir (Baum ve Schwartz, 2015:6). Bireylerin kayıplara verdiği tepkinin kazançlara verdiği tepkiden fazla olması durumu, eğitim alanında öğrenciler üzerinde yapılan deneylerle de açıklanmaya çalışılmıştır. Öğrencilere verilen notların kayıpla çerçvelendiği durumlarda öğrencilerin çok daha yüksek performans gösterdiği görülmektedir (McEvoy, 2016:1769).Kayıptan kaçınmayı ölçmeye yönelik yapılan bir çalışmada, bir lisans istatistik dersinde öğrenci performansını iyileştirmek için kayıptan kaçınma davranışından yararlanılıp yararlanılamayacağını test etmek için bir saha deneyi yapılmıştır. Bir grup sınıf sıfır puanla döneme başlamakta ve öğrencilere 560 puana kadar notlarını yükseltme fırsatı verilmektedir. Diğer grup ise döneme 560 puanla (yüzde 100) başlamakta ve öğrenciler sadece performanslarıyla puanlarını koruyabilmektedirler. Kayıptan kaçınma teorileri tarafından şekillendirilen hipotezde, yüzde yüz ile başlayan öğrencilerin, sıfırla başlayan ve kendi başarılarıyla çalışan öğrencilere kıyasla yüksek notlarını korumak için daha fazla çaba gösterdikleri gözlemlenmiştir (McEvoy, 2016:1762). Ayrıca öğrencilerin yetenekleri kontrol edildiğinde kayıp çerçevesiyle karşılaşan öğrencilerin daha iyi performans gösterdiği de belirtilmektedir (Smith vd., 2018:280).

Bireylerin kayıplara kazançlardan daha fazla duyarlı olmasından dolayı, kazançtan ziyade kayıpla çerçeveleme üzerine yapılan bir çalışmada, 2010-2011 öğretim yılında dokuz okulda bir deney gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, öğretmenlerin teşvik programları tasarımının öğrenciye performansı üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Birkaç okulda yürütülen deneyde, öğretmenler rastgele iki ödül sisteminden birine atanmıştır. Geleneksel ödül sistemi altında, öğretmenler, öğrenciye performansına bağlı olarak okul yılının sonunda maksimum 8000 \$ alma fırsatına sahip olacaktır. Diğer öğretmen grubuna ise, okul yılının başında aynı ikramiye verilmiştir. Ancak öğrenciye performans hedeflerini karşılamadığı takdirde bir kısmını iade etmek zorunda kalacakları ifade edilmiştir. Sonuçlar, öğrenciye performans ve öğretmenlere verilen teşvik arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Gruplar arasında ödül ödemesinin zamanlaması ve çerçevesi önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Deneyin sonuçları, bireysel davranışı motive etmek için kayıptan kaçınma gücüne ilişkin son yıllarda psikolojik ve ekonomik araştırmalarla tutarlıdır. Kazanımlar olarak çerçevelenen öğretmen teşviklerinin ise bir etkisinin olmadığı ulaşılan bir diğer sonuçtur (Fryer vd., 2012:3).Öğrencileri okulda çaba harcamaya neyin motive ettiği veya bu çabanın öğrenme ve başarı üzerindeki nedensel etkisinin davranışsal ekonomi ile ölçülmeye çalışıldığı bir başka çalışmada, kayıplar olarak çerçevelenen ödüllerin, kazanç olarak çerçevelenenlerden daha iyi performans gösterdiğine dair anlamlı kanıtlara rastlanılmaktadır. Ödüller gecikmeli olarak verildiğinde, teşviklerin tüm motive edici gücünün yok olduğu da gözlenmektedir (Levitt vd., 2016:183).

Kayıptan kaçınmada cinsiyet etkileri de yapılan deneyler aracılığıyla ölçülmektedir (Schmidt ve Traub, 2002:233; Funk ve Perrone, 2017:14).Kayıptan kaçınmanın davranışsal bir motivasyon aracı olarak öğrencilerin sınıf performansı üzerindeki etkisinin değerlendirildiği bir çalışmada, cinsiyete dayalı kayıptan kaçınma yanlılığının iktisat sınıfındaki öğrenci performansı üzerindeki etkisini araştıran bir alan deneyi yürütülmüştür. Lisans öğrencileri ile bir deney yürüten araştırmacılar, öğrencilerin notlarını bir kayıp ve kazanç olarak çerçevelemişlerdir. Deneyin sonuçları, çerçevelemenin öğrenci sonuçları üzerinde genel bir etkiye sahip olmadığını öne sürmekte ve kayıptan kaçınma konusunda cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmaktadır (Apostolova-Mihaylova vd., 2015:980).

Kayıptan kaçınmanın yaş, gelir ve refah ile birlikte doğru orantılı olsa da eğitimle ters orantılı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yaşlı insanların, gençlere göre daha fazla kayıptan kaçındığı ifade edilmektedir(Gächter vd., 2007:1). Bu durum daha genç olan bireylerin kaybın önemini hafife alabileceği ile açıklanmaktadır (Johnson vd., 2006:25). Yükseköğrenimin ise tamamen ortadan kaldırmamakla beraber kayıptan kaçınma oranını azalttığı görülmektedir. Daha yüksek gelir ve daha yüksek servet, kayıptan kaçınma ile pozitif olarak ilişkilendirilmektedir (Gächter vd., 2007:4). Ebeveyn gelirin, okullaşma, servet, ırk ve kişilik üzerindeki etkilerini inceleyen bir ampirik çalışmada, ajanların kayıptan kaçınma tercihleri ve borçlanma kısıtlamaları karşısında eğitim seviyeleri gözlemlenmektedir.

Yüksek gelirli bireylerin, hayatın ileriki döneminde kayıp yaşamamak için daha fazla eğitim alma eğiliminde oldukları da ifade edilmektedir (Malloy, 2015:318).

Kayıptan kaçınma gerçekten de kararlı bir tercih bileşeni midir, yoksa bir yargılama hatası mı, belki de geçici kayba karşı korkulu bir aşırı tepki mi soruları hala tartışma konusu olarak devam etmektedir. Kayıptan kaçınma konusu politika tasarımı, öğrenci performansını açıklamada, hukuk gibi konularda oldukça önemli bir konuma sahip hale gelmiştir (Camerer, 2005:133).

3.2.2. Eğitim ve Batık Maliyet Yanılgısı İlişkisi

Normatif ekonomi teorisinde, geçmişte ortaya çıkan herhangi bir maliyetin gelecekteki marjinal getiriler için bir anlam ifade etmediği ve batık maliyetlerin göz ardı edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ancak gerçekte birey davranışının bu normatif reçeteyi ihlal ettiği ve insanların tarihsel maliyetleri hesaba katma eğiliminde olduğuna dair çok fazla kanıt bulunmaktadır. Bireylerin batık maliyet etkisi göstermesinin nedeni, ekonomik karar vermenin normatif ilkelerini asla öğrenmemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, eğitim ve öğretimin batık maliyet etkisini azaltmak için etkili bir araç olabileceği öne sürülmektedir (Roth vd., 2015:108). Çünkü karar vericinin eğitiminin, deneyimi ve uzmanlığının batık maliyet yanılgısına etki ettiği vurgulanmaktadır (Victoravich, 2007: 64).

Batık maliyetin eğitimdeki yeri incelendiğinde özellikle ekonomi ve işletme öğrencilerine, batık maliyetler konusunda bilgilendirmeler yapılmakta ve onların bu yanılgıya düşmesi engellenmeye çalışılmaktadır. Bu bilgilendirmeler yapılmasına rağmen birçok öğrenci hatta şirket yöneticisi batık maliyet yanılgısını entegre edememekte ve bu önyargıya düşmektedirler. Yine de birçok araştırmacı batık maliyet önyargısı gibi bilişsel önyargıları azaltmak için, özellikle eğitimcilerin bu yaygın yargı hataları konusunda bireylerin farkındalığını artırması gerektiğini ileri sürmektedir. Zira buna yönelik yapılan bir çalışmada batık maliyet konusunda bilgilendirilen öğrencilerin batık maliyet önyargısına ilişkin farkındalığını artırdığı ve karar verme becerilerini geliştirdiği sonucuna varılmıştır (Sirois, 2019:398). Kısacası önyargılar konusunda çalışmalar yapılmakta ve önyargıların görülen etkileri en aza indirilmeye çalışılmakta ancak önyargıların etkileri tamamen ortadan kaldırılamamaktadır (Fay ve Montague, 2015:26). Larrick, Nisbett ve Morgan (1993) tarafından, üniversite son sınıf öğrencilerinin ve üniversite öğretim üyelerinin olduğu iki grup katılımcının batık maliyetleri göz ardı edip etmediklerinin ölçüldüğü bir çalışmada yapılmıştır(Larrick vd., 1993). Buna göre eğitimin, bireylerin kararları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Larrick vd., 1990: 362).

Uzun vadede karşılaşılan maliyetlerin her zaman batık maliyet anlamına gelmediği ve bu maliyetlerin sabit maliyetler olabileceğinin de üzerinde durulması gerektiği belirtilmektedir. Potansiyel girişimcinin değişken bir maliyetten kaçınabileceği ancak sabit maliyetler gelecekteki üretim için zorunlu olduğundan batık maliyet olarak değerlendirilmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Wang ve Yang, 2001:181).

Tan ve Yates (1995) öğrencilerin kendi yargılarının nasıl önyargılı olabileceğine tanıklık etmelerine olanak tanıyan aktif bir öğrenme etkinliği düzenlemiştir. Bu çalışmada, deneklerin günlük bir kişisel karar tercihiyle karşılaştıklarında, batık maliyet ilkelerine daha önce maruz kalmalarına bakılmaksızın batık maliyet etkilerini gösterme eğiliminde oldukları varsayılmaktadır. Ancak, ilgili maliyet veya batık maliyet kavramları hakkında bilgi sahibi olan öğrencilerin karar verme durumunda, batık maliyet yanılgısına düşme olasılığının çok daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tan ve Yates, 1995:314). Yapılan bir başka çalışmada, ilgili akademik eğitimin, deneyimin ve karar gerekçelerinin batık maliyetleri içeren yatırım kararları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yönetim muhasebesi ile ilgili akademik eğitimi olan bireylerin yatırım kararlarında batık maliyeti dikkate aldığı ancak deneyimin yatırım kararlarında batık maliyet üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Fennema ve Perkins, 2008:225).

Batık maliyet etkisinin eğitim kararlarını etkilediği yönünde yapılan bir başka çalışmada, bazı bireylerden bir kursa kaydolmak için bütçesinin altında, bazı bireylerden bütçesine denk ve bazı bireylerden ise bütçesinin üzerindeki miktarlarda yatırımda bulunmaları istenmiştir. Çalışmaya göre, bütçesinin altında yatırım yapan bireylerde batık maliyet etkisine rastlanılmamaktadır. Ancak yüksek bir göreceli yatırım yani bütçesinin üzerinde yatırım yapan bireylerde batık maliyet etkisi görülmüştür. Bu durum, kurumların mali çıkarlarının öğrencilerin eğitimsel çıkarlarına ters düşmesine neden olmaktadır. Öğrencilerden geliri olabildiğince erken toplamak, kurumların mali çıkarlarından kaynaklanmaktadır (Coleman, 2010:353).

Ekonomik eğitimde olduğu gibi, geçmişte yapılan karar verme deneyimi çalışmaları, batık maliyetleri içeren kararların kalitesi üzerindeki etkisi konusunda karışık sonuçlar vermektedir (Fennema ve Perkins, 2008:229).

3.2.3. Eğitim ve Statüko Yanlılığı İlişkisi

Mevcut ekonomik düşünce, rasyonel seçim kavramını kuralcı ve tanımlayıcı bir paradigma olarak benimsemektedir. Yani ekonomistler, ekonomik ajanların, yöneticilerin, hükümet düzenleyicilerinin iyi tanımlanmış tercihlere göre alternatifler arasında seçim yapması gerektiğine inanmaktadırlar. Ancak bazı durumlarda karar vericinin tercihleri belirsiz olmaktadır. Bu durumda hiçbir şey yapmamak ya da mevcut veya önceki kararını sürdürmek neredeyse her zaman bir olasılıktır. Statükoyu koruma yanlılığı karar vericinin farklı alternatifler içeren karar probleminde mevcut durumun dayanaksız olarak tercih edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Samuelson ve Zeckhauser, 1988:8). Kurumlar, kurallar, gelenekler ve alışkanlıklar ilgili yapılan seçimler en iyi tercihler olmayabilir ancak seçimlerde değişime gitmek zaman, para ve çaba açısından çok maliyetli olacağından statüko birçok zaman diğer alternatiflerden daha üstün gelebilmektedir (Eidelman ve Crandall, 2012:270). Statüko yanlılığını daha iyi anlayabilmek için, bireylerin sahip oldukları durumu devam ettirme isteklerini veya önerileni/varsayılanı değiştirmek için eylemde bulunma isteksizliklerini değerlendirmek gerekmektedir (Ritov ve Baron, 1992:51). Mevcut durum, bireyin bilinçli veya bilinçsiz tercihi ile belirli bir süre denenmiş ve denenmeye devam eden, olumlu, olumsuz tarafları bilinen alternatiftir. Varsayılan ise üçüncü bir şahıs veya düzenleyici tarafından bireye öncelikli olarak sunulmuş alternatif olarak bilinmektedir. Birey genellikle bu alternatifi denememiş, olumlu, olumsuz yönlerini görmemiş hatta tam bilgi sahibi bile olmadığından statükoyu koruma eğilimi gösterebilmektedir (Aren, 2019:13).

Statüko yanlılığının anlaşılması, farkındalığın oluşturulması ve bu yanlılığın ortadan kaldırılması için birçok araştırma yapılmıştır. Eğitim alanında da statükoya çok fazla rastlanılması araştırmacıların, bu konu üzerinde daha fazla çalışma yapmasını sağlamıştır (Bettinger vd., 2012:4). Statükoyu koruma eğilimi ebeveynlerin çocuklarının eğitimi konusunda da sık karşılaşılan bir durumdur (Thaler ve Sunstein, 2008:259). Üniversitelerin destek programlarıyla ilgili düşük farkındalığın olması, başvuru sürecinin zorluğu gibi konuları ele alan bir çalışmaya göre, birçok kişi öğrenci yardımı için ücretsiz başvuru şartlarını karışık bulmakta, bu yardımlar konusunda bilgilendirilmemekte ve dolayısıyla düşük gelirli öğrenciler veya ebeveynleri bu yardımlara başvuruda bulunmamaktadırlar. Dolayısıyla fiyat ve mali yardım, öğrencilerin üniversite ile ilgili kararlarını etkilemekte ve gerek öğrenciler gerekse ebeveynlerin statükoyu koruma eğiliminde oldukları görülmektedir (Bettinger vd., 2012).

Statüko önyargısı, üniversiteyi düşünen lise öğrencilerinin davranışlarını da açıklamaktadır. Üniversiteye giriş için başvuru sürecinin karmaşıklığından dolayı ortaya çıkan statükonun ele alındığı bir başka çalışmada, üniversiteye gitme konusunda gerekli koşulları sağlayan düşük gelirli öğrencilerin tercihleri incelenmektedir. Öğrencilerin birçoğu liseden sonra bir üniversiteye gitmek isterken, bir dizi teslim tarihini kaçırmaması, zorunlu bir dersin olmaması, yetersiz bilgilendirme gibi nedenlerden dolayı sadece %25 'inin üniversiteye kaydolduğu gözlenmiştir (Avery ve Kane, 2004:372).

Statüko önyargısının üstesinden gelebilmek için yapılan bir diğer çalışmada, liseye yakın konumda olan bir üniversitenin yetkilileri öğrenciler üzerinde bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmaya göre bir öğrencinin liseden mezun olabilmesi için yakındaki bir üniversiteye başvuru zorunluluğu getirilmiştir.

Bu üniversiteye girmek için öğrencilere lise diploması ve üniversiteye kayıt başvurusunu tamamlamanın, kabul anlamına geldiği ifade edilmiştir. Böylece bir yıl içerisinde hedeflenen üniversiteye giden lise öğrencilerinin oranı %11 artarak % 45'e çıkmıştır. Böylece, bir okul, lise son sınıf öğrencilerinin bir üniversiteye en az bir başvuruyu tamamlamasını zorunlu kılarak statüko önyargısının üstesinden gelmeye çalışmıştır (Thaler ve Sunstein, 2008:262,263).

Statüko önyargısının alternatif bir açıklaması, statükonun değiştirilmesinin bir işlem gerektirmesine karşın, statükoyu korumak sadece bir ihmâl gerektirir. İhmâl yanlılığı da statükoyu korumaya sebep olur. İhmâl yanlılığı, hatalı bir eylem kararının vermiş olduğu acının ağırlığının eylemsiz kalmaktan kaynaklanandan çok daha fazla olması olarak belirtilmektedir (Ritov ve Baron, 1992:50). Statükoyu koruma yanlılığına düşen öğrencilerin karşılaştığı sorun, bilgi arama stratejilerini değiştirme konusunda isteksiz olmalarından kaynaklanmaktadır. Öğrencilerin hâlihazırda aşına oldukları bilgi kaynakları, tercihlerini etkilemekte ve bilgilerini alışkın oldukları formatta devam ettirme eğilimlerini artırmaktadır. Bilişsel sınırlar farklı alternatifleri araştırmanın, bilgi toplamanın ve analiz etmenin zor, zahmetli ve vakit alıcı olmasına neden olmaktadır. Alternatiflere ilişkin çok sayıda bilgi mevcuttur ama bunların toplanması emek ve maliyet gerektirmektedir. Ayrıca bütün bilgilerin değerlendirilmesi vakit alıcı ve uzmanlık istediğinden bireyler bunları yapmak istese dâhi kendi bilişsel yetenekleri izin vermeyecektir (Aren, 2019:14).

SONUÇ

Davranışsal ekonomi teorisinin temel ilkelerinden biri, bireylerin bilgi edinmeden uzak bir tutum sergilemesi ve genellikle seçimlerini basitleştirme stratejileri üzerinden gerçekleştirilmesi olarak bilinmektedir. Bazı durumlarda, geniş ve karmaşık bir seçenekler menüsü, bireylerin varsayılan seçeneği tercih etmesi veya karar verme sürecinden tamamen koptuğu bir seçim paradoksu ile sonuçlanabilmektedir. Davranışsal ekonomi, bireylerin karmaşık seçimlerle karşı karşıya kaldıklarında bu farklılıklara çok fazla ağırlık verme eğiliminin altını çizmektedir. Bu durum bireyin uzun vadede çıkarına uygun olmayan kararlar almasıyla sonuçlanabilmektedir.

Geleneksel ekonominin eğitim alanında yapmış olduğu çalışmalarda birey rasyonel ve tam bilgiye sahip olarak değerlendirildiğinden, bireylerin sürekli olarak düştükleri yanılgılar göz ardı edilmektedir. Eğitim ekonomisindeki birçok konu da, geleneksel ekonomi ile açıklansa dahi, öğrencilerin karar verme süreçlerini ve bu süreçte kullanmış oldukları bilişsel yanlılıkların açıklanmasında davranışsal ekonomi yeni ve faydalı kavramlar sunmaktadır. Böylece davranışsal ekonomi ile birlikte hem ekonominin boyutları genişletilmiş ve hem de eğitimin boyutları farklı açılardan ele alınmaya başlamıştır. Kayıptan kaçınma, statükoyu koruma ve batık maliyet gibi yanılgılar öğrencilerin seçimlerinde oldukça önemli bir yere sahip olan yanılgılara sadece birkaç örnektir. Dolayısıyla gerek kısa gerekse uzun vadede öğrencilerin seçimlerini, bu seçimler aracılığıyla hayatlarını etkileyen ve onların davranışlarını daha iyi anlayabilme fırsatı sunan bilişsel yanılgılar eğitim araştırmacılarının üzerinde daha fazla durması gereken bir alan olarak görülmektedir.

Öğrenci davranışı üzerine yapılan çalışmalar sadece öğrenci davranışına bakmakla kalmaz, aynı zamanda belirli davranışların neden meydana geldiğini de araştırmaktadır. Bu araştırmada belirsizlik durumunda kayıplara kazançlardan daha fazla anlam atfetme ve karşılaşılan durumun çerçevenme şeklinin öğrenci kararlarında oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Kayıptan kaçınma güdüsü, öğrenci ve hatta öğretmenlerin performansı üzerinde, öğrencilerin gelecekteki meslek seçimlerinde, motivasyon ve başarı üzerindeki nedensel etkiler gibi hayatlarının birçok alanında alacağı kararlarda oldukça etkilidir. Statüko önyargısına bakıldığında da, bu yanlılığı nedeniyle öğrencilerin yeni ve alışılmadık bilgi kaynaklarını arama veya deneme yöntemlerini değiştirmeye istekli olmadıkları görülmektedir. Bu durum da öğrencilerin, üniversite seçimlerine, başladıkları okulu devam ettirme konusundaki tutumlarına ve hatta okullaşma oranlarına dahi etki etmektedir. Batık maliyet yanılgısı ise, eğitim yoluyla azaltılabilecek bir yanlılığı olarak görülmesinin yanı sıra öğrencilerin hem şimdiki hem de

gelecekteki kararlarını geçmişe dönük olarak vermesine neden olan bir yanlıgı olarak değerdendirilmektedir.

Davranışsal ekonomi, birçok eğitim araştırmacısının yaklaşımları ve hedefleriyle uyumlu ve eğitim alanındaki birçok politika için önemli çıkarımlara sahiptir. Eğitim alanındaki birçok konuyu daha iyi anlayabilmek, sorunların tespitinde birey davranışlarını göz önünde bulundurmak için geleneksel ekonominin varsayımlarının yetersiz kaldığı birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur. Davranışsal ekonomi ise ortaya koyduğu çalışmalarla, öngörülebilir zihinsel yanlıgıların öğrenci kararlarını şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda davranışsal ekonomi eğitim alanına çok daha farklı ve yeni çerçeveler sunabilmektedir. Eğitimin davranışsal ekonomi boyutuyla değerdendirilmesi öğrenci kararlarıyla ilgili olarak dikkate alınması gereken önemli noktalar konusunda farkındalıgın oluşmasını sağlamaktadır. Ayrıca öğrenci davranışının daha iyi anlaşılması, içerdığı tüm faktörlere dikkat edilmesini gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Apostolova-Mihaylova, M., Cooper, W., Hoyt, G., Marshall, E. C., (2015), "Heterogeneous Gender Effects Under Loss Aversion in the Economics Classroom: A Field Experiment", *Southern Economic Journal*, 81(4), 980-994.
- Aren, S., (2019), "Psikolojik Yanlılıkların Finansal Çerçeve Değerdendirilmesi", *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-25.
- Avery, C., Kane, T. J., (2004), "Student Perceptions of College Opportunities", *The Boston Coach Program*, In *College Choices: The Economics of Where to Go, When to Go, And How to Pay For it*, University of Chicago Press, 355-394.
- Baum, S., Schwartz, S., (2015), "Student Aid, Student Behavior, And Educational Attainment, Decision Making For Student Success", içinde (50-74), New York , Routledge Press.
- Bennato, A. R., Gourlay, A., Wilson, C. M., (2020), "A Classroom Experiment on The Causes And Forms of Bounded Rationality in Individual Choice", *The Journal of Economic Education*, 51(1), 31-41.
- Bettinger, E. P., Long, B. T., Oreopoulos, P., Sanbonmatsu, L., (2012), "The Role Of Application Assistance And Information in College Decisions: Results from The H&R Block FAFSA Experiment", *The Quarterly Journal of Economics*, 127(3), 1205-1242.
- Blavatsky, P. R., (2011), *Loss Aversion*, *Economic Theory*, 46(1), 127-148.
- Briggs, S., (2006), "An Exploratory Study of The Factors Influencing Undergraduate Student Choice: The Case of Higher Education in Scotland", *Studies in Higher Education*, 31(6), 705-722.
- Camerer, C., (2005), "Three Cheers Psychological, Theoretical, Empirical for Loss Aversion", *Journal of Marketing Research*, 42(2), 129-133.
- Camerer, C. F., Loewenstein, G., (2003), "Behavioral Economics: Past, Present, Future", *Division of Humanities and Social Sciences*, 1-61.
- Coleman, M. D., (2010), "Sunk Cost, Emotion, and Commitment to Education", *Current Psychology*, 29(4), 346-356.
- Damgaard, M. T., Nielsen, H. S., (2018), "Nudging in Education", *Economics of Education Review*, 64, 313-342.

- DesJardins, S. L., Toutkoushian, R. K., (2005), "Are Students Really Rational? The Development of Rational Thought and Its Application to Student Choice", In *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, 191-240, Springer, Dordrecht.
- Diamond, A., Vorley, T., Roberts, J., Jones, S., (2012), "Behavioural Approaches to Understanding Student Choice", Higher Education Academy and National Union of Students, https://www.heacademy.ac.uk/system/files/resources/Student_Choice.pdf (Erişim Tarihi: 24 Eylül 2020).
- Eidelman, S., Crandall, C. S., (2012), "Bias in Favor of The Status Quo", *Social and Personality Psychology Compass*, 6(3), 270-281.
- Fay, R. G., Montague, N. R., (2015), "Witnessing Your Own Cognitive Bias: A Compendium of Classroom Exercises", *Issues in Accounting Education*, 30(1), 13-34.
- Fennema, M. G., Perkins, J. D., (2008), "Mental Budgeting Versus Marginal Decision Making: Training, Experience and Justification Effects on Decisions Involving Sunk Costs", *Journal of Behavioral Decision Making*, 21(3), 225-239.
- Fryer Jr, R. G., Levitt, S. D., List, J., Sadoff, S., (2012), "Enhancing The Efficacy of Teacher Incentives Through Loss Aversion: A Field Experiment", *Nber Working Paper Series*, National Bureau of Economic Research, 18237, 1-36.
- Funk, P., Perrone, H., (2017), "Gender Differences in Academic Performance: The Role of Exam Design in Multiple-Choice Tests", <https://www.semanticscholar.org/paper/Gender-Differences-in-Academic-Performance%3A-The-of-Funk-Perrone/aba756a9bea6cde581a4e5e5a65b9af5cb604bcc?p2df> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2020).
- Gächter, S., Johnson, E. J., Herrmann, A., (2007), "Individual-Level Loss Aversion in Riskless and Risky Choices", *IZA Discussion Paper No. 2961*, 1-25.
- Gal, D., Rucker, D. D., (2018), "The Loss of Loss Aversion: Will it Loom Larger Than its Gain?", *Journal of Consumer Psychology*, 28(3), 497-516.
- Harrison, N., (2016), "Student Choices Under Uncertainty: Bounded Rationality and Behavioural Economics", In *Access to Higher Education*, içinde (99-114), Routledge Press.
- Jabbar, H., (2011), "The Behavioral Economics of Education: New Directions for Research", *Educational Researcher*, 40(9), 446-453.
- Johnson, E. J., Gächter, S., Herrmann, A., (2006), "Exploring the Nature of Loss Aversion", *IZA Discussion Paper No 2015*, 1-47.
- Kahneman, D., A. Tversky, (1979), "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk," *Econometrica*, 47, 263-291.
- Tversky, A., Kahneman, D., (1991), "Loss Aversion in Riskless Choice: A Reference-Dependent Model", *The Quarterly Journal of Economics*, 106(4), 1039-1061.
- Kahneman, D., (2003), "Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics", *American Economic Review*, 93(5), 1449-1475.
- Kahneman, D., (2017), *Hızlı ve Yavaş Düşünme*, İstanbul, Varlık Yayınları.
- Kohn, M. G., Mansk, C. F., Mundel, D. S., (1976), "An Empirical Investigation of Factors Which Influence College Going Behavior", *Annals of Economic and Social Measurement*, 5(4), 1-30.
- Larrick, R. P., Morgan, J. N., Nisbett, R. E., (1990), "Teaching the Use of Cost-Benefit Reasoning in Everyday Life", *Psychological Science*, 1(6), 362-370.

- Larrick, R. P., Nisbett, R. E., Morgan, J. N., (1993), "Who Uses the Cost-Benefit Rules of Choice? Implications for the Normative Status of Microeconomic Theory", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 56(3), 331–347.
- Lavecchia, A. M., Liu, H., Oreopoulos, P., (2016), "Behavioral Economics of Education: Progress and Possibilities", *Handbook of The Economics of Education*, içinde (1-74), 5, Elsevier.
- Lee, O., Porter, A. C., (1990), "Bounded Rationality in Classroom Teaching", *Educational Psychologist*, 25(2), 159-171.
- Levitt, S. D., List, J. A., Neckermann, S., Sadoff, S., (2016), "The Behavioralist Goes to School: Leveraging Behavioral Economics to Improve Educational Performance", *American Economic Journal: Economic Policy*, 8(4), 183-219.
- Malloy, L. C., (2015), "Loss Aversion, Education, and Intergenerational Mobility", *Education Economics*, 23(3), 318-337.
- McEvoy, D. M., (2016), "Loss Aversion and Student Achievement", *Economics Bulletin*, 36(3), 1762-1770.
- Miller, J. E., Amit, E., Posten, A. C., (2015), "Behavioral Economics", *Encyclopedia of Global Bioethics*, 1-6.
- Moogan, Y. J., Baron, S., (2003), "An Analysis of Student Characteristics Within The Student Decision Making Process", *Journal of Further and Higher Education*, 27(3), 271-287.
- Mullainathan, S., Thaler, R. H., (2000), "Behavioral Economics", *National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper No. 7948*, 1-13.
- Ritov, I., Baron, J., (1992), "Status-Quo and Omission Biases", *Journal of Risk and Uncertainty*, 5(1), 49-61.
- Ruben, E., Dumludağ, D., (2015), "Davranışsal İktisadın Gelişimi", *İktisat ve Toplum Dergisi*, 58, 4-9.
- Ruben, E., Dumludağ, D. (2015), *İktisat ve Psikoloji, İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, Ankara, İmge Kitabevi.
- Roth, S., Robbert, T., Straus, L., (2015), "On The Sunk-Cost Effect in Economic Decision-Making: A Meta-Analytic Review", *Business Research*, 8(1), 99-138.
- Jabbar, H. (2011), "The Behavioral Economics of Education: New Directions for Research", *Educational Researcher*, 40(9), 446-453.
- Samuelson, W., Zeckhauser, R., (1988), "Status Quo Bias in Decision Making", *Journal of Risk and Uncertainty*, 1(1), 7-59.
- Schmidt, U., Traub, S. (2002), "An Experimental Test of Loss Aversion", *Journal of Risk and Uncertainty*, 25(3), 233-249.
- Smith, B., Shrader, R., White, D., Wooten, J., Dogbey, J., Nath, S., Rosenman, R., (2018), "Improving Student Performance Through Loss Aversion", *Scholarship of Teaching and Learning in Psychology*, 5(4), 278-288.
- Sirois, L. P., (2019), "The Psychology of Sunk Cost: A Classroom Experiment", *The Journal of Economic Education*, 50(4), 398-409.
- Tan, H. T., Yates, J. F., (1995), "Sunk Cost Effects: The Influences of Instruction and Future Return Estimates", *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 63(3), 311-319.

- Todd, P. M., Gigerenzer, G., (2003), "Bounding Rationality to The World", *Journal of Economic Psychology*, 24(2), 143-165.
- Vargas-Hernández, J. G., Ortega, R. P., (2019), "Bounded Rationality in Decision-Making", *Challenges of the Knowledge Society*, 1134-1142.
- Victoravich, L. M., (2007), "When Do Opportunity Costs Count?: Vague Opportunity Costs, the Completion Effect and Management Accounting Experience", http://purl.flvc.org/fsu/fd/FSU_migr_etd-4554(Erişim Tarihi: 12 Haziran 2020).
- Wang, X. H., Yang, B. Z., (2001), "Fixed and Sunk Costs Revisited", *The Journal of Economic Education*, 32(2), 178-185.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

VAR OLMAYAN YUGOSLAVYA SİNEMASI: VUKOVAR, JEDNA PRIČA¹

NONEXISTENT YUGOSLAV CINEMA: VUKOVAR, JEDNA PRIČA

Sercan Kule²

ÖZ

Sinema, düşlerin perdeye yansıdığı bir sanattır. Bu sanat aracında insanlar hayallerini bulabiliyorken, sevinç ve hüznlerini de yine burada paylaşmaktadırlar. Fakat düşleri yansıtan sinema, aynı zamanda ülke yönetimleri için de olmazsa olmaz bir iletişim aracıdır. Ulusal kimliklerini korumada, onları tekrar yapılandırmada ve ileriye aktarmada yine sinemadan yararlanılmaktadır.

1994 yılı Yugoslav, Amerikan ve İtalyan ortak yapımı Boro Draskovic'in yönettiği "Vukovar, Jedna Priča" adlı film, göstergebilim temel alınarak çözümlenmektedir. Filmden görüntülerin seçilerek, Roland Barthes'in anlamlandırma ile Ferdinand de Saussure'ün gösterge anlayışları temel alınarak, göstergelerin ürettikleri anlamlar çözümlenmeye ve yorumlanmaya çalışılır. Çalışma, Yugoslavya'nın dağılması sonrası bölge sinemasına etkisi, ele alınan film örneğiyle birlikte göstergebilimsel film çözümlemesiyle ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sırp Sineması, Yugoslav Sineması, Göstergebilim, Ulusçuluk, Sanat

ABSTRACT

Cinema is an art where dreams are reflected on the screen. While people can find their dreams in this art tool, they share their joy and sadness here. But cinema, which reflects dreams, is also an indispensable communication tool for country administrations. Cinema is again used to protect their national identity, to reconstruct and to advance them.

The movie "Vukovar, Jedna Priča" directed by Yugoslav, American and Italian co-production Boro Draskovic in 1994, is analyzed on the basis of semiotics. By selecting images from the film, based on Roland Barthes' interpretation and Ferdinand de Saussure's understanding of indicators, the meanings produced by the indicators are tried to be analyzed and interpreted. The study aims to reveal the effect of Yugoslavia on regional cinema after the breakup, semiotic film analysis along with the sample of the film.

Keywords: Serbian Cinema, Yugoslav Cinema, Semiology, Nationalism, Art

1. GİRİŞ

Sinema, icat edildiği zamanlardan günümüze kadar insanlar tarafından çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Eğlenmek, ağlamak gibi duyguların dışa yansımını sağlayan sinema, aynı zamanda kültürün aktarımı, kitleleri etkileme ve kitleleri harekete geçirmek için de kullanılır. Sinemadaki

¹ Bu çalışma, "Yugoslavya'nın Dağılması Sonrası Sırp Ulusal Kimliğinin İnşasında Sinema" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı,
orcid.org/0000-0002-6128-3046 , sercankule@gmail.com

mesajlar izleyiciler üzerinde, mesajın alınılmasına göre gerçek ya da yan anlamlarından etkilenmektedirler.

Balkan Yarımadası içerisinde konumlanan Güney Slav topluluğu, bölgeye geldikleri tarihten itibaren hareketli günler geçirir. Güney Slavlar, gerek Sırp Krallığı, Hırvat Krallığı ve Sloven Krallığı gibi kendi krallıklarını ile gerekse de birleşerek Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı oluştururlar. Birleşmelerinin temelinde şüphesiz Güney Slav ırkından gelmeleri yatmaktadır. Birlikte bir devlet kurma fikri de bu birleşmelerinin altında yatan bir başka temeldir. Bu birleşmeye rağmen, milliyetçilik akımının etkileri ve ulusal ülkülerinin de aşılamış olduğu istekler, kendi adlarıyla kurup büyük coğrafi bölgeleri yönettikleri alanların olması arzusunu da taşırlar. Bu istekleri 1980'lere kadar gün yüzüne çıkmayacaktır. Bu tarihe kadar ise 2. Dünya Savaşı'nın bölge üzerindeki yıkıcı etkisi ve bölgenin kurtarılabilmesi için Josip Broz Tito önderliğinde birleşen halk, önce topraklarını kazanacaklar daha sonra da Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'ni kuracaklardır. Kurulan yeni devlet içerisinde; Sırp, Hırvatlar, Slovenler, Boşnaklar, Makedonlar ve Karadağlılar tek çatı altında birleşir.

2. Dünya Savaşı ile birlikte sinema, yönetim merkezleri tarafından propaganda yaymak için kullanılan araçların başında gelir. Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti de sinemayı kullanarak, vatandaşlara ulaştırmış ve yeni yönetim sisteminin tabana yayılabilmesi için buna uygun filmler çekmektedir. Yönetim sinemaya önem verir ve maddi olarak da filmlere yardımcı olur. Özyönetim sistemiyle ise merkezîyetçi yapı yerine Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin ön plana çıktığı yapının gelmesi, film içerik pratiklerini değiştirir. Her cumhuriyet kendi ulusal benliğini ortaya çıkaran filmler yapmaya başlar. 1980 yılında Tito'nun ölümü ve onun kadar yeni bir liderin çıkamaması, Yugoslavya için sonun başlangıcı olur. Yugoslav kimliğinin alttan alta oyulmaya başlandığı zamanlarda, üstüne ulusal kimliklerin baskın hale getirilmesi, cumhuriyetlerin eski ülkülerini de gün yüzüne çıkarır. Topluluklar; Büyük Sırbistan, Büyük Hırvatistan gibi hayallere kapılarak hareket etmeye başlar. Etnik söylemlerin artması, artan ekonomik bunalımla da birleşince Yugoslav Savaşları'nın başlamasına ve birliğin dağılmasına neden olur. Savaşlar sonucunda cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan eder ve artık ortada Yugoslavya kalmaz.

Yugoslavya'yı oluşturan milletlerden olan Sırp, Yugoslavya'nın dağılmasını önlemek için çatışmalara girmiş olsa da daha sonrasında etnik çatışmaların baş aktörü konumuna gelir. Gerek Hırvatlarla, gerekse de Boşnaklarla savaşta bulunup şiddetin dozajının ise önu alınmaz. Bölgede uzun bir dönemi kapsayan bu savaşlar, ülke sinemacılarını da etkiler. Filmlerinde, bu konuları işlemeye başlarlar. Sanatın, bulunduğu toplumdan kopuk olabilmesi ve etkilenmemesi düşünülemez. Sinemacılar bir sanatçı olarak, buldukları coğrafyadan, buldukları topraklardan ve ulusundan etkilenir.

Bu çalışmayla, Sırbistan Sineması'nda ulusal kimliğin nasıl yeniden kurgulandığının anlaşılması amaçlanır. Hem Yugoslav hem de Sırp Sineması'nın anlaşılabilmesi için önce tarihsel süreçlerine değinilip, daha sonrasında da Sırp ulusal kültürüne bakılır. Çalışmada tarihsel sürecin ele alınışı bölgede neredeyse hiç durmayan hareketliliğin neden ile sonuçlarını anlamada ve filmlere kadar yansıyan bu süreci gözlemlemede yardımcı olacaktır. Bu sayede film incelemesiyle Sırp Sineması'nda ulusçuluğun, 'ulusçuluk karşıtlığı' ve 'ulusçu' olmak üzere iki kutup üzerinden nasıl konumlandırıldığına yanıt aranır.

1991 yılında Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesiyle, Yugoslavya resmi olarak olmasa da dağıldığı anlamına gelir. Arkasından gelen diğer bağımsızlık ilanları da geri dönüşün olmadığını tekrarlanmasındır. NATO'nun 1998-1999 Kosova Savaşı dâhilinde Yugoslavya'yı bombalaması ve Sırbistan'ın Kosova'dan çekilmesi ile geriye Sırbistan-Karadağ kalır. Yugoslavya'nın 1991 yılında başlayan dağılması ile 1999 yılında Kosova Savaşı'nın bitişi çalışmanın sınırlılığı olmaktadır. 1991 yılı Yugoslavya'nın dağılması ile yapılan filmleri inceleyebilmek için bölge tarihine, sinemasal tarihine, toplumsal yapıya ve kültürel özelliklere değinilir. Seçilen filmin sınırlandırılmasında ise, 1991 ile 1999 yılı sürecinde yapılan filmlerden, bir film örneklem olarak ele alınır. Seçilen film,

hem yıl kapsamında uluslararası alanda geniş festival şansı yakalayan hem de konu bakımından Yugoslav Savaşları'nı işleyen filmlerden biridir.

Sinemanın, diğer sanat dalları arasından ön plana çıkmasının nedeni, diğer sanat dallarını da kullanarak anlam üretme ve yorumlama bakımından içerik oluşturmaktır. Çalışmada, seçilen filmin ve filmdeki göstergelerin incelenmesi için göstergebilimden yararlanılır. 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar dil olarak gelişmeyen sinema araştırmaları, göstergebilimcilerin yazılı ve sözlü dil anlayışını tekrar tanımlayarak sinemanın dil bakımından geliştirilmesini önerirler (Monaco, 2005: 154). Buna rağmen, sinemanın hali hazırda bir dili olduğunu savunan görüşler de mevcuttur. Sinema göstergebilimcisi Christian Metz, iyi öykülerin anlatılmasının sinemanın bir dile sahip olmasına bağlı olmadığını, iyi öyküler anlattığı için sinema bir dil olur düşüncesindedir (Monaco, 2005: 154). Sinema göstergebilimi, günümüz film kuramları ve eleştirisi üzerinde önemli bir etki yapar (Özden, 2014: 137). Filmin temel anlamsal malzemesinin değerlendirilmesi açısından göstergebilim, elverişli bir eleştirel yaklaşım konumundadır. Sinema incelemelerinin nesnel bir temel üzerinde oturtulmasına rol alan göstergebilim, nesnel yaklaşımı sayesinde filmlerin eleştirel bir tavırla değerlendirilmelerine yardımcı olur. Sinemanın simgesel boyutunun varlığının kabulü, nesnel eleştirinin de güvence altına alınmasına olanak sağlar (Wollen, 2017: 136).

1.1. Sinema ve Göstergebilim

Sinema, insanın çevresiyle ilişkisini anlamlandıran, bulunduğu zamanı tarihle, ekonomiyle, kültür ve toplumla yansıtan bir iletişim aracıdır. Sinemanın dili görüntülerdir. Görüntüler arka arkaya dizilerek, bir gösterge yaratırlar. Göstergelerin ise görünen ya da altında yatan anlamları bulunur. Anlamlar kullanarak anlama veya yorumlama yöntemiyle gerçek aranır. Göstergeler, bulunduğu toplumun içinde görünenlerin, nesnelere ve soyut kavramların vücut bulmuş halidir (Lotman, 2012: 13).

Gösteren ve gösterilenden oluşan gösterge, anlam aktarıcı birleşimi belirtmek için, bir neden olacağından dolayı, bir gösteren ve bir gösterilenden veya bir işitme imgesiyle bir kavramın oluşumudur (Barthes, 2005: 48). Bir gösteren ve bir gösterilenden meydana gelen göstergeler, tabelalar, trafik kuralları ve ışın rengi gibi anlama, göndermeye ve duruma işaret etmektedir. Bu sayede insanlar, bu semboller aracılığıyla nesnelere ve işitme imgelerine anlamlar yükler.

Gösterenler anlatım düzlemini oluştururken, gösterilenler ise içerik düzlemini oluşturur. Her düzlem de biçim ve töz olmak üzere iki katmandan oluşur. Biçim, dilbilim dışı hiçbir ön şarta başvurmadan dilbilimin tümünü kapsayıcı, yalın ve tutarlı bir biçimde betimleyeceği olgularken; töz ise dilbilim dışı ön şartlara başvurmadan betimlenemeyecek dilsel özelliklerin tamamıdır (Barthes, 2005: 48). Göstergebilimsel dizgelerin çoğu, nesnelere, vücut hareketleri, görüntüler gibi varlığı anlamlandırmada yer almayan bir anlatım tözü içerirken: giysinin korunmaya, besinin beslenmeye, yağmurluğun yağmurdan korunmaya yaradığı toplum tarafından, anlamlandırma amacıyla türetilen kullanım nesnelere (Barthes, 2005: 49). Yağmurluk aynı zamanda hava durumunu da belirten bir göstergedir. Saussure'nin örneği temel alınır, ağaç sözcüğü bir gösterge, a-ğ-a-ç harflerinden oluşan yazılı veya işitsel imge gösteren, zihinde oluşturduğu ağaç kavramı ise gösterilen şeklindedir.

Saussure dâhil, göstergebilimciler için gösterge; gösteren ve gösterilenden oluşur. Metz ise, ikiye ayrılan gösteren ve gösterilen arasında bir fark olmadığını ve sinemayı anlamak kolayken, açıklamanın zor olduğunu ekler. İzleyici açısından göstergeler ise yorumlama ve açıklama çalışmasıdır. Saussure, dilsel öğeleri birleştiren bağıntıların kendi değerlerini üretip iki farklı düzlemde gelişirken, bu iki düzlem zihinsel etkinliğin iki biçimine denk düştüğünü belirtir (Barthes, 2005: 61). Gösterge anlayışı, dizisel düzlem ve dizimsel düzlem olarak ikiye ayrılır. Dizisel düzlem, seçimle alakalıyken, film yapımcısının tercihine göre aynı türden göstergelerin seçimlerinden oluşur. Dizimsel düzlem ise, göstergelerin anlam üretebilecek şekilde dizilmesidir. Dizisel düzlem çekim sırasındaki seçimlerken, dizimsel düzlem ise edinilen çekimlerin anlamlı bütünü oluşturması adına kurguyla birlikte oluşturulmasıdır.

Göstergebilim, günlük faaliyetler içerisinde ortaya çıkan, günlük dil de dâhil, bütün iletişim olaylarında yer alan gösterge dizgelerini konu edinir. Göstergebilim, dillerin, simgelerin ve normların gösterge oluşturacak şekilde bütününcü inceler (Guirand, 1994: 17). Göstergebilim, sadece basit simgelerde değil, toplumbilimsel değer taşıyabilecek bütünlere geçilince yeniden dille karşılaşır. Görüntüler, davranışlar ve nesnelere anlam taşır; fakat bunları bağımsız olmak yerine gösterge bütünlüğü içinde dille birleşir (Barthes, 2005: 28). Dil sadece anlam kurmaz, aynı zamanda söylemsel açıdan değişken olabilecek anlamlandırma ve yorumlama biçimleri üzerinde durulur.

Anlamlandırmanın iki yüzeyi vardır ve düz anlam, gerçek dünyadaki nesnenin zihinde oluşturduğu yansıması şeklindedir. Göstergenin belirli bir düz anlamı bulunur ve gösteren ile arasında bağlantı olması gerekir. Yan anlam ise, göstergenin izleyici tarafından heyecan ve kültürel benlikleriyle buluştuğundaki etkileşim durumudur (Barthes, 2005: 50-51). Sinemada bu anlamlandırma durumu, görüntünün perdedeki düz anlamı dışında, izleyicinin benliği olarak toplumsal ve kültürel ölçütleriyle birleşip farklı yorumlama ve anlama yoluna gider.

Sinema, bir bütündür. Bu bütünü oluştururken de bir sinema dili oluşturulur. Sinema dili de görüntülerin ve seslerin bir anlam yolunda üretilip birleşmesinden meydana gelir. Böylece görünen ile anlam arasındaki ayrım ortaya çıkar. Anlamın üretilmesi içinde göstergeler aracılığıyla anlam ifade edecek kodlar oluşturulur. Anamlar, kodlar aracılığıyla iletilir. Metz, mesajı seyirciye ileten beş sinemasal kodlama yolu saptar. 1-görsel imge, 2-konuşma, 3-müzik, 4-ses ve 5-yazı'dır. Beş yolun birleşip anlatım aracına dönüşen sinemada ortaya çıkan kodlar ise üç türde toplanır. Sinemaya özgür kodlar; sahne geçişleridir. Sinemaya ait olmayan kodlar; kültürel anlamlara veya göndermelere sahip kodlardır. Sinemanın öbür sanatlarla paylaştığı kodlar ise diğer sanat dallarıyla paylaşılan kodlardır. Kodların çözümlenmesiyle sağlanan göstergebilimsel eleştiri de gösteren kodların psikolojik, sosyolojik, kültürel ve estetik anlamlara göre belirtilenlerin çözümlendiği birinci düzey ve kodlar yoluyla sunulan sinemasal tarzın incelendiği ikinci düzey olarak işler (Eberwein, 1990: 132). Filmler, anlamın ortaya çıkartılmasını sağlayan değerlendirme ölçütlerinin bulunmasıyla tüketimi biten bir nesne olmaktan çıkıp anlamın filmi yapanların dışında yeniden üretildiği bir yapı kazanır (Özden, 2014: 140).

1.2. Sinema ve Ulusçuluk

Gazete, radyo, televizyon gibi sinema da etkin iletişim araçlarından. Sinema, fikirlere yön verme, yeni fikirler edindirme ya da fikirleri değiştirme açısından etkin rol oynamaktadır. Ulusların kültürlerine, gelenek ve göreneklerine değinen filmler sayesinde insanları bir arada tutmaya çalışır. Bunu yaparken de inşa edilen hayali dünyalarla güncel olayları, endişeleri, tutkuları ve arzuları dramatize eder (İri, 2011: 287). Bu sayede kültürel öğelerle insanlara ulaşan filmler, devlet ile vatandaş ve diğerleri arasındaki ilişkileri güncellemektedir.

İdeolojik çerçeveden bakıldığında kamera tarafsız değildir. Sinema ona bakanın ve onu var edenin duygu, korku ve arzu ihtiyaçlarından dolayı görüntülerin simgeleştirilmesidir. Kimliğin psikanalitik yorumlarını olanaklı kılan teğel kavramı gibi sinema kimliklenme ile ideolojik bir süreç olarak görülmektedir (İri, 2011: 290). Sinema açısından kavram, film ile izleyen arasındaki etkileşimdir. Bu etkileşimle izleyen sorgulayıcı ya da talep eden konumda olup uygun anlamın kazanılmasını onaylayandır. Teğel işlemi izleyen tarafından onaylandığında ya da kendi yerine koyduğunda başlayıp başarılı olmaktadır (Silverman, 1983: 205). İzleyenler, sadece sinemanın gösterdiği kadarını bilebilmekte ve sınırlarında kalabilmektedir. İzleyen, izlediklerini bilme arzusuyla kendini ortaya koyarak bir şeylerden vazgeçer. Fakat vazgeçtikleri asla bir daha tam olarak bulunamaz (İri, 2011: 291).

Filmlerin manipüle edilebilir olması, sinemanın politikayı biçimlendirme ve ona hizmet etme olanaklarının bulunmasıyla, izleyenler ile film arasındaki sonu bilinmeyen ilişkinin varlığına işaret edilmektedir (Benjamin, 1993). Sinemanın doğası gereği, politik amaçlar için kullanılması kültürel açıdan fırsatlar yaratmaktadır. Sinemada izleyenler kamusal ve kolektif bir etkileşim içindedirler ve bu da onların durağan değil değişken durumlara karşı kendini adapte etmesini gerektirir (İri, 2011: 290).

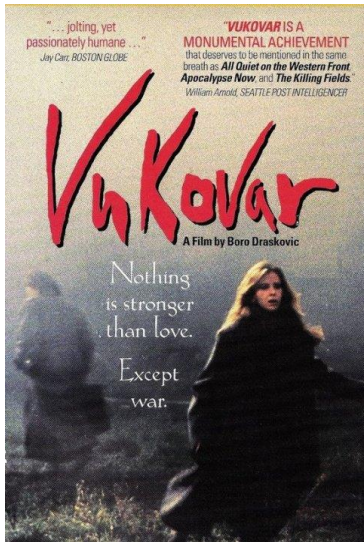
İzleyen manipülasyona açık ve şaşkındır. Sinemadaki ulusçuluğun inşası da filmlerde yön vermelerle, fikir değiştirmelerle ve fikir edindirmelerle bu sayede gerçekleşmektedir.

Sinema ile ulus ilişkisi açısından oryantalizm hem görsel hem de anlatısal bir işleve sahip olup, yönetimin de eril söylemi üzerine odaklanır. Doğu'nun temsili Batının erkeksi bakışından doyuma ulaşması için üretilen nesne konumundadır (İri, 2011: 291). Doğu, böylece öteki konumundadır. İktidar tarafından serbest bırakıldığı veya kısıtlandığı ölçüde yer bulan kimlik temsilleri, eleştirel düşüncelerin görünür olmasına hizmet edip ulus anlatılarını yeniden üretebilmektedirler. İktidardan bağımsız bir üretim süreci düşünülemez.

Üretilen görüntüler, ulusçuluğun bir parçası haline gelmektedirler. Filmlerde sosyal ya da fiziksel çevre görüntülerinde açığa çıkmaktadır. İşçiler, açılış törenini kutlayan halk, şehirdeki halk, alışveriş yapan insanlar, kırsal bölgeler, bayraklar, nehir gibi. Ele alınan her görüntü görme ve görünebilir kılınabilecek şeylerin potansiyelleri ile belli bir etkiyi yaratmaktadırlar (İri, 2011: 294). Yeniden üretilen imgeler, sonsuz kez izlenebilirken aynı zamanda yeniden üretilerek dönüştürülmektedirler. Üretilen filmler, toplumdaki durumu yansıtırken aynı zamanda hem imgeleri yansıtıp ulusal öğeleri kullanırken hem de eleştiri öğesi olarak da kullanılabilirler. Filmler, ulusçuluğu yeniden meydana getirmekten ziyade ulusçuluğu ortaya çıkartan söylemlerin/kodların izlerini taşıyan araçlar olarak değerlendirilmektedirler.

2. GÖSTERGEBİLİMSSEL AÇIDAN ‘VUKOVAR, JEDNA PRIČA’ FİLMİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Sırp, İtalyan ve Amerikan ortak yapımı Boro Draskovic'in yönetmenliğini yaptığı *Vukovar, jedna priča* 1994 tarihinde tamamlanır. Senaryosunu Sırp yönetmen Boro Draskovic ve eşi Sırp Maja Draskovic'le birlikte yazarlar. Senaryo, modern Hiroshima olan Yugoslavya'da Sırp bir erkekle, Hırvat bir kızın gerçek bir aşk hikâyesine dayanır. 1990'lardaki Balkan çatışmasıyla ilgili yapılan filmlerin birçoğu tartışmalar yaratmış olsa da *Vukovar* ve *Lepa Sela*, *Lepo Gore* filmleri Sırp propagandası yapmakla suçlanır (Jordanova, 2007: 143). Fakat bu propaganda mesajları, çatışmaya giren ülkelere okunabilmekte, bu nedenle uluslararası alanda yer edinmemektedir.

Resim 1: Film Afışı, ‘Vukovar, Jedna Priča / Vukovar, Bir Hikâye’, 1994.

‘Vukovar, Bir Hikâye’ anlamına gelen filmin afişindeki ‘hiçbir şey aşktan üstün değildir, belki sadece savaş’ sloganı ise filmde görülecekler hakkında hazırlar niteliktedir. Film, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nde 1991 yılında Vukovar Savaşı’nın başlamasından önce başlayıp savaşın sona

ermesi süresinde geçmektedir. Günümüz Hırvatistan topraklarının doğusunda yer alan Vukovar şehrindeki Vukovar Savaşı'nda, Hırvatistan'ın Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nden ayrılmak istemesi üzerine 1991 yılında ağustos ayında Sırp'lar tarafından işgal edilen şehirde çatışmalar sırasında yaklaşık 3 bin kişi ölür.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılması arifesinde Vukovar şehrinde geçen film, Hırvat kadın Ana ile Sırp erkek Toma arasındaki aşk hikâyesini konu edinmektedir. Tarih olarak Vukovar Savaşı'nın başlaması öncesi evlenen çiftin birçok milliyetten oluşan toplulukları savaşla birlikte parçalanır. Artık komşular düşman olmaktadır. Sadece onlar değil, etraflarındaki herkes, onların iradelerine karşı, ailelerinden ve arkadaşlarından ayıran savaşın çılgınlığına kurban olmaktadır. Çift ise savaşın korkularının bitmesini, bölünmüş ve cehennemi andırır bir yaşam içinde umarlarken doğan bebeklerinin yeni bir başlangıç yaratabileceğini düşünülmemektedir.

Bütün bu akışlar ve özellikler; belli olaylar, görseller ve karakterlerle birlikte filmde yansıtılmaktadır. Savaşın ve savaşın getirmiş olduğu hem ruhsal hem de somut yıkımın ağır bastığı filmde savaş olgusunun insanlar üzerinde etkisi hayatlarında yaşadıkları şekilde yansıtılmaktadır.

Film, Hırvatistan Bağımsızlık Savaşı'nın simgelerinden de olan Vukovar Su Kulesi'nin gösterilmesiyle başlar. Resim 3'te görüldüğü gibi, televizyonda gösterilen Berlin Duvarı Yıkılış görüntüleri, ayrılıkların bitişini ve farklıların ortadan kaldırışını müjdelemektedir.

Resim 2: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 3: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Televizyonun içerisinde olduğu evde büyük bir heyecan ve mutlulukla evin badana ve boyama işlemleri yapılmaktadır (bkz. Resim 4). Boya ve badana işlemlerinin bitmesi sonucu kutlama olarak şampanya patlatılır (bkz. Resim 5). Bu ailenin ve arkadaş çevresinin mutlu olduğu ve evlilik arifesindeki çiftin de kutlandığı bir andır. Sahne, evin bahçesindeki beyaz rengin tüm sade ve güzelliğini simgeleyerek

vücutlarında gösteren beyaz tavus kuşunun etrafta dolaşmasıyla son bulur (bkz. Resim 6). Bu sahnede, çiftin İsveç'ten kısa bir süre için gelen arkadaşlarından "Her şeye rağmen eve dönmek güzel" cümlesi ise, kargaşalara, anlaşmazlıklara rağmen yurt özleminin ağır bastığını gösterir.

Resim 4: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 5: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 6: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Bu kısımdaki karşıtlıklar; sevinç-hüzün, ayrılık-birliktelik, yalnızlık-topluluk, erkek-kadın, temizlik-kirlilik, eski-yeniliktir. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise Berlin Duvarı Yıkılışı gösteren iken gösterge olarak nesnedir ve ayrılıkların bitişini ve farklıların ortadan kaldırışı da gösterilendir. Evdeki badana ve boyama işlemleri gösteren iken insan faktörü olarak göstergedir ve evin temizlenmesini, yenilenmesini, insanların birlikteliğini simgeler. Bu plan akabinde ardından gelen, şampanya

patlatılması gösteren, gösterge insan ve boyama ve badana işlemlerinin bitmesi ile birlikte evliliklerinin kutlanması da gösterilendir.

Resim 7’de sahne çiftin düğün konvoyuyla başlar. İnsanlara bir düğün olduğunu, bir çiftin evlendiğini de duyurmak için oluşturulan konvoy, müzikle birlikte ilerler. Fakat konvoy önce Hırvatların yürüyüşüyle kesilir, konvoy geri geri giderken bu kez de diğer yönden gelen Yugoslavya’nın dağılması için yürüyüş yapan insanlarca kesilir ve konvoy durur (bkz. Resim 8 & Resim 9). Filmdeki ilk ulusal söylemlerin, görsel olarak yansıtılması bayraklarla birlikte olur.

Resim 7: ‘‘Vukovar, Jedna Priča’’ filminden kare

Resim 8: ‘‘Vukovar, Jedna Priča’’ filminden kare

Resim 9: ‘‘Vukovar, Jedna Priča’’ filminden kare

Konvoydakiler, televizyon satan bir dükkâna sığınır. Burada bir tarafta Sırp gösterilerinin açık olduğu televizyonlar yer almaktadır, dükkânın diğer tarafında ise Hırvat gösterilerinin açık olduğu televizyonlar

yer alır (bkz. Resim 10 & 11). Ulusal kimliklerin gösterilerle üst seviyeye çıktığı bu anlarda çift, tüm bunların içinde müziğin devam etmesini isteyerek televizyonlardan yükselen nefrete, hırsla rağmen yakınlarıyla birlikte eğlenmeye ve mutlu olmaya çalışarak evliliklerini kutlarlar (bkz. Resim 12).

Resim 10: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 11: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 12: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Karşıtlıklar olarak; erkek-kadın, sevinç-hüzün, bekârlık-evlilik, ulusalcılık-çokulusluluk, nefret-sevgi, korkmak-cesaretlenmek. Düğün konvoyu bir gösteren iken, insan faktörü olarak gösterge ve evlilik olduğunu duyurulması ve kutlanması gösterilendir. Yürüyüşler gösteren, gösterge olarak insanken, hem ulusalcı hem de Yugoslavya'nın dağılmaması için çokulusluluk söylemleri gösterilendir. Televizyondaki gösteriler gösteren, gösterge insan, gösterilen ise ulusal bağımsızlığı savunan Hırvatların söylemleri ile Yugoslavya'nın dağılmaması için Sırp'ların söylemleridir. Bu söylemlerle birlikte ulusal kimliklerin ilk kez iyice ön tarafa çıktığı planlardır. Aynı dükkânda her şeye rağmen çiftin

kutlamalara devam etmesi gösteren, gösterge insan ve eğlenme ile birlikte evliliklerini kutlamaları ise gösterilendir.

Bu sahne sonrası çift, kendi evlerindedir. Aralarında Ortodoks, Katolik, farklı iki ulus söylemlerinin daha çok görünür olduğunu konuşurlar. Bebek yapabilecekleri düşüncesi onlar için daha çekici olandır. Sırp erkek, "Avrupa, ülkenin dağılmasına izin vermeyecek" diyerek umutlarını diri tutmaya çalışır (bkz. Resim 13). Bu esnada ise ekranda tankı kullanan bir askerin öldürülme anı yansır (bkz. Resim 14). Artık ulusal söylemler karşılıklı çatışmalara geçer. Resim 15'da Toma askere gitmektedir. Evinin duvarına ise "Sırp defol" yazılır. Çiftte bu endişeye neden olur. Karşı komşuları ise, belindeki silahı gösterir (bkz. Resim 16) ve gerekirse karşılık verileceği konuşulur. Herkes huzursuzdur. Düğündeki mutluluk yerini endişeye bırakır. Artık uzun süredir komşu olanlar dahi düşman olmaktadır.

Resim 13: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 14: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 15: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 16: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Sokakta yerlere çiçek çizen çocukların planı, neşeli bir andır. Herkes birliktedir. Çocuklarına mutlulukla bakarlar. Fakat toplum genelinde huzursuzluk çocuklar arasında da vardır. Çocuklar da aralarında itişmeye ve birbirlerini dışlamaya başlarlar (bkz. Resim 17 & 18).

Resim 17: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 18: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Bu kısımdaki karşıtlıklar ise Ortodoks-Katolik, Hırvat-Sırp, asker-sivil, korku-umut, bireysellik-birliktelik, mutluluk-huzursuzluktur. Bebek yapmak gösteren iken, gösterge insandır ve gösterilen ise ileriye dönük umutlardır. Tanktaki adamın öldürülmesi gösteren, gösterge olarak eylemdir ve ulusal söylemlerin çatışma düzeyine geçtiği, belki de umudun olmadığı düşüncesi gösterilendir. Duvar yazısı gösteren, göstergesi eylem ve eylemin yaratmış olduğu huzursuzluk, belde silah taşımak ise

gösterilendir. Çiçek çizilmesi gösteren, çocuklar gösterge, birliktelik ve neşe gösterilendir. Çocukların itişmesi gösteren, gösterge insan ve çocuklara kadar inmiş olan çatışma hali gösterilendir.

Olaylar başlarken Hırvat kadın karakter Ana atölyede, koltuk tamiri yapan tanıdığıının yanında olması, bütün çatışmalara rağmen kendi dünyasında olan insanları, çatışmalara katılmayanları da simgeler (bkz. Resim 19). Evden taşınma anında ise tavus kuşunun uçuşması ise kötü günlerin habercisi niteliğindedir (bkz. Resim 20). Bir bisiklete yüklediği, bavul ve daha sonrasında ise beyaz tavus kuşu bütün olaylara rağmen umut olduğunu simgeler (bkz. Resim 21). Telefonda eşiyle konuşurken hamile olduğunu anlatır ama hat kesilir. Normal hayattaki bir kesintidir. Hayatın sekteye uğrayabileceği, her gün çok sıradan olabilecek eylemleri artık gerçekleştiremeyeceği mesajı taşır. Daha sonrasında ise haberlerin çevrilip Charlie Chaplin filmi açılması sorunlardan bunalma, ülke sorunlarından uzaklaşmayı simgelemektedir (bkz. Resim 22).

Resim 19: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 20: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 21: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 22: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Şehirten uzakta, hiçliğin ortasında Toma kendini sorgular. Savaşı sorgular. Açıkça film boyunca ilk kez savaşın ne anlama geldiği, niçin savaşıldığının sorgulandığı bu sahne eleştiri niteliği de taşır. Koltuk tamirhanesinde çalışması sırasında silahaltına alınan adam, kişinin olaylardan kendini ne kadar soyutlarsa soyutlasın sonunda kendisinin de dâhil olabileceğini simgeler. Zanaatkâr eller, artık silah tutmaktadır (bkz. Resim 23). Evde ise kadınlar televizyon izlemektedir. Resim 24'daki Avrupa Birliği reklamı –modern kentler, yiyecek dolu marketler, şık kıyafetler-, dikkat çekici şekilde ironiktir. Reklamı özlemle izleyen kadınlara bir nevi umut satan reklam, bu hayalin ne kadar da uzak olduğunu simgelemektedir. Reklamın bitiminde ise zanaatkâr adamın yaralı şekilde eve gelmesi, herkesi bulunduğu gerçeğe geri döndürür (bkz. Resim 25). Burada, diğer güçlü ülkelerin olayları sadece izlemekle yetindiği ve insanların birbirlerini yaralamalarına ve hatta öldürmelerine izin verdiğini dikkat çekici şekilde göndermede bulunur.

Resim 23: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 24: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 25: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Karşıtlıklar; dış dünya-iç dünya, gitmek-kalmak, umut-çaresizlik, komedi-dram, zanaatkâr-silah tutma, reklamlar-gerçek yaşam şeklidir. Koltuk tamiri yapılması gösteren iken gösterge insan, gösterilen ise çatışmaların onaylanmamasıdır. Tavus kuşunun uçması gösteren, gösterge hayvan, gösterilen ise kötü günlerin habercisidir. Bisiklettaki tavus kuşu gösteren, hayvan gösterge iken, bütün olaylara karşı insanın umudu gösterilendir. Charlie Chaplin filmi gösteren, insan gösterge ve sorunlardan uzaklaşma arayışı gösterilendir. Zanaatkâr ellerin silah tutması gösteren, gösterge olarak insan, çaresizlik ve baskının kazanması gösterilendir. Avrupa birliği reklamı gösteren, gösterge olarak nesne ve onu izleyenlerce özlemlerle bakılması, sahip olmaya uzak olması ise gösterilendir. Zanaatkâr adamın yaralı eve gelmesi gösteren, gösterge insan ve gösterilen ise diğer ülkelerin olayları sadece izlemesi ve insanların birbirini öldürmesine izin vermesidir.

Toma, birliğiyle birlikte Vukovar'a varır. Hırvat askerlerini öldürmek yerine onların silah tutan ellerine doğru ateş ederek yaralar. Çünkü karşı tarafta birçok arkadaşı da bulunur. Ulusalçılık akımı etkisiyle eskiden komşu olan, arkadaş olan insanlar düşman olmaktadır. Bir yandan dostluk bir yandan da düşman çatışması yansıtılmaktadır (bkz. Resim 26). Erkek oyuncu Toma, filmin geri kalanında askerden kaçıp Hırvat tarafına geçen arkadaşıyla karşı karşıya gelir. İkisi de birbirini tanır ve ateş etmezler. Birindeki Yugoslav yıldızlı diğerindeki Hırvat arması kasklarını çıkartarak birbirlerine selam verirler. Yugoslav askerler harabe haline dönen berber dükkânına girerler. Tam bu sahnede Hırvat askerlerce Hristiyan Haç taşı patlatılır (bkz. Resim 27). İki tarafında Hıristiyan olmasına rağmen, Sırp tarafı Ortodoks iken, Hırvat tarafı ise Katolik olduğu bu çatışmada din faktörü de devreye sokulur. Sadece toprak kavgası değil, milliyet ve din savaşına da dönüşür. Resim 28'de ise kadın oyuncu Ana'nın geçici süre kaldığı ev patlatılır ve alevler arasından beyaz tavus kuşu uçarak kaçır. Bu durum tavus kuşunu umut olarak görürsek, şehrin ve barışın son umudu olarak simgelenir. Şehir gittikçe enkaza dönüşmektedir.

Resim 26: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 27: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 28: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Toma ve Ana kendi evlerinde kavuşurlar. Daha sonra Hırvat birlikleri eve geldiklerinde Toma ile çatışma yaşanır. Toma evi savunur, kimsenin sınırlarına girmemesi için çabalar (bkz. Resim 29). Vatan da insanlar için ev gibidir. Sınırları bellidir ve ulus akımında yabancıların, kötü emelleri olanların sınırlarında olmasını istemezler. Buradaki ev de bir vatandır ve onun sınırları içerisine yabancıların sokulması istenmez. Bu dönemdeki filmlerin ortak hikâyeleri de eve dönüş üzerinedir (Dakovic, 2005: 144). Resim 30'da ise tavus kuşu kirlenmiş ve kesilip yenilmek üzere yakalanır. Film boyunca kötü anlarda ortaya çıkan ve bir ümidi simgeleyen tavus kuşunun kirlenmiş hali, sonrasında ise yakalanıp yemek olacak olması artık umudun kalmadığını simgeler. Barış için umut biter. Erkek oyuncu bu esnada, dumanların yükseldiği ve bu dumanların da kara duman ve beyaz duman ayrımının net olduğu sahnede,

kara dumanlara doğru yürür (bkz. Resim 31). Önce tavus kuşu ardından kara dumanlara doğru yürüme çaresizliği ve belirsizliği simgelemektedir.

Resim 29: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 30: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Resim 31: "Vukovar, Jedna Priča" filminden kare

Bu kısımdaki karşıtlıklar; dostluk-düşmanlık, savaş-barış, Ortodoks-Katolik, ümit-ümitsizlik, tokluk-açlık, temiz-kirli. Ellerine ateş edip yaralamak gösteren iken, insan gösterge, gösterilen ise dostluk-düşmanlık çatışması ve insanın karşısındakine zarar vermemesidir. Gösteren Hristiyan Haçı, gösterge nesnedir ve milliyet çatışması değil, aynı zamanda din çatışması da gösterilendir. Beyaz tavus kuşu gösteren, hayvan gösterge ve gösterilen ise barışa dair son ümitlerin de uçup gittiğidir. Evi savunması gösteren, insan gösterge ve gösterilen olarak da evle birlikte vatan toprağını savunmasıdır. Kirlenmiş

tavus kuşu gösteren, hayvan gösterge ve hayvanın yakalanmış olması son umudun da bittiğinin gösterilenidir. Dumanlar gösteren, nesne gösterge ve gösterilen ise çaresizlik ile birlikte belirsizliktir.

Şehir bombalandıktan sonra Ana'yı beyaz gelinlik giymiş küçük kız çocuğu uyandırır (bkz. Resim 32). Gelinlik kendisindedir. Gelinlik kirlidir. Mutlu güzel günler artık çok uzaklarda, barış ve huzurun bittiği yerine sadece gözyaşı, yıkıntıların ve üzüntünün kaldığını simgelenmektedir. Gelinlik aynı zamanda toplumdan tarafından kadına biçilen role de işaret eder. Kadınların milletin kültürel ve biyolojik yeniden üreticileri ve milli kültürün taşıyıcıları olarak milli sahaya girişi, ulusun sınırlarını ve içeriğini yeniden tasarlar (Yuval-Davis, 2010: 19-21). Resim 33'te kar yağmaktadır ve her şeyin üstünü kar kaplar. Yıkık kilise karla kaplıdır. Kar, etrafın beyaza kaplanması beyaz tavus kuşu gibi saflığı, güzelliği ve burada hüznü simgeler.

Resim 32: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 33: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Ana bebeği doğurur. Bebek ağlama sesiyle birlikte, öldüğü düşünülen tavus kuşu tekrar görülür (bkz. Resim 34). Son umudun tavus kuşunun yakalanmasıyla bittiği anlatılırken, bebeğin doğmasıyla birlikte güzel günlerin tekrar gelebileceği simgelenir. Zagreb ve Belgrad yön tabelalarının görülür. (bkz. Resim 35). Çatışma biter. Artık ortada birliktelik kalmaz ve herkes seçtiği yöne göre otobüse biner. Komşular düşman olur, dostluklar biter ve bir şehir enkaza dönüşür. Bu savaşların büyük kurbanlarından diğerleri de barok ve oryantal mimariyle ön plana çıkan Mostar, Vukovar, Saraybosna, Dubrovnik ve Belgrad gibi büyük kentlerdir (Dakovic, 2005: 147). Diğer ülkeler izlerken eskiden birlikte yaşayan iki millet birbirini öldürür. Çift iki farklı otobüste birbirlerini görürler ve iki farklı yöne giden otobüs hareket eder. Yıkık Vukovar Su Kulesi eşliğinde film biter (bkz. Resim 36).

Resim 34: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 35: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Resim 36: ''Vukovar, Jedna Priča'' filminden kare

Karşıtlıklar; genç-yaşlı, kirli-temiz, mutlu-üzüntü, ağlamak-gülmek, ateşkes-çatışma, birliktelik-ayrılıktır. Göstergelerin çözümlenmesi olarak ise kirlenmiş gelinlik gösteren, gösterge ise nesnedir, gösterilen ise eski günlerin artık gelmeyeceği ve umudun olmadığı yinelenmesidir. Kar gösteren, doğa ise göstergedir ve hüznü gösterilendir. Tavus kuşu gösteren, hayvan gösterge ve güzel günlerin tekrar gelebileceği gösterilendir. Yön tabelaları gösteren, gösterge ise nesnedir ve geriye sadece iki farklı yön kaldığı gösterilendir. Yıkık Vukovar Su Kulesi gösteren, nesne ise gösterge ve ruhen ve madden çökmüş bir toplum gösterilendir.

3. SONUÇ

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin dağılması arifesinde Vukovar şehrinde geçen film, Hırvat kadın ile Sırp erkeğin arasındaki aşk hikâyesini konu edinmektedir. Vukovar Savaşı'nın başlamasından önce evlenen çift, bütün milliyetlerden oluşan toplulukları savaşa birlikte parçalar. Gerçek bir hikâyeye de dayanan film etrafında komşuların düşman olduğu, kurban sayısının gün geçtikçe arttığı bir yaşama savaşı verilmektedir. Film kurmaca olsa da, televizyon ekranlarındaki görüntülerin hepsi gerçek görüntüler kullanılır. Savaşın, milliyetçilik akımının getirdiği etkiler, yönetmenin kullandığı anlatı tarzı ve göstergeler aracılığıyla aktarılmaktadır. Filmin Sırp propaganda filmi olarak gösterilmesine rağmen, kullanılan imgeler ve göstergeler aracılığıyla, savaş hem olduğu gibi aktarılmakta hem de iki tarafa da göndermeler de bulunmaktadır.

Milliyetçiliğin getirdiği etkiler, Yugoslavya'nın yıkılmasında ana unsurlardandır. Din ve iktisadi nedenler, milliyetçilikle birleşince yönetim liderlerinin istediği şekilde halkı sürüklemesine neden olur. Her topluluk adeta kaçarcasına Yugoslavya'dan kaçır ya da onun mirasını devralıp yeni büyük devletlerini kurmak istemektedir. Özellikle bölgede hem Osmanlı döneminde hem de Tito döneminde geçici bir durgunluk olmaktadır. Diğer kalan zamanlarda ise, tarih boyunca aralarındaki çatışmalar, toprak kavgaları ve milliyetçilik rüzgârları devamlı esmektedir.

Bölgede uzun bir dönemi kapsayan Yugoslav Savaşları, ülke sinemacılarını ve sinemasını da etkiler. Filmlerinde, bu konuları işlemeye başlarlar. Sanatın, bulunduğu toplumdaki kopuk olabilmesi ve etkilenmemesi düşünülemez. Yugoslavya Sinema Tarihi ve beraberindeki Sırp Sinema Tarihi ile sinemasal özellikler, Yugoslav Savaşları'nın da getirdikleri filmlere sirayet eder. İncelenen film çerçevesinde Sırp Sineması'nda Yugoslavya'nın dağılması sonrası ulusal kimliğin inşasının Sırp kültüründeki ulusal göstergeler ve kodlar aracılığıyla filme yansır. Seçilen örneğin göstergebilimle çözümlenmesi saptamaların yapılmasına olanak sağlamaktadır. Göstergebilim sayesinde, göstergeler ve kodlar ortaya konmaktadır. Etnik imgelerin, ulusal armanın ve bayrağın kullanımıyla yansıtılan ulusal göstergeler, ulusal kimlik oluşumu yanında aynı zamanda savaşa neden olan göstergeler olarak da işlenmektedirler. Ulusal sınırlarını ve kimliklerini korumak isteyen milletler, ırk ve din adına savaş verirler. Gerek ulusal imgeler gerekse de dini imgeler, direkt ya da üstü kapalı kodlarla yer bulur. Filmler, bir tarafı haklı çıkarmak için yapılmayıp, savaşa tutuşan tarafları eleştirir ve eleştiri kısmına Batılı ülkeleri de dâhil eder. Yönetmen, çatışmalarla ilgili dengeli bir bakış sunmaya çalışmaktadırlar. Savaşa tutuşan taraflar açısından da filmler, imgeler ve göstergeler aracılığıyla, savaş hem olduğu gibi aktarılmakta hem de taraflara göndermeler bulunmaktadır. Savaştan önce birlikte yaşayan topluluklar arasındaki ilişkiler, savaş sırasında ve savaş sonrasında tersine dönen durumlar göstergelerle ifade edilmektedir. Buna paralel, geçmişe özlem de simgeler aracılığıyla aktarılır. Yönetmen, filmlerinde Batı'ya eleştirisini tarih kısmında da değinilen şekilde olaylar son boyutlarına gelmeden önce karışmayan ve izleyici konumunda kalmalarını, göstergeler aracılığıyla yansıtmaktadırlar.

Sinemada göstergelerin önemi ve meydana getirdikleri anlamların çözümlenmesiyle incelenen film vesilesiyle, sinema dilinin öğelerinin kullanımının, anlam üretme bakımından ne kadar etkili olduğu gözler önüne serilir. Sinemada izlenen her kare bir göstergedir ve kastettiği bir anlam vardır. Bu kareler ise tek bir anlamı içermezler. Bir yandan gerçek dünyayı yansıtırken diğer yandan da görüntüler aracılığıyla yorum ve anlam üretirler. Bunların ışığında da film, olayları göstergeler ve imgeler aracılığıyla yansıtmaktadır.

Filmde bulunan karakterler, olaylar, nesnelere hepsi bir anlatı ve anlam için varlardır. Temsil ettikleri üzerinden asıl anlam elde edilir. Düne kadar birlikte yaşayan bir ülkedeki milletler bağımsızlık, ulusal akımların etkisiyle önce çatışmaya sonra ise savaşa tutuşmaktadırlar. Bunların neticesinde ise, dostluklar yerlerini düşmanlıklara; birliktelikler yerini yabancılaşmaya bırakmaktadır. Film bu olayları, ulusal kimlikler ekseninde inceler, ortada yaklaşımıyla iki tarafı da gözlemleme şansını vermektedir.

KAYNAKÇA

BARTHES, R. (2005). Göstergebilimsel Serüven, Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BENJAMIN, W. (1993). “Tekniğin Olanakları ile yeniden üretildiği çağda sanat yapıtı”, Pasajlar, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 45-76.

DAKOVIC, N. (2005). “Savaşları Yansıtmak: Yugoslav Sineması’nda Yugoslav Savaşları”, Çev. Hande Bilsel, Toplumbilim-Avrupa Özel Sayısı, Sayı: 18, s. 143-150.

EBERWEIN, T. F. (Şubat 1990). “Yapısalcı Eleştirisi: Christian Metz”, Çev. Zafer Özden, Düşünceler, Yıl:4, Sayı:4.

GUIRAND, P. (1994). Göstergebilim, Çev. Mehmet Yalçın, 2. bs., Ankara: İmge Yayınları.

IORDANOVA, D. (2007). Balkan Sineması: Alevler İçinde Sinema, Çev. Burcu Erdoğan, İstanbul: Agora Kitaplığı.

İRİ, M. (2011). “Hayali Cemaatin Hareketli Resimdeki Ha(ya)li: Ulusçuluk ve Sinema”, M. İri (Der.) Sinema Araştırmaları: Kuramlar, Kavramlar, Yaklaşımlar, s. 287-296, İstanbul: Derin Yayınlar.

LOTMAN, Y. M. (2012). Sinemada Göstergebilimi, Çev. Oğuz Özgül. 3. bs., Ankara: Nirengi Kitap.

MONACO, J. (2005). Bir Film Nasıl Okunur? Sinema Dili, Tarihi ve Kuramı, 6. bs., Çev. Ertan Yılmaz, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

ÖZDEN, Z. (2014). Film Eleştirisi: Film Eleştirisinde Temel Yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi, 3 bs., Ankara: İmge Kitap Evi.

SILVERMAN, K. (1983). The Subjects of Semiotics, New York: Oxford University Press.

WOLLEN, P. (2017). Sinemada Göstergeler ve Anlam, Çev. Zafer Aracagök, Bülent Doğan, 5. bs., İstanbul: Metis Yayınevi.

YUVAL-DAVIS, N. (2010). Cinsiyet ve Millet, Çev. Aysin Bektaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

KONFERANS BİLDİRİSİ/ CONFERENCE PAPER

TR82 BÖLGESİ (KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP) İŞGÜCÜ PİYASASI GÖRÜNÜMÜ: 2014-2019¹

LABOR MARKET REVIEW OF TR82 REGION (KASTAMONU, ÇANKIRI, SİNOP): 2014-2019

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla ERİKLİ²

ÖZ

2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yapılmıştır. Bölgeler; Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. 2006 yılı itibarıyla Düzey 2, bölge planlarının ve bölgesel gelişme stratejilerinin hazırlanacağı planlama bölge birimleri olarak kabul edilmiştir.

Bu çalışmada Düzey 2 kapsamında yer alan ve Kastamonu, Çankırı ve Sinop bölgelerinden oluşan TR82 bölgesinin 2014-2019 yıllarına ait işgücü piyasası yapısı incelenmiştir. Bölgede işsizlik oranları Türkiye ortalamasından oldukça düşük, istihdam oranı ve işgücüne katılma oranı Türkiye ortalamasından daha yüksektir.

Bölgenin açık iş sayısı ile işsizlik oranları arasındaki ilişki incelendiğinde işgücü piyasasında 2011-2014 yılları arası uyumsuz eşleşme sorununun olduğu 2017 yılından itibaren ise açık iş sayısının azalarak işsizlik oranının arttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bölgede işsizlik oranı her ne kadar Türkiye ortalamasının altında olsa da işsizliğin yapısal hale gelme riski bulunmaktadır. İşsiz nüfusun cinsiyet dağılımı incelendiğinde işsizlik oranı artışının ağırlıklı olarak kadın işgücünden kaynaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda işsizlik oranının artmasını engellemek için kadınlara yönelik istihdam politikalarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Gelişme, İşgücü Piyasası, İşsizlik, TR82 Bölgesi

Jel Kodları: J21, J64, J48

ABSTRACT

In 2002, provinces were divided into three regions in order to comply with Europe Union, in Turkey. Three regions is sorted as Level 1, Level-2 and Level-3 according to criterion of Statistical Regional Units Clasification. Level2 regions consist of 26 regions that TR82 is one of them. Aim of this clasification develop regional plans and region development strategy.

In this study is examined labor market structure in Kastamonu, Sinop and Cankiri the period between 2014-2019. In TR82 region, unemployment rate is lower than the avarege Turkey. However, the unemployment rate has been increasing since 2017 and this rise is root in from rise of female unemployment. In region is important reach to socio-economic resources and employment creation in terms of for the labor market to work well

Keywords: Region Development, Labor Market, Unemployment, TR82 Region

Jel Codes: J21, J64, J48

1. GİRİŞ

Dünya ekonomi tarihinde, büyük bunalımın ve akabinde yaşanan ikinci dünya savaşının ülke ekonomilerini derinden sarstığı bilinmektedir. Bu süreçte ülkeler, devlet müdahalesine dayanan

¹ Bu çalışma 22 Ekim 2020 Tarihinde Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı tarafından gerçekleştirilen TR82 Bölgesi Dijital Proje Geliştirme Programı, Sosyal Kalkınma Panelinde yapılan sunumun geliştirilmesi ile elde edilmiştir.

² Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu MYO, serikli@ybu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5817-6469

politikalar aracılığıyla ekonomik sorunların üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Keynesyen politika olarak tanımlanan bu politikalarda kamu sektörünün ekonomideki yeri genişletilmiş ve devlet kuruluşlarının yerel politikalar üzerindeki güçleri artmıştır. Dolayısıyla ülkelerin nasıl büyüyeceği ve kalkınacağı sorusunun cevabı ülke düzeyinde değerlendirilmiştir. Bu durum bölgesel kalkınma politikalarının ülkelerin ana politikası halini almasına yol açmıştır (Akiş, 2011: 239). Ancak 1980’li yıllardan itibaren küreselleşme sürecinin etkisi ile birlikte ulusal sınırların aşılması, bölgesel düzeyde kalkınma ve uluslararası rekabet kazanma politikalarını öne çıkartmıştır (Doğruel, 2012: 15). Bu süreçten Türkiye de etkilenmiş, bölgeler arası eşitsizliği gidermeye ve bölgelere uluslararası rekabet gücü kazandırmaya yönelik politikalara odaklanılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002 yılında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) yaparak illeri; Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Söz konusu ayırım yapılırken Avrupa Birliği’ne üye ülkelerin kullanmış oldukları sosyo-ekonomik ve coğrafi benzerlik kriterleri esas alınmıştır. 2006 yılında 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kurulmasına Dair Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte, Düzey 2 bölgeler, bölge planlarının ve bölgesel gelişme stratejilerinin hazırlanacağı planlama bölge birimleri olarak kabul edilmiştir. Düzey 2 grubu içerisinde yer alan TR82 bölgesi Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinden oluşmaktadır. 2017 yılına ait Düzey 2 bölgelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi incelendiğinde TR82 bölgesinin 21.sırada yer aldığı görülmektedir (SEGE, 2017).

Bu çalışmada 2014-2019 yılları arasında TR82 bölgesinin açık iş, işsizlik, istihdam ve işgücüne dahil olmayanların oranları incelenerek, bölgenin işgücü piyasası özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

2. İŞGÜCÜ PİYASASI TEMEL KAVRAMLARI ve AÇIK İŞ İLE İSSİZ SAYISI ARASINDAKİ İLİŞKİ

İşgücü piyasası işçilerin ve işverenlerin bir araya geldiği ve emeğin fiyatı olan ücretin belirlendiği piyasayı tanımlamaktadır (Lordoğlu ve Özkaplan, 2014: 33). Bireylerin işgücü piyasası ile bağlantısı belirlenirken öncelikle “yaş grubu”, “piyasa” içerisinde yer alma ve “kurumsal olmayan nüfus” a dahil olma durumları incelenmektedir.

İşgücü kavramı “yaş grubu” açısından incelendiğinde; kavramın iktisaden faal nüfusa yada bağımlı olmayan yaş grubuna odaklandığı görülmektedir. Buna göre 15 yaş altı ve 65 yaş üstü bireyler iktisadi faaliyete katılmadıkları için bağımlı nüfus kabul edilmektedir. Bir diğer ifade ile 15-65 yaş arası çalışma çağında yer alan nüfusun üretici, bu yaş grubunda yer almayan bireylerin ise tüketici oldukları varsayılmaktadır. İkinci koşul olan “piyasa” içerisinde yer alma durumu ile bireyin ücret, kar, maaş vb. karşılığı çalışması kastedilmektedir. Dolayısıyla, örneğin ev kadınları çalışma çağındaki nüfusun içerisinde yer almalarına rağmen iktisadi faaliyete sahip olarak değerlendirilmemektedir. Son olarak “kurumsal nüfus” ve “kurumsal olmayan nüfus” ayrımı önem taşımaktadır. Zira kurumsal nüfus içerisinde yer aldıkları için işgücüne dahil edilmeyen bir grup bulunmaktadır (Özkaplan, 1999: 63-64). Kurumsal nüfus, okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzur evi, hastane, hapisane, kışla yada ordu evinde ikamet edenler ile yabancı uyruklulardan oluşmaktadır. Bu grup işgücü hesaplamasına dahil edilmemektedir (Biçerli, 2014: 54).

İşgücü piyasasının ana kavramlarını oluşturan işgücü, işsizlik, istihdam ve işgücüne katılmayan nüfus verileri, bir ülkenin işgücü piyasasının başarısı veya başarısızlığını belirlemede temel göstergeler olarak kullanılmaktadır.

İşgücü; işsiz ve istihdamda yer alan bireylerin toplamını ifade etmektedir (www.tuik.gov.tr). İstihdam, Parasız'a (2003:4) göre tam gün çalışan yetişkin işçilerin sayısını ifade ederken, Krugman ve Wells'e (2011: 200) göre tam zamanlı veya yarı zamanlı çalıştırılan insanların toplamıdır. İstihdam arz etmeyi veya emeğin üretim süreci içinde yer almasını tanımlamakla birlikte kavramı yalnızca bu bağlamda değerlendirmek, konuyu dar anlamda ele almak anlamı taşımaktadır. Bir diğer ifade ile çalışmayı yalnızca ücret kazanımı ile ilişkilendirerek değerlendirmek dar bir bakış açısını ifade etmektedir. Halbuki çalışma bireye maddi kazanç (ücret) sağlamanın yanı sıra geniş anlamda bireyin mesleki tatmin, yönetsel tatmin, bireysel tatmin veya toplumsal tatmin gibi çok boyutlu tatmin arayışına girmesi anlamı da taşımaktadır (Bozkurt ve Dolgun, 2020: 178-179).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istihdamı “işbaşında olanlar” ve “iş başında olmayanlar” grubuna dahil olup kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlamaktadır. İşbaşında olanlar; maaş karşılığı, ücretli, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren veya ücretsiz aile işçisi olarak çalışan ve referans dönemi içinde en az bir saat iktisadi faaliyette bulunan kişileri kapsamaktadır. İşbaşında olmayanlar ise iş ile bağlantısı devam etmesine rağmen referans hafta içinde çeşitli nedenlere bağlı olarak işinin başında olmayan kendi hesabına çalışanlar veya işverenler kastedilmektedir ve bu grup istihdamda kabul etmektedir (www.tuik.gov.tr).

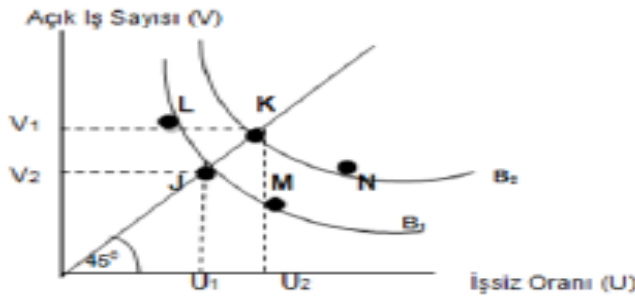
Sosyolojik anlamda çalışmayan bireyler işsiz olarak adlandırılmaktadır. Devlet istatistikleri açısından genellikle, bir bireyin işsiz olarak değerlendirilebilmesi için “iş arıyor” olma kriterini yerine getirmesi gerekmektedir (Oner, 2020). Dolayısıyla bir bireyin işsiz kabul edilebilmesi için; herhangi bir yerde çalışmama, çalışmak isteme ve iş arama kriterlerini taşıması gerekmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından kullanılan işsiz tanımı incelendiğinde; referans dönemi içinde kâr karşılığı, yevmiyeli, ücretli ya da ücretsiz olarak hiç bir işte çalışmamış ve dolayısıyla herhangi bir iş ile bağlantısı olmayan ve aynı zamanda iş aramak için **son 4 hafta** içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve iki hafta içinde işbaşı yapabilecek durumda olan 15 ve daha yukarı yaştaki fertler olarak tanımlandığı görülmektedir. Ancak söz konusu kriterler özellikle uluslararası karşılaştırma olanağı sunması amacıyla dönem dönem revize edilmektedir. Bu bağlamda TÜİK'in 2014 yılı öncesi iş arama kriterinde referans dönem olarak “**son 3 ay**” içinde iş arama kanallarına başvurma durumu üzerinden ölçüm yapıldığı görülmektedir (data.tuik.gov.tr). Son yıllarda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından işsizlik kavramının dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde incelendiği görülmektedir. İki tanım arasındaki temel farklılık “iş arama” kriteri ile ilgilidir. Dolayısıyla dar anlamda işsizlik “iş olmama, iş arama ve iş bulunduğu zaman çalışmaya hazır olma” kriterlerinin birlikte hesaplanması ile ilgiliyken geniş anlamda işsizlik “çalışma isteğinde olma” ve “iş olmama” kriterleri ile hesaplanmaktadır (Sergenber, 2011). Bir diğer ifade ile geniş anlamda işsizlik; işsizlerden ve iş bulma ümidi olmayan grupta yer alanlardan oluşmaktadır.

İşgücüne dahil olmayan grupta yer alan bireyler ise çeşitli nedenler sonucunda istihdamda yer al(a)mayan 15 ve daha yukarı yaştaki bireylerden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan bireylerin işsiz veya istihdamda olmama nedenleri TÜİK tarafından yedi başlık altında incelenmektedir. Bunlar; iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar, mevsimlik çalışanlar, öğrenciler, emekliler, ev işleriyle meşgul olanlar, çalışamaz halde olanlar ve diğer (ailevi ve kişisel nedenler ve bu nedenler dışındaki diğer nedenler ile iş aramayan ve işbaşı yapmaya da hazır olmayan kişiler) olarak sıralanabilir (www.tuik.gov.tr). İş aramayıp çalışmaya hazır grubunda yer alanlar “cesareti kırılmış işgücü” olarak değerlendirilmekte ve geniş anlamda işsiz grubuna dahil edilmektedir.

İşgücü piyasasına ait temel kavramlardan bir diğeri açık iş'dir. İşgücü piyasasının talep tarafını ifade eden bu kavram, “boş” yada “doldurulmamış” ücretli işleri ifade etmektedir. Türkiye'de açık iş oranlarına ilişkin veri oluşturan İş Kurumu (İŞKUR) açık iş kavramını “henüz ortaya çıkmış ve doldurulmamış ya da açık olmak üzere olan, işverenin işletmesi dışından uygun bir aday bulmak

amacıyla aktif adımlar atmakta olduğu ve daha fazla adım atmaya hazırlandığı, işveren tarafından hemen ya da belirli bir dönem içerisinde doldurulmak istenen ücretli bir iş” olarak tanımlanmaktadır. Açık iş oranı, açık iş sayısının açık iş sayısı ile çalışan sayısı toplamına oranlanmasıyla hesaplanmaktadır (media.iskur.gov.tr). Sağlıklı işleyen bir işgücü piyasasında açık iş oranları artarken işsiz sayısının azalması beklenmektedir. Ancak bazı durumlarda işgücü piyasasında açık iş olmasına karşın iş arayanların istihdam edilememesi durumu ile karşılaşılabilir. Bu durum etkin işleyen bir işgücü piyasası için açık iş yaratmanın yeterliği olmadığı; açık işlerin yanı sıra iş arayanlar ile açık işlerin uyumlu olması gerektiğini göstermektedir.

Grafik 1: Beveridge Eğrisi

Kaynak: Biçerli, 2014: 464.

Açık iş sayısı ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin Beveridge Eğrisi ile gösterildiği Grafik 1'e göre piyasasının etkin ve verimli olduğu noktalar J ve K noktalarıdır. Söz konusu noktalarda ekonominin tam istihdamda olduğu ve fakat bu düzeyde dahi işsizlik oranının yer aldığı görülmektedir. Doğal işsizlik olarak adlandırılan bu durum geçici, yapısal ve konjonktürel faktörlere bağlı olarak işgücünün küçük bir bölümünün işsiz olmasını ifade etmektedir (Mehmet ve Kılıç, 2009: 17). M ve N noktaları ise yüksek işsizliğin ve yetersiz sayıda açık işin olmadığı ve dolayısıyla ekonominin daralma döneminde olduğu anlamına gelmektedir (Biçerli, 2014: 465).

Eğrinin B₁ den B₂ düzeyine kayması hem açık işlerin hem de işsizlik oranının artması anlamına gelmektedir. Literatürde uyumsuz eşleşme olarak tanımlanan bu durum bireyin, işin gerektirdiği beceriye sahip olmaması durumunu ifade etmektedir (Handel, 2003: 29). Eğrinin B₂ düzeyinden B₁ e kayması ise piyasanın etkin işlediğini; açık işler ile işsizlerin niteliklerinin uyumlu olduğunu göstermektedir.

3. BÖLGE ve BÖLGESEL EŞİTSİZLİK KAVRAMI

Bölge kavramı, mekânı coğrafi bölgelere ayırma durumundan daha geniş bir anlam taşımaktadır. Bölge kavramını mekân kavramından ayıran husus mekân kavramında belirlenmiş bir sınır kavramı ve devamlılık kavramının olmamasıdır. Bölge kavramını saha (area), zon gibi mekânı belirli parçalara ayırmak için kullanılan kavramlardan da ayıran birtakım özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Tekeli, 2008: 173-174):

1. Bölge kavramında bir devamlılık fikri vardır.
2. Bölge kavramında bir ayırım fikri vardır.
3. Bölge kavramında bir benzerlik ve bütünlük fikri vardır.
4. Bölge kavramı bir genelleştirmeyi içinde bulundurur.

Ülkeden daha küçük, kentten daha geniş alana sahip olan, yerinden yönetilen ve demokratik katılımcı yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi olarak tanımlanan bölge kavramı (Polat ve Özgür, 2004: 255), 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme, postmodernizm, post-fordist üretim süreci gibi ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik değişimlere paralel olarak değişikliğe uğramıştır. Bir diğer ifade ile bölge kavramı geleneksel anlayışta “yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı ve ulus devlet denetiminde sınırları çizilmiş bir birim” olarak tanımlanmakta iken, küresel anlayışta bölge, “ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğru açılan, sınırları değişken birim” olarak tanımlanmaktadır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 7).

Bölgelerin sahip oldukları coğrafi koşullar, nüfus yapısı, teknoloji, alt yapı, üst yapının bölgeler arası eşitsiz dağılımı bölgelerarası eşitsizliğe yol açmaktadır (Dinler, 2005: 109). Tekeli bölgeler arası eşitsiz gelişimi şu şekilde açıklamıştır (Tekeli, 2008: 88);

“Eşitsiz gelişme değişik nedenlerin bir araya gelmesinin sonucunda gerçekleşmiştir. Gerek üretimin yapılanmasında gerek yeni teknolojilerin geliştirilmesinde önemli ölçek ekonomileri ve dışsallıklar bulunmaktadır. Ekonominin değişik kesimleri arasındaki değişim ya da ticaret eşitsizdir. Tarihsel olarak oluşmuş bir yerleşme sistemi, kentlerdeki büyük fiziksel yatırımlarıyla, alt yapısıyla ve dışsal ekonomileriyle ani değişimlere karşı bir atalet gücü oluşturmaktadır. Gerek kapital gerek emek varsayıldığı gibi mükemmel akışkanlığa sahip değildir. Önemli ölçüde yerel bağılıklardan, insan gelişmesinin eşitsizliğinin kişilerin seçim yapma olanaklarını sınırlamış olmasından etkilenmektedir. Bu etkenler nedeniyle toplumda kapital ve emeğin yeniden dağılım süreçleri genellikle, bölgelerarası eşitsizlikleri koruyacak yönde çalışır. Toplumların ekonomik bunalımlara girdiği dönemlerde ve sonrasında yeniden yapılanma sırasında bu eşitsizlikçi eğilimler güçlenir. Ekonominin gelişme ve refah dönemlerinde ise eşitsizlikçi eğilimler zayıflar.”

Sosyo-ekonomik eşitsizlikler ile bölgesel eşitsizliklerin karşılıklı etkileşim halinde olduğunu belirtmek mümkündür. Örneğin eğitim imkanlarının diğer bölgelere göre daha sınırlı olması yada istihdam imkanlarının olmaması gibi faktörler bölgelerarası göç hareketlerine yol açmakta ve bölgelerarası eşitsizliği derinleştirmektedir. Diğer yandan bu durum göç etme imkanı olmayan bireylerin “yapabilirlik(ler)ini” kısıtlamaktadır.³

4. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA KONUSUNA KALKINMA PLANLARI AÇISINDAN GENEL BİR BAKIŞ

Bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve bölgesel kalkınma politikaları Beş Yıllık Kalkınma Planları aracılığıyla yürütülmüştür. 5 Ekim 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş, teşkilat, hükümet tarafından belirlenen amaçları gerçekleştirmek üzere kalkınma planları ve yıllık plan hazırlamakla görevlendirilmiştir.⁴ Böylece teşkilat aracılığıyla ülkenin sosyal ve ekonomik açıdan kalkınmasının hızlandırılması amaçlanmıştır. Nitekim 1960’lı ve 1970’li yılların kalkınmanın altın çağı

³ Amartya Sen tarafından geliştirilen yapabilirlik kavramı ile ifade edilen durum, bireyin alternatif fırsatlara sahip olmasıdır. Birey bu fırsatları kullanıp kullanmamakta özgür olmakla birlikte devlete düşen görev her bir bireye aynı fırsatları sağlama zorunluluğudur. Nussbaum yapabilirlik yaklaşımına çoğul ek ekleyerek “yapabilirlikler yaklaşımı”na odaklanmaktadır. Nussbaum, insanın yaşam kalitesini oluşturan unsurların tek bir ölçüye indirgenemeyeceğini, her bir bireyin toplam yada ortalama esenlik rakamı üzerinden değil, “her birey ne yapabilir, ne olabilir” sorusuna odaklanmak gerektiğini vurgulamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Nussbaum, M.C. (2018) Yapabilirlik Yaratmak İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı, çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları

⁴ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 2011 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiş, 2011 yılında ise Kalkınma Bakanlığı adıyla revize edilmiştir. 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü birleştirilerek Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı oluşturulmuştur (www.sbb.gov.tr).

olması, bölgesel kalkınmaya yönelik kuramsal ve uygulamalı araştırmaların da “altın çağı” olmasına yol açmıştır (Eşiyok, 2012: 209).

Birinci Kalkınma Planı (1963-1967) ve İkinci Kalkınma Planı (1968-1972) incelendiğinde, planlarda bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dengeli dağılımının ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için yatırımlarda geri kalmış bölgelere öncelik tanınması amaçlanmıştır. Üçüncü Kalkınma Planında (1973-1977) bölge kavramı yerine yöre kavramına yer verilerek Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) Kapsamındaki İl ve İlçeler belirlenmiştir.⁵

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) bölgesel kalkınmanın hayata geçirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu dönemde gelişme potansiyeli bulunan bölgelerde kaynakların etkin kullanımına yönelik bölgesel planlar başlatılmıştır. Bunların en kapsamlı olanı Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'dir. Proje, Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan, Türkiye yüzölçümünün ve nüfusunun yüzde onunu oluşturan dokuz ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) kapsamaktadır (Göymen, 2004: 6).

Tablo 1: Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma Politikalarının Gelişimi

Kalkınma Planları	Hedef ve İlkelerin İçerikleri	Temel Politikalar
1. (1963-1967)	Sosyal, ekonomik ve coğrafi konular, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dağılımı	Yatırımlarda geri kalmış bölgelere öncelik tanıma Genel bir kalkınma politikası olarak üstünlüğü olan sektörlerin teşviki
2. (1968-1972)	Sosyal, ekonomik ve coğrafi konular, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dağılımı, dengeli kentleşme	Yatırımlarda geri kalmış bölgelere öncelik tanıma
3. (1973-1977)	Sosyal, ekonomik ve coğrafi konular, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dağılımı, dengeli kentleşme	Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) Kavramı
4. (1979-1983)	Mekansal örgütlenme ilk kez fiziksel konulara ekleniyor, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dengeli dağılımı, dengeli kentleşme	Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) Politikası
5. (1985-1989)	Çevre duyarlılığı, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dengeli dağılımı, dengeli kentleşme	Sanayinin yaygınlaştırılması ve görece üstünlükleri olan sektörlerin teşviki, bölge merkezlerinin oluşturulması ve KÖY'lerde yerel potansiyeli teşvik potansiyeli
6. (1990-1994)	Avrupa Birliği bölge politikaları, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dengeli dağılımı, dengeli kentleşme	Planlama bölge ölçeğinde yapılarak bölgesel nitelikli politikalar belirleyici olmaya başlamıştır.
7. (1996-2000)	Kır-kent farkı, sürdürülebilir kalkınma ve gelişmenin kültürel boyutu, gelir dağılımı ve kamu hizmetlerinin dengeli dağılımı, dengeli kentleşme	Bölge ölçeğinde planlama yapılmıştır.
8. (2001-2005)	Bölgesel Gelişme Stratejileri ve İl Gelişme Stratejileri konularında Özel İhtisas Komisyonu Kurulması	Bölge ekonomik ve sosyal gelişmenin belirleyicisi olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de yerel dinamiklerin daha önemli olduğu anlayışı ön plana çıkmıştır.

⁵ Kalkınmada Öncelikli Yörelere Kapsamında bu çalışmanın konusu olan Sinop, Kastamonu ve Çankırı illeri yer almaktadır.

9. (2007-2013)	Bölgelerin verimliliğinin yükselmesi, istihdama katkı sağlaması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması	Yerel dinamiklerle bölgelerin içsel potansiyeline dayalı politikaların oluşturulmasına yönelik çalışmalar
10. (2014-2018)	Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılarak refahın yaygınlaştırılması, rekabet edilebilirliğin artırılması	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisinin (BGUS) yürürlüğe koyulması, bölgesel gelişmeye yönelik koordinasyon sağlanması
11. (2019-2023)	Bölge içi ve bölgeler arası farkları azaltmak	Bölge Kalkınma İdareleri ve Kalkınma Ajanslarının daha etkin ve verimli çalışmasına yönelik revize, Sosyal Destek Programlarının yeniden yapılandırılması ve Cazibe Merkezlerini Destekleme Programına devam edilmesi

Kaynak: Vurucu, 2013:96 ve yazarın katkılarıyla oluşturulmuştur.

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Kalkınma Planından itibaren yeniden bölge ölçeğinde planlamalar yapıldığı ve Avrupa Birliği bölge politikalarının kalkınma planının şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak her ne kadar hemen hemen her kalkınma planında bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi bir amaç olarak belirlenmiş olsa da kaynakların etkin kullanılmadığı ve eşitsizliklerin azaltılmadığı görülmüştür. Nitekim Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda kırsal alanların kentlerin gösterdiği gelişmeyi yakalayamadığı ifade edilmiştir. Bu durumun temel nedenleri olarak Türkiye ekonomisinin sanayi ve hizmet sektörleri lehine yapısal dönüşümü ve bölgeler arası ve kırsal alanlardan kentlere göç olarak belirtilmiştir.

2000'li yıllardan itibaren gündemde olan Avrupa Birliğine girme süreci, bölgesel kalkınma sürecini de etkilemiştir. 2002 yılında her bir bölge için kalkınma ajansı kurmayı hedefleyen kararname oluşturularak "bölgeselleşme reformu" adıyla kalkınma ajanslarının kuruluşu tamamlanmıştır (Güler, 2009: 44). Bölgesel eşitsizlikleri gidermek amacıyla oluşturulan Bölgesel Kalkınma Ajansları bölgeye yatırım yapmayı planlayan girişimciye bilgilendirmek, bölgeye yerleşen firmalara danışmanlık hizmeti vermek ve alt yapı (yol, su, kanalizasyon) faaliyetlerinde aktif rol oynamak gibi misyona sahip olduğu görülmektedir (Akiş, 2011: 249).

Bu durum bölgesel kalkınma planlarının da içeriğini etkilemiştir. Bölgelerin uluslararası alanda rekabet gücünün artırmak ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesini sağlamak bölgesel kalkınmanın ana hedefi olmuştur. Sekizinci Kalkınma Planında (2001-2005) Bölgesel Gelişme Stratejileri ve İl Gelişme Stratejileri konularında "Özel İstihdam Komisyonu Kurulması" kararlaştırılmıştır. Bu nedenle bölgesel kalkınma açısından Sekizinci Kalkınma Planının (2001-2005) ayrı bir öneme ait olduğunu belirtmek gerekir.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde ise merkezi düzeyde bölgesel gelişme politikasının etkinleştirilmesine çalışılırken, bölgesel düzeyde bölgelerin potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik strateji ve programlar belirlenmiştir. Yerel düzeyde ise kurumsal kapasitenin geliştirilmesine ve kırsal kalkınmanın hızlandırılmasına ağırlık verilmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 118).

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) hem bölgesel gelişme hem de bölgesel rekabetin sağlanması amacıyla Bölgesel Gelişme Stratejisinin (BUGS) uygulamaya koyulması, uluslararası doğrudan yatırıma yönelik ulusal stratejileri destekleyecek biçimde bölgesel yatırım desteklenmesi ve kurumlar arası koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir (Onuncu Kalkınma Planı, 225). Nitekim 2014 yılında Kalkınma Bakanlığı tarafından Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) oluşturulmuştur.

Onbirinci Kalkınma Planında (2019-2023) bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılmasının yanı sıra bölge içi gelişmişlik farkının azaltılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla bölgesel kalkınma kurumlarının yapısının etkinleştirilmesi, görece geri kalmış bölgelerde Cazibe Merkezleri Destekleme Programlarının hayata geçirilmesi ve kalkınma ajanslarının sonuç odaklı programları ile bölgenin refah düzeyinin artırılması hedeflenmektedir (Onbirinci Kalkınma Planı, 171-172).

5. TR82 BÖLGESİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

TR82 bölgesinin coğrafi yapısı incelendiğinde bölgenin dağlık ve orman bakımından zengin olduğu görülmektedir. Bu durum bölgenin ekonomisinde hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca bölgede kış turizmi, deniz ve kıyı turizminin yanı sıra Hitit dönemine ait kalınlar, Selçuklu, Bizans ve Osmanlı dönemine ait tarihi yapılar bulunması tarihi eser turizmi açısından bölgenin potansiyelini arttıran faktörler olarak sıralanmıştır (TR82 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı, 2012-2023: 2-10).

Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinden oluşan TR82 bölgesinin nüfus açısından en büyük ilinin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre Kastamonu olduğu görülmektedir. 2019 yılı ADNKS'e göre Kastamonu nüfusu 379 405 kişidir. Bölgenin ikinci büyük ili Sinop olup ilin nüfusu 218 243'dür. Son sırada yer alan Çankırı'nın nüfusu ise 2019 yılında bir önceki yıla göre %99 azalmış ve 195 789 kişi olarak belirlenmiştir. Bölgenin toplam nüfusu itibarıyla bir milyonun altında olan bölge olma özelliği devam etmektedir. Bölgenin bir diğer özelliği çevre illere yoğun göç vermesidir. Örneğin 2018-2019 yılı nüfus artış hızı incelendiğinde Kastamonu ilinde %10,4, Sinop ilinde ise %6,8 ve Çankırı ilinde %99 olarak gerçekleşmiştir (www.tuik.gov.tr). Çankırı nüfusu nüfus artış hızı bakımından 81 il içerisinde 81. sırada yer almıştır.

Bölgede 2019 yılına ait 15-24 yaş arasında yer alan genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranı incelendiğinde Çankırı ilinde söz konusu oran %15,1 Kastamonu'da %14,6 ve Sinop'da %13,5 olduğu görülmektedir (data.tuik.gov.tr). Türkiye genelinde genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %15,6 olduğu bilgisi göz önünde bulundurulduğunda TR82 bölgesinde genç nüfus oranının düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. Bölgede yer alan her bir ilde; Kastamonu Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi ve Sinop Üniversitesi olmak üzere bulunan üç üniversite aracılığıyla bölge nüfusunun artması ve gençleşmesi beklendiği ifade edilmektedir (TR82 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı, 2012-2023: 2).

2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre (ADNKS) Türkiye'de ortalama yaş 32,4'dür. En yüksek ortalama yaş değerine sahip olan ilin 40,3 ile Sinop olduğu tespit edilmiştir. Ortalama yaş Çankırı'da 37,5, Kastamonu'da ise 39,5 olarak belirlenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2019 İstatistiklerle Yaşlılar raporuna göre, 2019 yılında yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu il %18,8 ile Sinop olmuştur. Sinop'un ardından ikinci sırada %17,7 ile Kastamonu üçüncü sırada ise %16,2 ile Artvin ve Çankırı gelmektedir. Dolayısıyla TR82 bölgesi Türkiye'de yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu bölgedir.

Tablo 2: TR82 Bölgesi Eğitim Durumu, 2019

		Çankırı	Kastamonu	Sinop
Okuma yazma bilmeyen	E	964	2.774	1.428
	K	5.900	14.601	6.276
	T	684	17.375	7.704
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	E	6.240	13.154	8.071
	K	9.265	22.506	12.359
	T	15.505	35.660	20.430

İlkokul	E	21.574	48.475	61.848
	K	28.749	58.701	28.209
	T	50.323	107.176	33.639
İlköğretim	E	7.521	15.551	10.548
	K	7.350	12.933	8.405
	T	14.871	28.484	18.953
Ortaokul ve dengi meslek okulu	E	16.337	29.590	17.767
	K	12.422	22.956	13.631
	T	28.759	52.546	31.938
Lise ve dengi meslek okulu	E	22.689	39.558	19.480
	K	14.898	26.062	15.272
	T	37.587	65.640	34.752
Yüksekokul ve fakülte	E	11.535	21.414	12.827
	K	8.084	16.635	10.169
	T	19.619	38.049	22.996
Genel toplam	E	88.636	173.730	100.469
	K	87.954	176.730	101.522
	T	176.590	350.304	201.991

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 2’de yer aldığı üzere TR82 bölgesinde nüfusun büyük bir bölümü lise ve altı eğitim düzeyine sahiptir. Bu durum bölgede yaşlı nüfus oranının yüksekliği veya genç nüfus oranının azlığı ile açıklanabilir. Bölgede ilköğretim mezunlarının ardından lise ve dengi mezun kişi sayısının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Yüksekokul ve fakülte mezunu kişi sayısı ise genel toplamın yaklaşık %10’unu oluşturmaktadır. Eğitim durumu cinsiyet açısından incelendiğinde kadın nüfusun ilköğretim ve altı eğitim düzeyinde yoğunlukta olduğu, erkek nüfusun ise ilköğretim ve üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

6. TR82 BÖLGESİ İŞGÜCÜ PİYASASININ GÖRÜNÜMÜ

TR82 bölgesinin işgücü durumuna ilişkin veriler Tablo 3’de yer almaktadır. Bölgede işgücüne katılım oranı Türkiye genelinden yüksek olmakla birlikte dalgalı bir seyir izlediğini ifade etmek mümkündür. Buna göre bölgede işgücüne katılma oranı 2015 yılında %53,5 iken, 2016 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık dört puan artarak %57,3’e yükselmiştir. 2017 yılından itibaren işgücüne katılım oranı azalış eğilimi göstererek 2019 yılı itibarıyla % 53,3 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu

		İşgücü			İşgücüne katılma oranı	İşsizlik oranı	İstihdam oranı	İşgücüne dahil olmayan nüfus
		Toplam	İstihdam edilenler	İşsiz				
2014	TR	28 786	25 933	2 853	50,5	9,9	45,5	28 200
	TR82	312	292	20	53,2	6,5	49,8	274
2015	TR	29 678	26 621	3 057	51,3	10,3	46,0	28 176
	TR82	311	290	21	53,5	6,8	49,9	271
2016	TR	30 535	27 205	3 330	52,0	10,9	46,3	28 185
	TR82	338	318	20	57,3	5,8	54,0	252
2017	TR	31 643	28 189	3 454	52,8	10,9	47,1	28 251
	TR82	346	330	16	57,1	4,6	54,4	260
2018	TR	32 274	28 738	3 537	53,2	11,0	47,4	28 380
	TR82	344	327	17	56,5	5,1	53,7	265
2019	TR	32 549	28 080	4 469	53,0	13,7	45,7	28 920

	TR82	332	307	25	53,3	7,6	49,3	291
--	------	-----	-----	----	------	-----	------	-----

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Bölgedeki işsizlik oranlarının Türkiye genelinden daha düşük olduğu görülmektedir. 2014 yılında işsizlik oranı Türkiye’de %9,9 iken, TR82 bölgesinde %6,5 olarak belirlenmiştir. Tablo 3’de incelenen beş yıllık süreç içerisinde Türkiye genelinde işsizlik oranı bir önceki yıla göre artış gösterirken TR82 bölgesinde azalış yaşanmış, işsizlik oranı 2017 yılında %4,6’ya kadar gerilemiştir. Ancak 2018 ve 2019 yılları bölgenin işsizlik oranları Türkiye ortalamasının altında olmakla birlikte işsizlik oranının önceki yıllara göre artış gösterdiği yıllar olarak yer almaktadır.

İşsizlik oranlarında olduğu gibi istihdam oranları açısından da bölgenin Türkiye genelinden daha iyi bir tabloya sahip olduğu görülmektedir. Bölgede istihdam oranı 2014 yılında % 49,8 iken 2017 yılında %54,4’e kadar yükselmiştir. Ancak bölgenin istihdam oranında 2019 yılında keskin bir düşüş yaşanarak oran %49,3 olarak tespit edilmiştir. 2019 yılı aynı zamanda incelenen yıllar içerisinde işgücüne dahil olmayan nüfusun en fazla olduğu dönemdir. Söz konusu yılda işgücüne dahil olmayan nüfus bir önceki yıla göre yaklaşık 26 bin artarak 291 bin olarak gerçekleşmiştir.

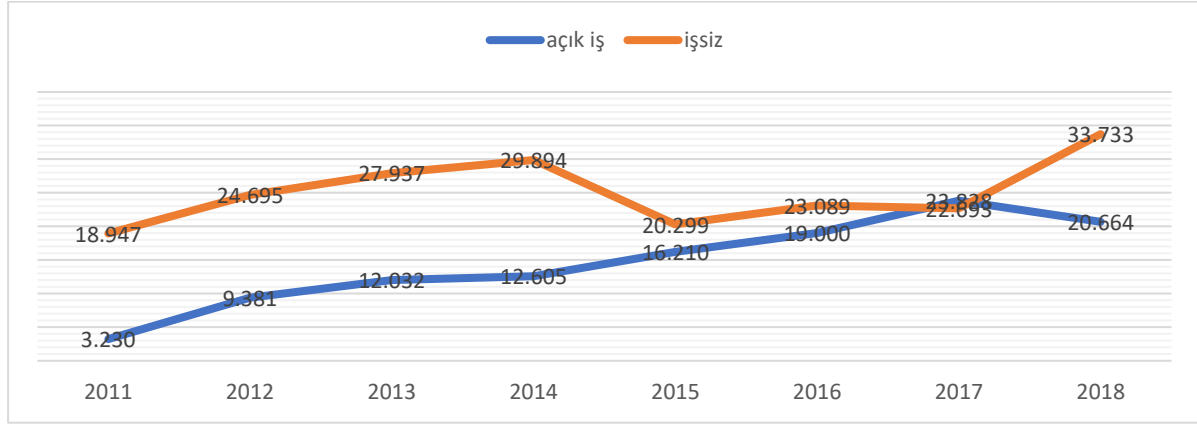
Tablo 4: İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kollarını Yıllara Göre İnceleme,TR82

	Toplam	Bin			%		
		Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
2014	292	136	46	110	46,6	15,7	37,6
2015	290	135	42	113	46,4	14,5	39,0
2016	318	155	50	114	48,6	15,7	35,7
2017	330	157	57	116	47,6	17,3	35,1
2018	327	148	52	127	45,2	15,8	39,0
2019	307	121	49	137	39,4	15,9	44,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 4’de TR82 bölgesinde 2014 ile 2019 yılları arasında istihdam edilen bireylerin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı incelenmiş ve bölgenin sektör dağılımının Türkiye genelinden farklılık arz ettiği tespit edilmiştir. Bölgede 2019 yılına kadar oransal dağılım açısından birinci sırada yer alan sektör tarım sektörü olmuştur. 2014 yılında istihdamda yer alan bireylerin %46,6’sı tarım sektöründe istihdam edilmiştir ve bölge 2018 yılına kadar tarım sektörü ağırlıklı bir yapıya sahip olma özelliğini sürdürmüştür. Bölgede ikinci sırada yoğunlukta olan alan sektör hizmet sektörüdür. 2019 yılı itibarıyla işgücünün %36’sı hizmet sektöründe yer almaktadır. Bölgede sanayi sektöründe yer alanların oranı ise %15’dir. Dolayısıyla bölgenin sanayi istihdam kapasitesi açısından geri planda kaldığını ifade etmek mümkündür. 2019 yılı incelendiğinde hizmet sektöründe istihdam edilen kişi sayısında artış yaşandığı ve bölgede birincil sektör hizmet sektörü olmuştur.

Şekil 1: TR82 Bölgesi Açık İş sayısı ve İşsiz Sayısı, 2011-2018

Kaynak: İŞKUR Kastamonu, Çankırı ve Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporlarında yer alan veriler aracılığıyla yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1’de TR82 bölgesinde açık iş sayısı ile işsiz sayısı arasındaki ilişki incelenmiştir; Bölgede 2011-2014 yılları arası açık iş sayısı artmasına rağmen işsiz sayısının da arttığı görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu yıllar Grafik 1’de detaylı olarak açıklandığı üzere iş piyasasında iş arayanlar ile açık işler arasında uyumsuzluğun olduğu dönem olarak değerlendirilebilir. 2015 yılında işsiz sayısında önemli düzeyde azalış yaşanmış; buna rağmen açık iş sayısı bir önceki yıla göre artmıştır. Bu durum 2017 yılına kadar sürmüştü ve 2017 yılı incelenen yıllar içerisinde açık iş sayısı ile işsiz sayısının birbirine en yakın olduğu zaman dilimi olmuştur. Bu nedenle tabloda yer alan yıllar arasında piyasanın en etkin işlediği yılın 2017 olduğunu ifade etmek mümkündür. 2017 yılından itibaren açık iş sayısında azalma eğilimi görülürken işsiz sayısında artış eğilimi görülmektedir. Dolayısıyla bu dönem işgücü piyasasının iş yaratma kapasitesinin azaldığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

Tablo 5: TR82 Bölgesi Cinsiyete Göre İşsiz Sayısı

	Çankırı			Kastamonu			Sinop		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
2011	2.367	3.155	5.522	3.176	4.989	8.165	2.120	3.140	5.260
2012	2.913	3.416	6.329	4.391	6.706	11.097	3.099	4.170	7.269
2013	3.382	3.624	7.066	4.880	6.676	11.556	4.229	5.146	9.375
2014	3.478	3.386	6.864	5.424	8.009	13.433	4.812	4.785	9.597
2015	2.835	1.975	4.810	5.059	4.315	9.374	3.412	2.703	6.115
2016	3.291	2.130	5.421	5.777	4.315	9.374	3.920	3.017	6.937
2017	3.549	2.529	6.078	5.525	4.658	10.183	3.797	2.635	6.432
2018	5.772	3.590	9.362	8.068	6.463	14.531	5.757	4.033	9.790

Kaynak: İŞKUR Kastamonu, Çankırı ve Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2019

Tablo 5’de TR82 bölgesinde işsiz sayısı cinsiyet açısından incelenmiştir. Buna göre bölgeyi 2011-2013 ve 2014-2018 yılları olmak üzere iki dönemde incelemek gerekmektedir. Zira 2011-2013 yılları arası her üç ilde de erkek işsiz sayısının kadın işsiz sayısından daha fazla olduğu bir dönemdir. 2015 yılında ise erkek işsiz sayısında büyük oranda azalma yaşanmıştır. Bu yıldan itibaren kadın işsiz sayısının erkek işsiz sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak tabloda dikkat çeken nokta 2018 yılında üç ilde de kadın işsiz sayısında önceki yıllara göre dikkat çeken düzeyde artış yaşanmasıdır.

Tablo 6’da bölgede yer alan işverenlerin gelecek yıl için planladıkları yatırım alanları ve yatırım oranları yer almaktadır. Yatırım oranlarının Çankırı ve Kastamonu illerinde Türkiye ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bölgenin Öncelikli Kalkınma Bölgesi içerisinde yer alması sebebiyle ek istihdam ve alt yapı yatırımlarına teşvik uygulamasının planlanan yatırım oranlarını arttıran bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Tablo 6: Gelecek Bir Yıl İçinde Planlanan Yatırım Oranı, 2018 (%)

	Türkiye, % 17	Çankırı, %28,6	Kastamonu, %20	Sinop,% 14.3
1.	İlave yatırım %68,9,	İlave yatırım, %68,4	İlave yatırım, %81,0	İlave yatırım, %75,0
2.	Teknolojik yatırım %28,3,	Teknolojik yatırım, %39,5	Stratejik yatırım, %11,1	Teknolojik yatırım, %28,3
3	Stratejik yatırım,%25,2	Stratejik yatırım %28,9	Teknolojik yatırım, %7,9	Stratejik yatırım, %25,2
4.	Diğer yatırım, %9,7	Diğer yatırım, %7,9	Diğer yatırım, %6,3	Diğer yatırım, %5,0

Kaynak: İŞKUR Kastamonu, Çankırı ve Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2019

Bölgede planlanan yatırımların içeriği incelendiğinde Türkiye genelinde olduğu gibi büyük oranda ilave yatırımlara yer verildiği görülmektedir. İkinci sırada ise Kastamonu ilinde stratejik yatırımlar, Çankırı ve Sinop ilinde ise teknolojik yatırımlar gelmektedir.

Tablo 7: TR82 Bölgesi Aktif İşgücü Programları Kurs ve Katılımcı Sayısı

Toplam Katılımcı Sayısı		Çankırı				Kastamonu				Sinop			
		2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018	2015	2016	2017	2018
Mesleki Eğitim Kursları	Kurs	22	20	16	11	39	26	24	24	47	58	71	95
	Katılım	639	464	376	262	708	505	500	562	836	997	1.749	1.996
İşbaşı Eğitim	Kurs	243	393	382	495	507	621	485	332	423	641	851	730
	Katılım	569	917	1.555	2.222	875	997	1.235	1.129	612	1.046	1.815	1.592
Girişimcilik	Kurs	3	14	12	11	5	6	13	11	7	9	32	21
	Katılım	90	350	281	260	134	154	356	230	189	253	747	436

Kaynak: İŞKUR Kastamonu, Çankırı ve Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu, 2019

Bölgede Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından gerçekleştirilen Aktif İşgücü programları incelendiğinde işbaşı eğitim programlarına ağırlık verildiği ve en büyük katılımcı artışının iş başı eğitim programlarında yaşandığı görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla Çankırı’da 2.222, Kastamonu’da 1.129 ve Sinop’da 1.592 kişi işbaşı eğitim programlarından yararlanmıştır. Mesleki eğitim kursları ise bölgede ikinci sırada yer alan işgücü programlarıdır. Özellikle Sinop ilinde mesleki eğitim kursundan faydalanan kişi sayısında büyük oranda artış yaşandığı görülmektedir.

7. TR82 BÖLGESİNDE YATIRIM FAALİYETLERİ

Tekeli’nin (Tekeli, 2008: 320) belirttiği üzere bölgeler arası eşitsizlik sorunu ile geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi sorunu arasında bir ilişki olmakla birlikte söz konusu iki konu politika geliştirme sürecinde birbirinden farklı çözüm yolları gerektiren hususlardır. Bir diğer ifadeyle bir bölgenin geri kalması sorunun çözülmesi gerektiğinde o bölgenin gelişmesiyle ilgili politikalar üretilmesi gerekmektedir. Ancak bölgeler arası eşitsizlik, sistemin tümünü refere ederek tanımlanmış bir problemdir. Dolayısıyla merkezi planlama varsa, gelişmeye katkı sunacak faktörlerin mekânsal dağılımının eşitliğini sağlayacak

biçimde karşılaştırılması gerekmektedir. Böylece sorunun çözümü yalnızca bir bölge değil sistemin tamamının değişiminde aranacaktır (Tekeli, 2008: 319). Bu bağlamda Türkiye’de de bölgesel eşitsizliği gidermek amacıyla sistemi değiştirmeye yönelik adımlar atılmaktadır.

19.06.2012 tarihinde 3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar yürürlüğe girmiştir.⁶ Ekonomi Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilen ve Yeni Teşvik Sistemi olarak da bilinen bu düzenleme ile “kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere paralel olarak tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesi, istihdamın artırılması, bölgelere uluslararası rekabet gücü kazandırılması ve bölgesel gelişmişlik farklılıkların azaltılmasına” ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. Bölgelerin 2011 yılına ait Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi verileri kullanılarak gerçekleştirilen düzenleme, bölgeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farklılıklarını azaltılması, az gelişmiş bölgelerde yatırımı artırılması ve istihdamı özendirmek amacı taşımaktadır. Uygulanan bu sistemde iller gelişmişlik seviyesi ile ters orantılı olarak 6 bölgeye ayrılarak teşvik sisteminde az gelişmiş bölgelere avantaj sağlanması amaçlanmıştır⁷. Buna göre 1. bölge en çok gelişen ve en az yatırım yapılacak bölgeyi gösterirken 6. bölge en az gelişen ve en fazla yatırım yapılacak bölge olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma içerisinde TR82 bölgesinde yer alan Çankırı ve Sinop illeri 5. bölgede Kastamonu ili ise 4. bölgede yer almıştır.

07.08.2019 tarihli 30855 sayılı karar ile teşvik sisteminde birtakım değişiklikler ve yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu karar kapsamında bazı illerin gelişmişlik sıralamasında değişiklik olduğu için bölgesel değişiklikler yapılmıştır. TR82 bölgesinde yer alan illerde ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Teşvik sistemi; genel bölgesel ve stratejik yatırımların teşviki olarak üç gruba ayrılmıştır;

Tablo 8: 7/8/2019-30855 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

Genel Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Stratejik yatırımlar
Gümrük Vergisi Muafiyeti	KDV İstisnası	KDV İstisnası
Katma Değer Vergisi İstisnası	Gümrük Vergisi Muafiyeti	Gümrük Vergisi Muafiyeti
	Vergi İndirimi	Vergi İndirimi
	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
	Yatırım Yeri Tahsisi	Yatırım Yeri Tahsisi
	Faiz veya Kar Payı Desteği	Faiz veya Kar Payı Desteği
		KDV İadesi

8. SONUÇ

Kastamonu, Çankırı ve Sinop ilini tanımlayan TR82 bölgesi gerek demografik yapısı gerekse işgücü piyasası yapısı açısından kendine has bazı özelliklere sahiptir. Bölge Türkiye’nin en fazla göç veren ve yaşlı nüfus oranının en yüksek olduğu bölgesini oluşturmaktadır. Bu durum bölgede genç nüfusun sosyo-ekonomik kaynaklara erişim sorunu olduğunu göstermektedir. Nitekim 2014-2023 yıllarını kapsayan TR82 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planında belirtildiği gibi bölgeye dışarı göçün temel belirleyicisi

⁶ 07.08.2019 tarihli 30855 sayılı karar ile sorumlu bakanlık Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı olarak belirlenmiştir. Bu karar kapsamında bazı illerin gelişmişlik sıralamasında değişiklik olduğu için bölgesel değişiklikler yapılmıştır. TR82 bölgesinde yer alan illerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Teşvik sistemi; genel bölgesel ve stratejik yatırımların teşviki olarak üç gruba ayrılmıştır.

⁷ Yasal düzenlemenin 4. maddesinde Teşvik sistemi ve Destek unsurları açıklanmıştır. Buna göre sistem kendi içerisinde genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımlar ve stratejik yatırımlar olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

iş bulma ve daha iyi sosyal imkanlara sahip olma ile ilgilidir. Bu noktada “bölgesel sosyal adalet kavramı” önem kazanmaktadır. Kurumsal, örgütsel, siyasi ve iktisadi mekanizmaların en dezavantajlı bölgelerin başarı şansını arttıracak şekilde düzenlenmesi ve bölgedeki nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ve fazla kaynakların fiziksel ve toplumsal çevreden kaynaklanan zorluklarla mücadele için kullanılması önem taşımaktadır (Harvey, 2013: 111). Bir diğer ifade ile gençlerin eğitim, sağlık ve kültürel kaynaklara erişimlerinin sağlanması ve bölgenin iş açısından gençlerin istihdam olanaklarının artırılması ve böylece göçün engellenmesi gerekmektedir.

TR82 bölgesinde işsizlik oranının Türkiye geneline göre düşük olması dikkat çekicidir. Ancak Grafik-1’de detaylı olarak açıklandığı üzere bölgenin iş piyasasının içeriği ile ilgili birtakım sorun alanları mevcuttur. Bölgede 2011-2018 yıllarına ait açık iş ile işsizlik oranları arasındaki ilişki Beveridge Eğrisi aracılığıyla analiz edildiğinde, 2011-2014 yılları arası piyasada iş arayanlar ile açık işlerin sayısının paralel olarak yükseldiği; dolayısıyla Grafik 1’de gösterildiği üzere piyasanın J noktasından K noktasına hareket ettiği görülmektedir. Bu durum işgücü piyasasında, literatürde beceri uyumsuzluğu olarak ifade edilen sorunun varlığını göstermektedir. Bir diğer ifade ile işgücü piyasasında boş pozisyon olmasına karşılık iş arayan bireylerin açık işlerin gerekliliğine sahip olmadığını göstermektedir. Ancak 2015 ile 2017 yılları arasında uyumsuzluk sorunun azaldığı (K’dan J’ye) ve piyasanın etkin işlediği ifade etmek mümkündür. 2017 yılından itibaren ise J noktasından M noktasına doğru bir kayma olduğu, bölgede açık iş sayısının azalmasına karşılık iş arayanların sayısında arttığı gözlenmektedir. Dolayısıyla bu durum 2017 yılından itibaren ekonominin istihdam yaratma kapasitesinde sorun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla piyasada beceri uyumsuzluğunun sorununun yerini gerekli müdahalelerin yapılmaması durumunda yapısal işsizlik sorununa bırakma ihtimali olduğunu göstermektedir. İş arayanların cinsiyet dağılımı incelendiğinde son yıllarda iş arayan kadın sayısında önemli oranda artış yaşandığı tespit edilmiştir. Mevcut durumda bölgede işgücü piyasasının verimli işleyebilmesi için kadın istihdamını arttırmaya yönelik iş alanlarının yaratılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda bölgede yer alan illerin 4. ve 5. yatırım bölgesinde olması sebebiyle yapılacak yatırımlarda yatırımcıların KDV İstisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti, Vergi İndirimi, Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği, Yatırım Yeri Tahsisi, Faiz veya Kar Payı Desteği ve KDV iadesinden yararlanması sorunun çözümünü kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akiş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Journal of Economy Culture and Society*, pp. 237-256.
- Biçerli, K. (2014). *Çalışma Ekonomisi*, Beta Yayınları, İstanbul. 8.Baskı
- Bozkurt, V., Dolgun, U.(2020). *Çalışmanın Tarihi, Evrimi ve Çalışma Kültürü*, erişim, https://www.researchgate.net/publication/345312590_CALISMANIN_TARIHI_EVRIMI_VE_CALISMA_KULTURU
- Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT). (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, erişim, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT). (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, erişim https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT). (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, erişim, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf

- Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT). (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, erişim, http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Plani.pdf
- Devlet Planlama Teşkilatı. (DPT). (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2502-ÖİK: 523
- Dinler, Z. (2005). Bölgesel İktisat, Bursa, Ekin Kitabevi.
- Doğruel, F.(2012). Bölgesel Kalkınma ve Kalkınma Ajansları, TURKONFED, İstanbul.
- Erikli, S. (2015). Sinop İlinde İşgücü Piyasasının Temel Sorunu: Beceri Uyumsuzluğu, Çalışma Dünyası Dergisi, ss.18-33
- Eşiyok, B. A. (2012). Bölgesel Kalkınma, Yeni Bölgecilik ve Bölgesel Kalkınma Araçları, Memleket Siyaset Yönetim, 7(17), 2012/7 ss. 200-248.
- Göymen, K. (2004). Türkiye’de Bölge Kavramı ve Politikaların Gelişimi, AB ve Türkiye’de Bölgesel Yönetişim Uluslararası Konferansı, İstanbul, Pendik Belediyesi, ss.13-39.
- Güler, B.A. (2009). Kalkınma Davasının Terk Edilmesi: AB, Bölge ve Eşraf Severlik, Memleket Siyaset Yönetim, sayı 11, ss.44-67.
- Handel, M.J. (2003). Skills Mismatch in Labor Market, Annual Review of Sociology, Vol. 29, pp.123-165.
- Harvey, D. (2013). Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Krugman, P., Wells, R. (2011). Makro İktisat, çev. Fuat Oğuz, M.Murat Arslan, K. Ali Akkemin, Koray Göksel, Palme Yayıncılık, İkinci Baskı, Ankara.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N. (2014). Çalışma İktisadı, Der yayınları, İstanbul.
- Nussbaum,M.C. (2018) Yapabilirlik Yaratmak İnsani Gelişmişlik Yaklaşımı, çev. Selda Somuncuoğlu, İletişim Yayınları
- Oner, C. (2020). Unemployment: The Curse of Joblessness, Finance&Development, pp. 32-33.
- Özay, M., Kılıç, C. (2009). Çalışma Ekonomisi Teorisi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özkaplan, N. (1999). İşgücü Piyasasına Ait Kavramların Sorgulanması, Ekonomik Yaklaşım, 10(32), ss. 61-86
- Parasız, İ. (2003). Makro Ekonomi Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi, 8. Baskı, Bursa.
- Polat, B., Özgür, H. (2004). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler, İstanbul, Alfa Yayınları
- Resmi Gazete, 18.06.2012 Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, erişim; <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm>
- Resmi Gazete, 7/8/2019-30855 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190807-2.pdf>
- Sergenber, W. (2011). Beyond The Measurement of Unemployment and Underemployment, International Labor Organization
- Tekeli, İ. (2008). Türkiye’de Eşitsiz Gelişme ve Bölgesel Kalkınma Politikaları Üzerindeki Etkisi, Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları Kitabı içinde, ss.88-105. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İlhan Tekeli Toplu Eserleri-2.
- Tekeli, İ. (2008). Bölgelerin ve Sınırların Tanımlanması ile İlgili Sorunlar ve Teknikler, Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları Kitabı içinde, ss.171-184. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İlhan Tekeli Toplu Eserleri-2.
- Tekeli, İ. (2008). Bölgesel Kalkınma Ajanslarını Yararlı Bir Türkiye Projesi Haline Getirebilir Miyiz? Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları Kitabı içinde, ss.319-324. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İlhan Tekeli Toplu Eserleri-2.

- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, erişim <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalkınma-Planı-2014-2018.pdf>
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, Teşvik Uygulamaları, www.kuzka.gov.tr
- T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. (KUZKA). TR 82 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı, 2012-2023. erişim, www.kuzka.gov.tr/dosya/2014-2023_bolge_plani_taslagi.pdf
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2017). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2019). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2018). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2017). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2017). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2016). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2015). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2014). Çankırı İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2019). Kastamonu İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2018). Kastamonu İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2017). Kastamonu İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2016). Kastamonu İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2015). Kastamonu İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2014). Kastamonu İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2019). Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2018). Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2017). Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2016). Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2015). Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İş Kurumu. İŞKUR (2014). Sinop İşgücü Piyasası Araştırma Raporu
- Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK). (2019) Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2019). İstatistiklerle Yaşlılar Raporu.
- Vurucu, A.N. (2013). Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Eşitsizlik Üzerine Etkisi, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

TÜRK HAT SANATI VE HATTAT İSMAİL ZÜHDİ EFENDİ’NİN TÜRKİYE
DIŞINDAKİ BAZI ESERLERİNİN İNCELENMESİ

TURKISH ISLAMIC CALLIGRAPHY AND INVESTIGATING SOME WORKS BY
İSMAİL ZUHDİ EFENDİ OUTSIDE TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

ÖZ

Hat sanatında Türk ekolü, ortaya çıktığı ilk dönemlerden bu yana Arap yazı sanatı sahası içinde en çok rağbet gören ekol olmuştur. Sadece yazının kendisi değil, yazıyı uygulamada kullanılan malzemelerden, öğrenme-öğretme metodlarına kadar yazı ile ilgili her şey toplumun her kesiminden sanatseverler tarafından önemsenmiştir. Yazıya gösterilen bu ilginin temelinde İslam dininin rolü büyüktür. Kur’an-ı Kerim’in ayetleri, Hz. Muhammed’in yazıyla ve öğrenme ile ilgili hadisleri Müslüman toplumlar için büyük bir motivasyon kaynağıdır. Bu motivasyon beraberinde yazıyı daha güzel ve doğru yazabilme çabasını getirmiştir. Arap yazısı icat edildiği ilk andan itibaren çeşitlenmeye başlamış ve sanatkarlar tarafından farklı yazı karakterleri üretilmiştir. Başlangıçta makûlî ve kufî karakterleri ile yazılan Arap yazısı, pek çok icat gibi yine ihtiyaçtan kaynaklanan sebeplerle onlarca farklı karaktere ulaşmıştır. Günümüzde de kullanılan altı çeşit yazı stili, diğerleriyle kıyaslandığında en çok gelişen yazı türleri olmuştur. Aklâm-ı sitte adı verilen bu altı çeşit yazının gelişmesinde ve hat sanatında Türk ekolünün olgunlaşmasında katkısı bulunan hattatlardan biri de İsmail Zühdi Efendi’dir. Bu çalışmada İsmail Zühdi Efendi’ye ait olan ve günümüzde McGill University Library envanterinde kayıtlı dört yazma eser, yazı ve süsleme özellikleri yönünden incelenecektir. Yapılan araştırmanın ülkemizde bulunmayan bu eserlerin tanıtılması bakımından önemli olduğu düşünülmekte ve alana katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hat sanatı, Türk ekolü, İsmail Zühdi Efendi, süsleme.

ABSTRACT

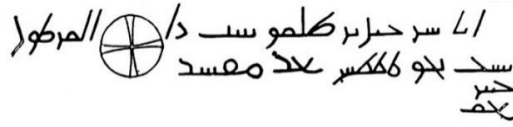
Turkish calligraphy school has been the most popular school in the field of Arabic calligraphy since the first period of its emergence. Not only the writing itself, but everything related to writing, from the materials used in writing practice to learning-teaching methods, has been considered important by art lovers from all walks of life. The role of the religion of Islam is at the root of this interest in the article. The verses of the Quran are written by Hz. Muhammad's hadiths about writing and learning are a great source of motivation for Muslim societies. This motivation has brought with it the effort to write the text more beautifully and accurately. Arabic script began to diversify from the first moment it was invented and different typefaces were produced by artists. Although Arabic script, which was originally written with maquis and kufi characters, reached dozens of different characters due to necessity like many inventions, the six types of fonts used today have been the most developed types of writing compared to others. İsmail Zühdi Efendi is one of the calligraphers who contributed to the development of these six types of writing called Aklâm-ı sitte and the maturation of the Turkish school in the art of calligraphy. In this study, four manuscripts belonging to İsmail Zühdi Efendi and currently registered in the inventory of Mc Gill University Library will be examined in terms of writing and ornamentation features. The research carried out is considered to be important in terms of introducing these works that are not found in our country and it is hoped that it will contribute to the field.

Keywords: Islamic calligraphy, Turkish school, İsmail Zühdi Efendi, illumination.

1. GİRİŞ

Sanatın evrensel olduğu düşüncesinin belki de en somut örneği olarak hüsn-i hat sanatını göstermek mümkündür. Kaynağı itibarıyla Araplara özgü olan bu sanatın en başarılı örnekleri Türk hattatları tarafından vücuda getirilmiştir. Zira hat sanatı için genel bir tabir olan “Kur’an Mekke’de indi, Kahire’de okundu, İstanbul’da yazıldı” (Koç, 2014: 155) sözü de bu durumu doğrular niteliktedir. Şüphesiz ki hat sanatı, ortaya çıktığı ilk anda bugün bildiğimiz ölçülerine veya estetik seviyesine sahip değildi. Yazının bugünkü güzelliğine ulaşması yüzyıllar süren gelişim aşamalarının bir neticesidir. Oldukça iptidai şekillerle ilk örneklerini gördüğümüz Harran ve Zebed kitabeleri, Arap yazısının Fenike alfabesinden türetilmişinin bir kanıtı olarak sanat tarihi alanında önemli birer buluntudur (Serin, 2003: 37).

Şekil 1: M. 568 tarihli Harran kitabesi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arak>

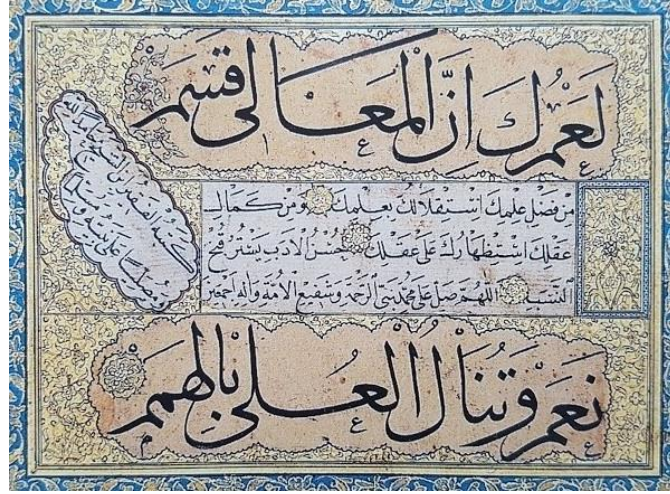
Kalemin ve yazı karakterlerinin belirli ölçülere bağlanması X. yüzyıla rastlamaktadır (Berk, 2013: 15). Bu dönemden itibaren hat sanatında ölçüleri belirlenerek günlük kullanımda ve sanat alanında en çok tercih edilen yazı çeşitleri aklâm-ı sitte adıyla anılır olmuştur. Aklâm-ı sitte’den önce kullanılan yazı çeşitleri (makûlî ve kufî yazıları), ebatlarının yazma eserler üretmek açısından uygun olmamaları veya yazıyı meydana getirmede karşılaşılan güçlükler gibi sebeplerle daha az kullanılır hale gelmiştir. Bu yazılar tamamen terk edilmemişse de erken dönemlere kıyasla uygulandıkları alanlar daralmıştır.

1. OSMANLI HAT EKOLÜ

Güzel yazı, Osmanlılar devrinde resmî eğitim müesseselerinde layık olduğu önemi daima muhafaza etmiştir (Alparslan, 2004: 15). Hat sanatında kendi adıyla markalaşacak bir üslubun sahibi olan Türkler Osmanlı İmparatorluğu’nun klasik dönemlerinden günümüze kadar büyük hattatlar yetiştirmiş ve bu hattatlar eliyle çok önemli eserleri hat sanatı tarihine kazandırmıştır. Araştırmamızın konusu olan eserlerin hattatı İsmail Zühdi Efendi’ye kadar Türk Hat Ekolünün oluşmasında katkısı olan hattatlardan bazıları ve bu ekolün kurucusu kabul edilen Amasyalı Şeyh Hamdullah ile ilgili kısa bilgi aşağıda aktarılmaya çalışılmıştır. Burada zikredilen hattatların dışında daha pek çok önemli sanatkar bu sanatın gelişmesinde büyük role sahiptir.

1.1. Şeyh Hamdullah (1426/1430 - 1520)

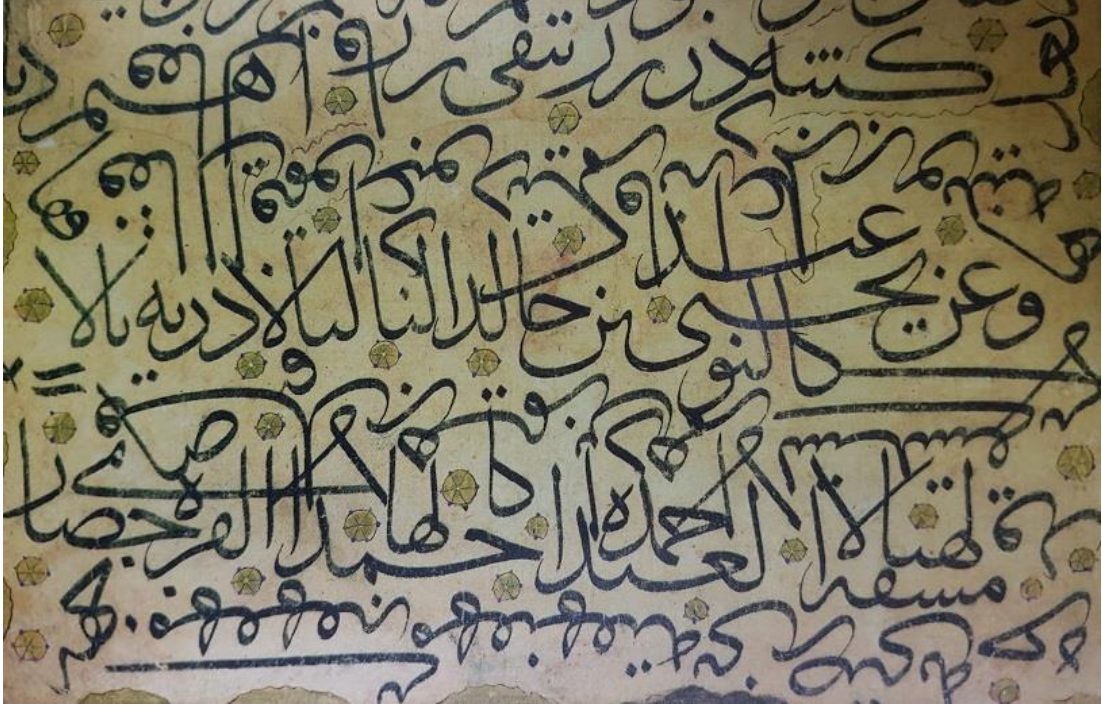
Hat sanatında yaşanan gelişim XV. Yüzyıla gelindiğinde farklı bir aşamaya yükselmiştir. Amasyalı hattat Şeyh Hamdullah (M. 1436) kendinden önceki “kıblet-ül’kütab” Yakut-ı Mustasimî’den bu unvanı hakkıyla devralmıştır (Ayverdi, 1953: 25). Hat sanatını Amasya’da Hayreddin-i Maraşî’den meşk ederek aklâm-ı sitteden icazet almıştır. O dönemde Amasya’da şehzade olan Bayezid’in dostluğunu kazanmış ve onun sultanlığı zamanında saraya davet edilerek ömrünün sonuna kadar hat sanatı ile meşgul olmuştur. Kanunî Sultan Süleyman’ın saltanatı sırasında vefat etmiş ve vasiyeti üzerine Karacaahmet Mezarlığı’na defnedilmiştir. Yakut üslubundaki tereddüt, Şeyh Hamdullah tarafından ortadan kaldırılmış ve aklâm-ı sitte’ye mukavemet getirilmiştir (Serin, 2003: 96).

Şekil 2: Şeyh Hamdullah ait sülüs-nesih sülüs-nesih kıt'a (Derman, 2002: 47).

1.2. Ahmed Şemseddin Karahisarî (? - 1556)

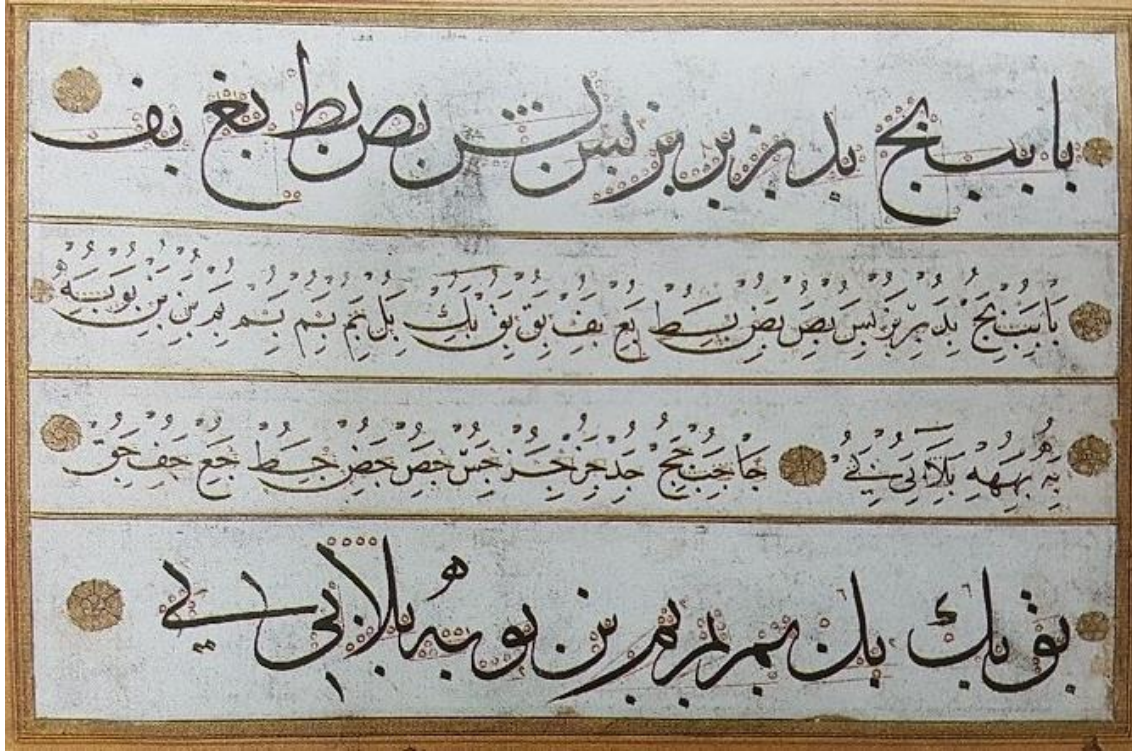
Şeyh Hamdullah'tan sonra Türk Hat sanatı tarihinde önemli bir yere sahip olan bir başka hattat Ahmed Şemseddin Karahisarî'dir. Adından anlaşılacağı üzere Afyonkarahisar'da doğan hattat Yakut-ı Mustasımî yolunda aklâm-ı sitte'yi meşk etmiş ve Esedullah-ı Kirmanî'den mezun olmuştur. 1556 yılında vefat eden Karahisarî'nin 1470 yılından önce doğmuş olduğu eserlerindeki tarihlerden yola çıkılarak tahmin edilmektedir. Kabrinin yeri belirsiz olan hattat, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde sanatının zirvesine ulaşmıştır. Karahisarî, Yakut üslubunu tekrar canlandırmış ayrıca celi ve müsenna yazılarındaki harf bünyeleri ve kompozisyonlarla bu üslubu daha ileri taşımıştır. Rum'un yedi büyük ustası (Şeyh Hamdullah, Abdullah, Celal ve Muhyiddin Amasî, Ahmed Karahisarî ve Bursalı Şerbetçizade İbrahim Efendi) arasında "Yakut-ı Rum" namıyla şöhret bulmuştur. Yakut üslubunun büyük ustası Karahisarî'nin eserleri arasında meşhur müselsel besmelesi kadar Kanunî Sultan Süleyman için yazdığı Mushaf-ı şerîf yazısı, tezhibi, cildi ve ebadı ile döneminin kudret ve kültürünü aksettiren en ünlü eseridir (Serin, 2003: 107).

Şekil 3: Ahmed Karahisarî'ye ait bir karalama (Gündüz, 2012: 84).

1.3. Hafız Osman (M. 1642 - 1698)

Aklâm-ı sitte'de çığır açmış bir diğer hattat olan Hafız Osman İstanbul'da doğmuştur. Aklam-ı sitte'yi ilk olarak Büyük Derviş Ali'den meşk etmiş sonrasında hocasının tavsiyesiyle Suyolcuzade Mustafa Eyyubi'ye devam etmiştir. Kendi seviyesini yeterli görmeyerek Şeyh Hamdullah üslubunun o devirdeki en önemli hattatı Nefeszade İsmail Efendi'den tekrar meşk etmiş, Şeyh üslubunu ve onun tavrının inceliklerini öğrenmiştir. Hafız Osman, aklâm-ı sitte içerisinde "şeyh-i sani" (ikinci şeyh) adıyla ünlenmiş, Şeyh Hamdullah'ın yazılarından beğendiği harfleri seçip küçülterek harflerin artistik görünüşleri ve anatomilerinde daha güzel bir oran sağlayarak Şeyh yolunda kendine has bir üslup ortaya geliştirmiştir. Hat sanatı tarihinde Hafız Osman'ın meydana getirdiği en önemli yenilik hilye-i şerif levhalarının ilk kez düzenlenmesidir (Serin, 2003: 124). Ömrünü hat sanatına vakfeden Hafız Osman'ın 400den fazla hilye-i şerif ve çok sayıda Mushaf-ı şerif, kıt'a ve murakkalar yazdığı bilinmektedir. Kendi döneminde birçok hattat yetiştiren Hafız Osman, kendi devrinden sonraki hattatlara da ilham kaynağı olmuştur.

Şekil 4: Hafız Osman tarafından yazılmış sülüs-nesih yazı müfredatından bir sayfa (Çağman ve Aksoy, 1998: 79).

1.4. İsmail Zühdi Efendi (? - 1731)

Ünye’de dünyaya gelen İsmail Zühdi Efendi’nin doğum tarihi belli değildir. Hattatlar arasında “yeni, ikinci” veya “Zühdi-i Sani” olarak bilinir. Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi’nin talebelerinden Ahmed Hıfzî Efendi’den sülüs ve nesih yazılarını meşk etmiştir. III. Mustafa’nın saltanatı döneminde Enderun-ı Hümayun’a hat hocası olarak tayin edilmiştir. Sülüs-nesih yazılarda Hafız Osman ekolünün takipçisi olan İsmail Zühdi’nin mezar taşı kitabe yazısı, Türk Hat sanatı tarihinde celi sülüs yazıların aşılması zor hattatı ve kardeşi Mustafa Rakım Efendi tarafından yazılmış ve hakkedilmiştir (Serin, 2003: 155). İsmail Zühdi ile ilgili olarak Merhum Necmeddin Okyay ve merhum Macid Ayrıl şu tespitte bulunmuşlardır: “Tashihsiz olarak elinden güzel harf çıkarmakta, İsmail Zühdi Efendi’nin geçmiş üstatlar içinde benzeri gelmemiştir” (Berk, 2003: 33).

2. İSMAİL ZÜHDİ EFENDİ’YE AİT ESERLERİN İNCELENMESİ

2.1. Sülüs-nesih kıt’a

Eserin İçeriği: Şeyh Hamdullah’tan naklen yazılmış hadis-i şerif.

Yazı Karakteri: Sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmıştır.

Kullanılan Malzeme: Nohudî renk aharlı kâğıt üzerine siyah is mürekkebi ile yazılmıştır.

Şekil 5: https://archive.org/details/McGillLibrary-rbnc_isl_arabic-calligraphy_046-19470

Sülüs-nesih kıt'a olarak tabir edilen eser Amasyalı Şeyh Hamdullah'tan naklen yazılmıştır. Eserin son satırında yer alan imza kısmında bu durum belirtilmiştir. Eserin ilk satırı sülüs-nesih kıt'a geleneğine uygun olarak sülüs yazı karakteri kullanılmıştır. Satır nizamında yazılan hadisin giriş cümlesi alttaki nesih hattıyla yazılan beş satırlık kısımdan ince bir altın cetvel ile ayrılmıştır. Sülüs satırın bazı kısımları cetvelin içine sarkmıştır. Koyu siyah renkli is mürekkebi kullanılarak yazılan sülüs satırın hareke ve tezyinî işaretleri ince uçlu bir kalemle atılmıştır. Yazı içerisinde sıkışıklık yaratmadan serpiştirilen hareketler ve tezyinî işaretler Şeyh Hamdullah üslubunun karakteristik özelliklerindedir.

Şekil 6: Nesih satırı.

Eserin nesih satırı 1mm civarında kalemle yazılmış olmalıdır. Cümle aralarındaki durak motifleri altınla doldurulmuş dairelerin altıya bölünmesi ve renkli noktalarla süslenmesiyle oluşturulmuştur. Nesih yazı da tıpkı sülüs satırı gibi sıkışık bir düzende yazılmamıştır. Nesih harflerinin birbiriyle ölçü, mesafe, harflerin açıları ve hareketlerinin yerleştirilmesi bakımından uyumu göz önüne alındığında yazının akıcı bir karaktere sahip olduğu söylenebilir. Gözlu harflerin belirgin şekilde yapılmış olması harf bünyelerini büyütmeden öne çıkarmak bakımından dikkate değer bir husustur. Nesih yazının karakteri ve kalem kalınlığı gereği hareketler sülüs satırına nazaran burada daha girift bir görünüm sunmaktadır. Sülüs satırındaki ferahlığa karşılık nesih satırında daha yoğun bir duruş söz konusudur.

Şekil 7: Koltuk tezhibi.

Eserin koltuk tezhibine açık renk zemin üzerinde zikzak çizgilerden oluşan geometrik bordür ile geçilir. Bu bordürden sonra siyah zemin üzerindeki eşit aralıklı altın noktalarla işlenen daha ince bir bordür yer almaktadır. İki bordürün siyah cetvellerin sınırladığı altın cetvelle doldurulmuştur. Koltuk zemininde renk kullanılmadan aharlı kâğıt üzerine tarama tekniğiyle yapılmış natüralist üslupta çilek çiçeği resmedilmiştir. Çilek motifinin üst kısmında ise sarı ve mavi renklerle çalışılmış üç çiçek motifi yer almaktadır. Tarama tekniğiyle gölgelendirilen desen alışımlı koltuk desenlerinden oldukça farklıdır. Eser yeşil renkli karton üzerine yapılmış, çevresi tezhipsiz bırakılmıştır. Sülüs ve nesih yazı alanını çevreleyen kalın bir altın cetvel ve onun dışında da beyaz renkli ince bir cetvel görülmektedir.

2.2. Sülüs-nesih kıt'a

Eserin İçeriği: Sülüs-nesih hat ile yazılmış hadis-i şerif.

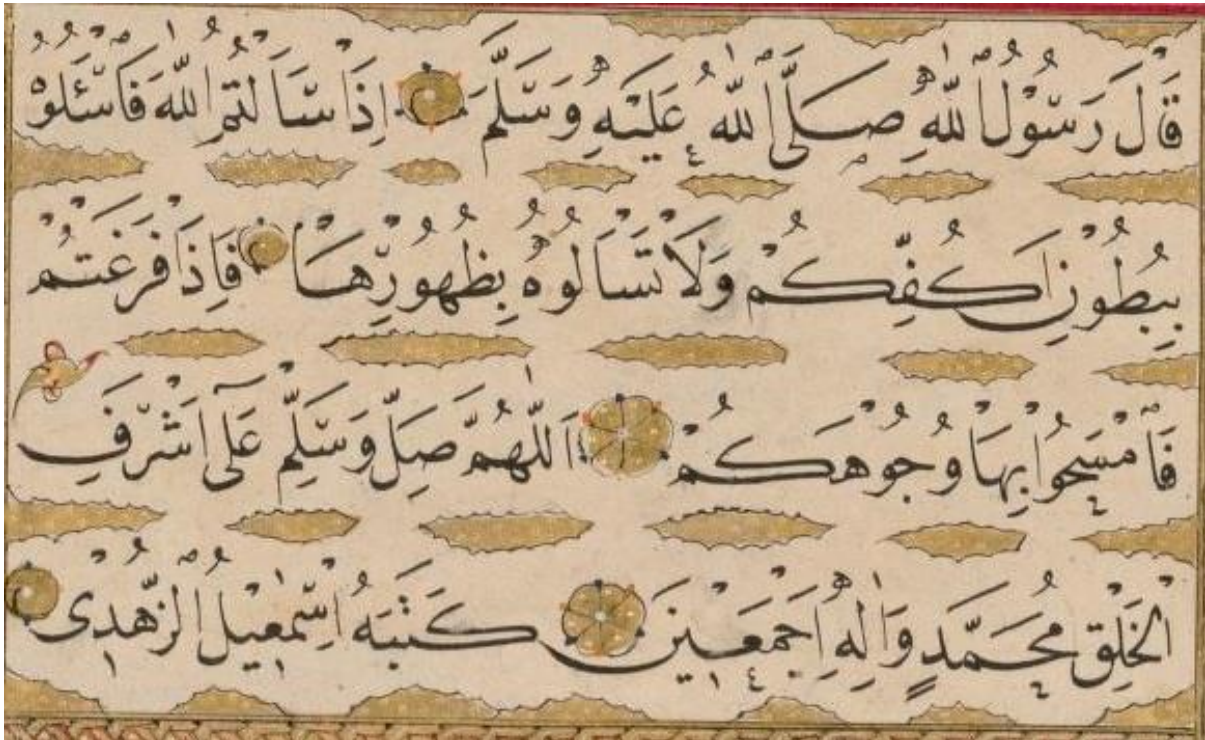
Yazı Karakteri: Sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmıştır.

Kullanılan Malzeme: Nohudî renk aharlı kâğıt üzerine siyah is mürekkebi ile yazılmıştır.

Şekil 8: https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_048-19472

İsmail Zühdi Efendi tarafından kaleme alınan bu eserin sülüs satırı, bir önceki yazıya göre daha belirgin bir satır düzeninde yazılmıştır. Yazının alt ve üst hizaları neredeyse çerçeve içine alınmışçasına nizami bir görünüm sunmaktadır. Sülüs yazıda Şeyh Hamdullah tavrından farklı olarak incelikler öne çıkmaktadır. Harflerin bağlandığı ve kuyruk adı verilen uçlardaki incelmeler yazıya zarif bir hava katmaktadır. Elif, lam gibi dikey çizgilerin yatık duruşları da İsmail Zühdi Efendi'nin yazı tarzını yansıtmaktadır. Sülüs yazı satırında harflerden arta kalan boşluklarda bitkisel motiflerin ve “dendan” adı verilen süsleme elemanları görülmektedir. Altının yoğun olarak kullanıldığı bu motifler Osmanlı klasik dönem tezhibinin bir özelliğidir. Yine sülüs-nesih kıt'a olarak yazılan eserin ilk satırı olan sülüs yazı, pembeden kırmızı doğru geçiş yapan geniş bir cetvelle alttaki dört satırlık nesih yazıdan ve etrafındaki tezhip deseninden ayrılmaktadır.

Şekil 9: Nesih satırı.

Eserin nesih hattıyla yazılmış dört satırlık bölümünün sonunda İsmail Zühdi Efendi'nin ketebesini almaktadır. Nesih yazıda yatay çizgilerin kalınlığına karşılık, dikey çizgilerin olabildiğince ince yapılmış olması ve hareketlerin dağılımındaki seyreklik yazıya bir ferahlık katmaktadır. Nesih yazıdaki dik çizgiler sülüs harflerine göre daha dik açıdadır. Yazı içerisinde tezyini işaretleri neredeyse hiç kullanılmamıştır. Cümle aralarındaki durak motifleri, bir önceki yazıdaki motiflerle neredeyse aynıdır. Yazıda satır aralarını belirginleştirmek ve fazla boşlukları doldurmak amacıyla “beyne’s-sutûr” adı verilen süsleme uygulanmıştır. Nesih hattıyla yazılmış üçüncü satırın sonunda bitkisel bir motif süslemeye dâhil edilmiştir. Sülüs yazı satırında olduğu gibi, nesih yazı yazılırken harfler ve hareketler bir çerçeve oluştururcasına satırda yerleştirilmiştir. Böylece her bir satırın alt ve üst hizaları belirginleştirilmiştir.

Şekil 10: Koltuk tezhibi.

Eserin koltuk tezhibi, barok üslupta çalışılmış bir şüküfedir. Altın zemin üzerine natüralist tarzda yapılmıştır. Gül desenini lacivert zeminden sonrasında işlenen pembe ve kırmızı tonlardaki dendanlar çerçeve içine almaktadır. Lacivert zeminin köşeliklerine ise açık mavi, altın ve kırmızı renklerle çiçek ve penç motifleri işlenmiştir. Zincir veya sarmal desenine benzetebileceğimiz ince bir zencerek sırası koltuk deseninden altınla doldurulmuş cetvelle ayrılmaktadır. Bu zencerekten sonra sülüs satırını da dış süslemeden ayıran kalın bir cetvel görülür. Eserin etrafını çevreleyen ana bordür tezhibi klasik üslupta kırmızı, lacivert, altın, açık mavi ve pembe tonları kullanılarak renklendirilmiştir. Klasik üslupta çalışılan bitkisel ve rumi motiflerinin yanı sıra koltuk desenindeki benzer gül motifleri de süsleme şemasının içinde yer almaktadır. Sözü edilen gül motifleri, kırmızı renkli dendanlar aracılığıyla klasik tezhipten ayrılmıştır. Bu desenlerde de kırmızı, pembe, mavi ve yeşil renkler kullanılmıştır.

2.3. Sülüs-nesih kıt'a

Eserin İçeriği: Hadis-i şerif.

Yazı Karakteri: Sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmıştır.

Kullanılan Malzeme: Açık nohudî renk aharlı kâğıt üzerine siyah is mürekkebi ile yazılmıştır.

Şekil 11: https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_117-19561

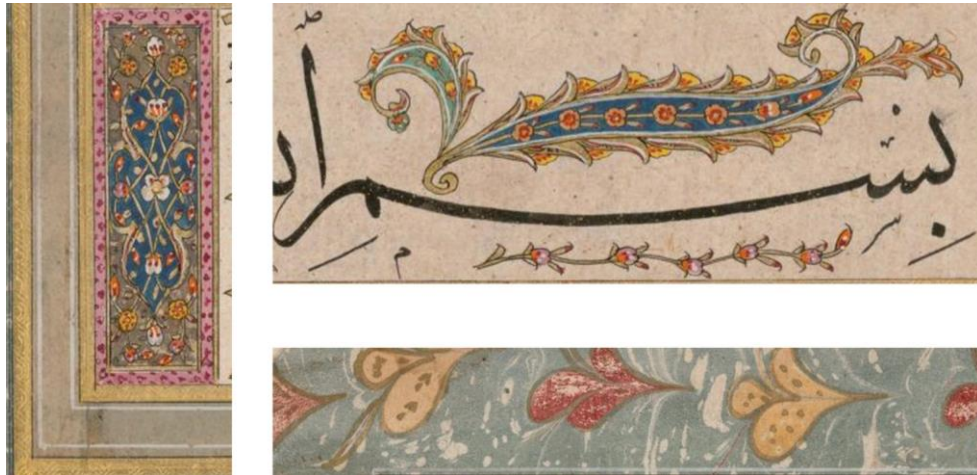

Eser üzerinde ketebe veya tarih satırı bulunmamaktadır. Görselin alındığı McGill University Library’ e göre eser İsmail Zühdi Efendi tarafından M. 1730 senesinde yazılmıştır. Önceki yazılarda bahsedilen üslup özellikleri bu yazıda görülememektedir. Başta sülüs yazıdaki dik harflerin açılırları önceki yazılarla uyusmamaktadır. Basmelenin keşide olarak tabir edilen uzun çizgisinin derinliği, Allah lafzının duruşu ve keskin hatlarının yanı sıra “mim” harflerindeki basıklık hattatın tarzına çok uymamaktadır. McGill University tarafından verilen tarihi doğru kabul edersek İsmail Zühdi Efendi’nin ömrünün son zamanlarında yazdığı bir kıt’a olarak değerlendirilebilir. Harf dönüşlerindeki incelik önceki yazılarda gördüğümüz zarafeti yansıtmakla beraber, besmeleyi oluşturan harflerin anatomisi eserin İsmail Zühdi Efendi’ye ait olmayabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 12: Nesih satırı.

Eser içerisinde nesih yazıya ait harfler ve hareketler incelendiğinde İsmail Zühdi Efendi’nin tarzını görmek mümkündür. Daha önceki yazılarda gördüğümüz belirgin özellikler burada da karşımıza çıkmaktadır. Gözlü harflerin harf bünyeleri bozulmadan açık yapılan gözler, dik çizgilerin açılırları, harfler arasındaki ferahlık ve harflerin estetik duruşları önceki incelenen yazılarla benzerlik göstermektedir. Yazının beyne’s-sutür tarzı süslemesi ve durak motifleri de öncekilerle neredeyse aynıdır.

Şekil 13: Koltuk tezhibi, keşide üstü süsleme ve bordür ebrusunun görünümü.

Eserin koltuk kısmındaki her iki tezhip deseni birbirinin aynısı olup, oluşturulan desenlerin yerleştirildiği dikdörtgen alanlar ölçü bakımından birbirinden farklıdır. Soldaki koltuk tezhip deseni sağdakine göre daha dar bir alanda çalışılmıştır. Koltuk deseninin merkezine yerleştirilen simetrik hurdalı rumiden oluşan desen ile alan iki kısma bölünmüştür. Rumili alan içerisinde bitkisel motiflerden tasarlanan desen, yapışma altın üzere oluşturulan alana doğru devam ederek kompozisyon

tamamlanmıştır. Rumi ile ayrılan alan içerisinde zemin olarak lacivert kullanılmış, motifler ise beyaz bırakılarak motiflerin uygun kısımlarına hafif renkler girilmiştir. Altın kullanılan ikinci alanda ise siyah kontür çekilen motifler sarı ağırlıklı olarak süslenmiştir. İnce cetvel sırasından sonra pembe zemin üzerine kırmızı renkli artılarla bir bordür koltuk desenini sınırlandırmaktadır. Bu bordürden sonra altın dolgulu cetvel ve onun dışında da içi boş bırakılmış bir kalın bordür yer almaktadır. Yine altınla doldurulmuş kalın bir cetvelden sonra ebru bordüre geçilmiştir. Zemini açık mavi olan ebruda hatip ebrusunun geleneksel desenlerinden biri olan yürek motifi bulunmaktadır. Kırmızı ve sarı renklerle çalışılan hatip motiflerinin üzerine altınla noktalar konulmuştur.

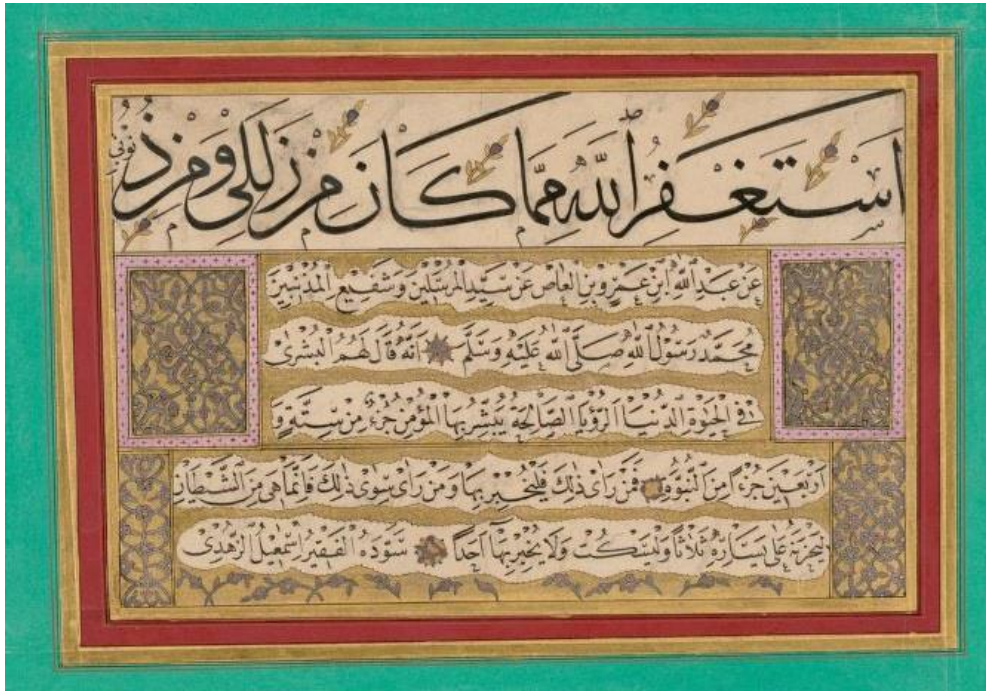
Besmelenin baş kısmındaki keşide tabir edilen uzun çizgisinin üstü ise ince ve uzun bir hançer yaprak ile süslenmiştir. Yaprığın tırnaklarının aralarında ise koltuk tezhibinde yer alan ve altın kısmını süsleyen pençerler $\frac{1}{4}$ oranında verilerek koltuk tezhipleriyle bir uyum ve desen bütünlüğü sağlanmıştır. Ayrıca hançerli yaprağın içerisi pençerlerle tasarlanmıştır. Pençerlerin zemininde koltuk tezhibindeki rumili alan ile aynı şekilde lacivert kullanılarak burada da desen birliği ve uyumu sağlanmıştır. Hançer yapraktan çıkan ikinci küçük yaprak sola doğru kıvrılarak “mim” harfinin üzerindeki boşluğu doldurmaktadır. Gövdesi yeşil renkle doldurulan yaprağın içinde yine pembe-kırmızı çiçekler bulunmaktadır. Her iki yaprağın dışındaki sivri uçlar altın ve kırmızı-pembe tonlarla işlenmiştir. Keşidenin altındaki yatay boşluk ise sade, birbirine altın dallarla bağlanan çiçek sırası ile doldurulmuştur. Buradaki çiçeklerde de eserin bütününde hâkim olan kırmızı ve pembe renkler kullanılmıştır.

2.4. Sülüs-nesih kıt’a

Eserin İçeriği: Hadis-i şerif.

Yazı Karakteri: Sülüs ve nesih hatlarıyla yazılmıştır.

Kullanılan Malzeme: Açık nohudî renk aharlı kâğıt üzerine siyah is mürekkebi ile yazılmıştır.

Şekil 15: https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_050-19474

İki sıra sülüs-nesih kıt'a olarak düzenlenen eserin nesih hattıyla yazılan beş satırının son kısmında İsmail Zühdi Efendi'nin "sevvedehu" ibaresi ile başlayan imzası görülmektedir. Bu ibare tevazu için veya karalama yazmış olduğunu ifade için kullanılmaktadır (Yazır, 1981: 131). Sülüs yazıya ilk bakışta dikkat çeken hareke dağılımındaki rahatlık ve hareke kaleminin inceliğidir. Yazının sağ, sol başlarındaki ve üst hizasındaki kesikliklerden anlaşıldığı kadarıyla yazı kâğıdı sonradan bir mukavvaya yapıştırılmış olmalıdır. Sülüs yazının son kısmında nesih kalemiyle yazının devamı yazılmıştır. Harflerden ve hareketlerden kalan boşluklarda serbest bitkisel motifler işlenmiştir. Sülüs satırında okutucu hareketler haricinde tezyinî işarete neredeyse rastlanmamaktadır. Yazının baş tarafında kullanılan iki keşide, satırın sonunda bir sıkışıklığa sebep olsa da genel görünümüne ferahlık kattığı söylenebilir.

Şekil 16: Nesih satırı.

İki farklı uzunluktan oluşan nesih satırlar, İsmail Zühdi Efendi'nin önceki yazılarında olduğu gibi ferah bir satır görünümüne sahiptir. Satır araları birbirinden "beyne's-sutûr" süslemeyle ayrılmaktadır. Önceki yazılardan farklı olarak bu yazıdaki durak motifleri az olmalarına karşılık daha detaylı süslenmiştir. Üstteki üç satıra göre daha geniş tutulan alttaki iki satırlık nesih yazının alt kısmında altın zemin üzerine serbest çiçek motifleri işlenmiştir. Üstteki üç satırlık nesih yazıyı alttaki iki satırdan ince bir cetvel ayırmaktadır. Her iki parçanın da iki yanında altın zemine işlenen rumi ve bitkisel motifler koltuk desenlerini oluşturmaktadır.

Şekil 17: Koltuk tezhibi.

Her iki nesih bölümünün yanlarındaki koltuk tezhipleri sıvama altın zemin üzerine çalışılmıştır. Geniş olan üç satırlık nesih hattının yanlarındaki koltuk desenine pembe zeminli bir ince bordürden sonra geçilmektedir. Alttaki koltuk tezhibinde bu bordür görülmez. İnce bordürlerden sonra geniş bir altın

cetvel ve sonrasında daha geniş tutulan ancak içi tezhiplenmemiş kırmızı bir cetvel yer almaktadır. Son olarak yine bir altın cetvel çekilerek yeşil zeminli kartona geçilmiştir.

3. SONUÇ

Araştırmamız dâhilinde Türk hat ekolü tanıtılmış ve bu ekolün ortaya çıkış süreci ile bu sürecin önemli hattatları hakkında kısa bilgiler sunulmuştur. Hat sanatı tarihinde çok önemli bir yeri olan Mustafa Rakım Efendi'nin hem hocası hem de ağabeyi İsmail Zühdi Efendi'nin McGill University Library koleksiyonunda bulunan dört sülüs-nesih kıt'a'sı incelenmiş; bu eserlerin yazı ve süsleme özelliklerine dair bilgi aktarılmaya çalışılmıştır. İncelenen eserlerden biri hattatın imzasını taşımamaktadır. Ancak imzalı eserlerle kıyaslandığında harf anatomisi, satır nizamı ve süsleme özellikleri gibi detaylar dikkate alındığında hattatın yazı üslubu ile benzerlik göstermektedir. İncelenen eserlerin hiç birinde tarih kaydına rastlanılmamıştır. Araştırmamızın konusunu oluşturan dört eserden ilki Amasyalı Şeyh Hamdullah'tan naklen yazılmıştır. İçerikleri itibarıyla tamamı hadis-i şerif olan yazılar kaleme alındıkları dönemin süsleme özelliğini yansıtmaktadır. Yer yer natüralist üslupta çiçek desenleri görülmesine rağmen ağırlıklı olarak klasik dönem Türk tezhip sanatının özellikleri bu eserlerde öne çıkmaktadır. Ülkemiz sınırları dışındaki bir koleksiyonda yer alan bu eserlerin en azından görsellerinin paylaşılması yazı ve süsleme özelliklerinin tanıtılmasının, Türk hat sanatını takip eden araştırmacılara bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alparlan, A. (2004). Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ayverdi, E. H. (1953). Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Yayınları.
- Berk, S. (2003). Hattat Mustafa Rakım Efendi, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berk, S. (2013). Devlet-i Aliyye'den Günümüze Hat Sanatı, İstanbul: İnkılab Yayınları.
- Çağman, F. ve Aksoy, Ş. (1998). Osmanlı Sanatında Hat, İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Derman, M. U. (2002). Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı müzesi Hat Koleksiyonundan Seçmeler, İstanbul: Akbank Yayınları.
- Gündüz, H. (2012). "Türk Hat Sanatında Şeyh Hamdullah ve Ahmed Karahisarî", A. R. Özcan (Ed.), Hat ve Tezhip Sanatı, içinde (75-88), Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Koç, T. (2014). İslam Estetiği, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Serin, M. (2003). Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Yazır, M. B. (1981). Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- https://archive.org/details/McGillLibrary-rbnc_isl_arabic-calligraphy_046-19470(Erişim Tarihi: 09 Eylül 2020).
- https://archive.org/details/McGillLibrary-rbnc_isl_arabic-calligraphy_048-19472(Erişim Tarihi: 09 Eylül 2020).
- https://archive.org/details/McGillLibrary-rbnc_isl_arabic-calligraphy_117-19561/mode/2up (Erişim Tarihi: 09 Eylül 2020).
- https://archive.org/details/McGillLibrary-rbnc_isl_arabic-calligraphy_050-19474(Erişim Tarihi: 09 Eylül 2020).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/arap> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2020).